

BIBL. NAZ.
VITT. EMANUELE III

148

F

58

NAPOLI

VITAE ITALORUM

DOCTRINA EXCELLENTIUM

QUI SAECULIS XVII. ET XVIII. FLORUERUNT.

VOLUMEN XV.

AUCTORE

ANGELO FABRONIO

ACADEMIAE FISANAE CURATORE.

PISIS MDCCLXXXII.

APUD CAJETANUM MUGNAINIUM

Superioribus Annuentibus.

XIII.
MAXIMILIANO CELSISSIMO
AC SERENISSIMO
SAXONIAE PRINCIPI

ANGELUS FABRONIUS

V Ota facturus pro felicitate nuptiarum Tuarum, CELSISSIME AC SERENISSIME PRINCEPS, novi libelli Tibi donum offero, qui testis erit non modo mei erga Te obsequentissi-

(IV.)

mi animi , sed etiam singularis desiderii , quo teneor , ut per Te , perque eos , qui a Te nascentur , res publica , litterae , nobilioresque artes , qua laude semper floruit Albertinorum Saxonica domus , dignitatis suae splendorem obtineant .

VITAE ITALORUM

DOCTRINA EXCELLENTIUM

QUI SAECULIS XVII. ET XVIII. FLORUERUNT .

ANGELUS FABRONIUS

JOANNI ANDRESIO SUO.

S. P. D.

Bene sane de litteris meritos esse Boccacium & Petrarcham existimare debemus, qui summo studio, summaque diligentia consecuti sunt, ut ex se homines discerent, qua ratione & soluta, & carminibus vincula oratio ornatum & dignitatem habere posset. Quamquam hos non multis annis ante praecefferit Dantes, quem constat non solum doctrina, sed etiam poesi praestitisse, attamen quae tum, multoque magis ante illius aetatem litteris & monumentis mandabatur oratio, tantum a per-

Tom. XV.

A

fectione elegantiae aberat, ut vix hujus generis studium agnosceretur. Illi, quos nominavi, inflexere orationem, & eam mollem teneramque reddiderunt, adhibueruntque doctrinam, quae antea nulla fuerat, dicendi. Quod ad locutionem emendatam & plane Etruscam pertinet, non tam id fuit rationis & scientiae, quam bonae consuetudinis. Aetatis enim illius fuit ista laus, tanquam innocentiae, sic bene Etrusce loquendi, & tum primum intellectum, etiam in soluta oratione, dum versum effugeres, modum tamen & numerum quemdam oportere servari. Porro nihil dulcius fieri posse videtur illius aetatis, quae ad nos pervenerunt, scriptis, in quibus omnibus inest naturalis, minimeque fucatus nitor, apta verborum circumscriptio, quae plerumque cadunt numerose, pura & illustris brevis, quae etiam si non habeat sententiarum ornamenta, ordinem tamen habet, & illam verborum elegantiam, quae videtur sensa animi, tanquam tabulas bene & simpliciter pictas bono in lumine collocare. Mirum sane videri omnibus debet brevi degenerasse hoc bonum vitio depravatae consuetudinis.

*Fluctuans enim & dissolutum saeculo XV. in-
 vectum est orationis genus, quod cum sine ner-
 vis & articulis esset, non poterat se se viri-
 liter expedire; saepe aberant pura & electa ver-
 ba, & illorum constructio aequaliter perpoli-
 ta, & numerosa; res compositae erant negli-
 genter; nullus flos, neque lumen ullum sen-
 tentiarum; ita denique exilia omnia atque ex-
 anguia, ut nullius scriptum (Politianum &
 perpaucos alios excipio, quos aequus ita a-
 mavit Jupiter, ut sui saeculi vitia & nosce-
 rent, & feliciter declinarent) extat quidem
 dignum lectione. Vidit haec & improbavit
 sequens aetas, eaque cum proponeret omni-
 bus ad imitandum vetera exemplaria, ma-
 gnam quidem effudit copiam optimorum scri-
 ptorum, qui sive Etrusca, sive Latina, sive
 numeris ligata, sive soluta oratione uteren-
 tur, incorrupta sanitate fuerunt. De plerif-
 que tamen eorum facile judicaveris, non tam
 corporis habitus opimos, dum aliorum similes
 esse nimium studuerunt, quam gracilitates ef-
 se consecratos, & tenuitate ipsa delectatos,
 dummodo valetudo bona esset. Mansit ille suc-
 cus & sanguis incorruptus usque ad illius ae-*

tatis finem, quique postea consecuti sunt scriptores, dum elaborarunt, ut vires & laceratos haberent, turpiter errantes in propinqua & finitima vitia devenerunt. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur saepe, ita imperitis laude digna visa est oratio, quae turgēt atque inflata est, & specie magniloquentiae & gravitatis decepti, dum utebantur novis & priscis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut gravioribus, quam res postulat, aut adhibebant longam bene sonantium verborum continuationem, quae rebantque ex superlationibus; similitudinibus, allegoriis, metaphoris, aliisque hujusmodi figuris longe petitis materiem ad ornatum, minime perspiciebant orationis tumorem. Nemo profecto satis laudare poterit Paullum Segnerium, cujus vita licet in haec infelicia tempora inciderit, non diligenter modo, quae erant in honore, vitia declinavit, sed exemplum edidit qua ratione ornari, illustrarique oratio posset, cum exprefferit omnia perspicue, eleganter, & apposite, ut res prope manu tentari posse videantur. Cum autem eloquentiam illam excolendam suscepisset, quae

a Deo data est ad salutem hominum & conservationem, sive virtutem commendaret, sive vitia coargueret, ita dicebat, ut probaret, ut delectaret, ut flederet. Multa arripuit, hausit, expressit a Cicerone, imitatus est etiam Boccaccii venustatem, quos scriptores in sinu gestare videbatur, omninoque nihil praetermisit, ut cum verbis ad audiendum jucundis, & sententiis ad probandum accommodatis uteretur, non solum omnibus detractis vitiis orator, quod iis temporibus magnum sane fuisset, sed omni laude cumlatus esse judicaretur. Quamquam illius virtutes omnibus notissimae sint, ut tamen satisfaciam iis, qui ejusdem gradus, & quasi processus dicendi cupiunt cognoscere, ipsius vitam latinis litteris mandare decrevi, tibiue, vir amicissime, nuncupare, qui cum ipso institutionem vitae communem habuisti, & qui ab ipso, quamvis in alienis longeque ab Italia diffitis terris natus educatusque fueris, praesertim didicisti quomodo Etrusce scribi debeat cum elegantia & munditia orationis, quae nec odiosa, nec exquisita nimis sit, & quae satisfaciat vel iis, qui in iudicando morosi & difficiles sunt. Nunc enim

nec nimium acumen, nec nimiam elationem atque altitudinem orationis, quasi de musto ac lacu fervidae, patienter ferimus, laudamus illam, in qua inest naturalis non fucatus nitor, exornationes verborum aut sententiarum, quae gravitatem & dignitatem non habent, tanquam hominum ineptias ac stultitias, iracunde respuimus, castigamus eos, qui concisis sententiis, nec satis apertis delectantur, non placet nobis comprehensio & ambitus ille verborum (si sic perihodum appellari placet) qui sit nimium contractus & brevis, nec ille qui plures & dispares sententias complectitur, & qui longa rerum & verborum continuatione audientis aures, & dicentis spiritum laedit, in quo saepius Boccaccius ipse peccavit, demum eam elegantiam probamus, quae ab exquisita quadam ratione & doctrina, & ab nostrae ipsius linguae indole proficiscitur, quae qui tenet, is teretes aures, intelligensque iudicium habere dicitur. Si quid nunc dolendum putamus, illud est, quod in ipsam urbem, in qua nata est & alta elegantia dicendi, quae postea peragravit omnes fere Italiae regiones, se

se insinuavit peregrinitas quaedam, ut multos minime pudeat scripta externis oblinire dicendi modis, perinde ac si omnis illa salubritas Etruscae dictionis, quasi sanitas, amissa esset, aut exaruisset illius copia, ac loqui pene dedidicissent. Dicturo de Paulo Segnerio haec attigisse libuit de Etrusce scribendi elegantia, quod ipse non unus e multis elegans scriptor habitus est, sed prope inter multos singularis. Vale; quodque laudaveris quae de claris quibusdam viris Italice scripsi, quamvis amorem magis habuisse in consilio videaris, quam iudicium, me tibi tamen plurimum obstrictum esse hac etiam de causa putata. Quanto enim tibi videbor elegantior, tanto minus fortasse te poenitebit me ad amicitiam tuam adjunxisse. Iterum vale.

Pisis Kal. Jan. MDCCCLXXX.

PAULLUS SEGNERIUS.

Paullus Segnerius Neptuni claro in Latii oppido natus est XII. Kal. Apriles an. MDCXXIV. patre Francisco, matre Victoria Blanchia Romana, qui cum duodeviginti liberos usque suscepissent, horum natu maximus fuit ille, de quo scribendum suscepimus. Nondum e pueritia excefferat, cum ductus est ad Jesuitas, ut in Collegio Romano, quod ipsi regebant, inter nobiles alumnos litteris imbueretur. In his tantos processus efficiebat, ut non excurrere, sed evolare videretur, eratque omnibus innocentiae, modestiae, omnisque christianae virtutis exemplum. Naturam habebat admirabilem ad dicendum, sed praeceptores, a quibus instituebatur, errabant ipsi, & alios etiam errare cogebant. Nihilo tamen minus, ipsa natura ductus, insulstatem & insolentiam, tanquam insaniam quamdam orationis oderat, magnoque desiderio tenebatur in aliquem sa-

erorum oratorum numerum perveniendi. Haec
 inter Societati Jesu nomen dare deliberavit;
 quod aegre a patre obtinuit, cui spes & ju-
 cunditas ostendebatur augendi nobilitatem fa-
 miliae per filium, in quo minime obscura e-
 rat mirifica indoles virtutis, & singularis in-
 genii docilitas. Iis artibus variis atque multis,
 quibus instrui solebant Jesuitae, qui famam
 praesertim a doctrina quaerebant, ita fuit de-
 ditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus
 dies vacuus esset. E Latina in Etruscam lin-
 guam convertit integram Decadem rerum Bel-
 gicarum, quas historiae mandaverat Famianus
 Strada, interdum etiam Italicos fecit nobilissi-
 mos Ciceronis orationum locos, quod intelli-
 gebat & exercitatione & stilo formandam sibi
 orationem esse. Illos vero Italicos scriptores,
 qui dicendi artis antistites esse putantur, ita
 legebat, ut quotidie magis ac magis sentiret
 orationem suam illorum quasi cantu colorari.
 Confecto studiorum curriculo, Roma in Etru-
 riam venit, ac Pistorii grammaticam docuit.
 Ibi cum otio abundaret, haberetque instrumen-
 ta, quibus satis ornatus ad dicendum potuif-
 set accedere, insudare coepit in sacris confi-

ciendis orationibus, quas non minus diligenter elaboratas & tanquam elucubratas afferre in publicum volebat, quam si typis essent mandandae. Improbavit enim semper illorum morem, qui ad sacras conciones adire incipiunt, non ut docti in suggestus veniant, sed ut in suggestibus discant, se seque exerceant. Cum sine remissione, & vi summa ingenii & corporis in hac occupatione versaretur, coepit affligi capitis morbis, ex quibus surdaster est factus. Verum agebat ipse: *in surditate quidnam est mali? Sejungit nos ab hominum consociatione, ut liberior Deo vacemus.* Cum haberet nullos sacros Italicos oratores, quos imitaretur, hominesque illius aetatis in omni descriptionis genere a recta deerravissent via, nil nisi probantes, nisi quod turgidum & inflatum esset, id sibi proposuit, ut ceteris exemplo esset, & stultis mederetur. Hoc vero prudentiae fuit non mediocris, quod, ut teneret hominum coetus, ac mentes alliceret, dum removebat calamistros, adhiberet orationis genus grande, copiosum, splendidum, admirabile, sensus & dolores habens, & conspersum quasi verborum sententiarumque floribus. Paullatim

enim errantes homines quasi domum deducen-
 di erant, invitandique iis orationis virtutibus,
 quae non longissime ab imperitorum intelligen-
 tia sensuque disjunctae essent. Quapropter
 non severe agendum esse cum Segnerio puta-
 mus, si aliquando sui saeculi causa peccavit.
 Vix enim vitia apparent, ubi virtutes abun-
 dant, & ut in fidibus, si quis paullulum di-
 screpet, id nisi a sciente animadverti potest,
 sic perpauca illa, quae vitiose dicta a Segne-
 rio videntur, ab iis solum improbabuntur,
 qui teretes aures, oculosque acres & acutos ha-
 bent. In eo vero quod pertinet ad elegantiam
 & munditiam orationis, cave putes illa quid-
 quam fieri potuisse politius, urbanius & dul-
 cius, quin illam sanus quisquam possit imita-
 ri. Nec modo Segnerius erat in verborum
 splendore elegans, sed & in compositione ap-
 tus & numerosus, & facultate copiosus, ea-
 que erat cum summo ingenio, tum exercitatio-
 nibus maximis consecutus. Rem videbat acu-
 te, dividebat apte, nec praetermittebat fere
 quidquam, quod esset aut ad confirmandum, aut
 ad refellendum opportunum. In eo tamen pec-
 cavit, quod ex falsis, & vel inverisimilibus

narrationibus, ex incertis philosophorum dictis, & ex fictis fabulis interdum argumenta, atque similitudines trahit, quasi sibi ad probandum, ad persuadendum, ad commovendum non semper suppeterent copiae ex divinis & Sanctorum Patrum libris, qui in nullius unquam oratoris potestate magis fuisse videntur. Quae-
rebat etiam Romanorum aliorumque populorum leges, omninoque nihil erat quod non traheret ad causae suae commodum, et ad orationis ornatum. His locis omnibus, si parcius usus fuisset, & argumenta exquisita semper ratione, & sacrorum scriptorum auctoritate confirmare, & suo illo more expolire ipsi libuisset, non Italicorum modo oratorum, in quo omnes consentire videntur, sed et exterarum nationum omnium facile princeps judicatus fuisset. Nemo sane extitit, qui solute magis et facile, magisque propriis verbis comprehenderet sententiam, nemo in exponendis narrationibus elegantior, nemo locupletior ad amplificandum atque exornandum, sive exornatio in ipsis rebus, sive in ipsius orationis insignita contineatur perpolitione, nemo qui delectaret magis, nemo qui audientis animum (quod

unum est oratoris maxime proprium) quocumque res postularet, impelleret. Paucis dicam, nemo visus est exquisitius studuisse litteris, quibus fons perfectae eloquentiae continetur. Quare minime est mirandum, si dum illatitiores Italiae suggestus conscendit, animos hominum ad se dicendi novitate convertit, admirationemque concitavit, quanvis nec in voce splendorem, nec in corporis motu venustatem haberet. Scripsit & aliquot Sanctorum panegyricas orationes, quae omnes licet laudem mereantur propter minime vulgare dicendi genus, & propter facilitatem amplificandi exornandique res, quae jejunae esse videbantur, non omnes tamen eandem maturitatem (earum enim quasdam confecit, dum juvenis erat) habent. Haec injuria dixeris hoc eloquentiae genus concessum magis senectuti, quam adolescentiae esse. Desiderat enim maturitatem aetatis, quae juvenilem quandam dicendi impunitatem & licentiam reprimat, & quasi extra ripas disfluentem coerceat. Adde, quod studium crebrarum & exquisitarum nimium sententiarum aptum erat saeculo, quo has panegyricas orationes scribere incepit Segnerius.

Quia tamen vel in juvenilibus ingenii non mediocris forma lucebat , auctor illi fuit Sfortia Cardinalis Pallavicinius , quem in omni studio , & in omni pene vitae actione du- cem habuit , ut easdem in vulgus emitteret . Cum intueretur Pallavicinius in adolescentiam Segnerii per medias laudes quasi quadrigis ve- hentem , affirmavit aliquando Summo Pontifici Alexandro VII. hunc fore sacrae eloquentiae instauratorem , ac fere dolere videbatur se in vitam paullo serius ingressum esse , priusquam videre posset confectum iter reliquum ab a- mantissimo discipulo , ac per eum tandem pla- ne depulsam fuisse a suggestibus barbariem : Huic malo ut confuleret Paullus , quamvis vi- taverit semper ingenii atque ostentationis suspi- cionem , non dubitavit an. MDCLXXIX. in lucem emittere volumen orationum , quas esurialibus feriis ad populum habuit , & Cosmo III. Ma- gno Etruriae Duci , qui iisdem semel iterum- que adfuerat , & a quo maximis beneficiis fue- rat ornatus , nuncupare . Tum fuit regula , ad quam eorum dirigerentur orationes , qui vel- lent eleganter , ornate , & cum dignitate di- vinas exponere sententias . Nec minus Segne-

rius excoluit illud eloquentiae genus, quae ad vulgarem popularemque sensum plane est accommodata . Cum enim flagrasset semper desiderio consulendi salutis populorum, omnes prope Italiae urbes, oppida & vicos circumivit, in eo occupatus munere, quod Apostolorum missionem imitatur . Vix credi potest quantis & corporis laboribus, afflictationibus & cruciatibus, quantaque animi contentione totos **XXVII.** annos in hoc munere perseveraverit, in quo, si dicam, mirabilis utilitatis fructum praebuisse omnibus, ad quos accessit, cum voce, tum exemplo, minus quam debeam praedicem . Omnino in potestate ejus esse videbatur delere ex hominum moribus, perversaque disciplina ac consuetudine errores, vitia, ac peccata, revocareque omnes ad virtutis semitam . Et si autem in his concionibus populariter loquabatur, nemo tamen erat vel eruditissimus, qui eum non libentissime audiret, admiraretur etiam, &, quod unice Segnerio erat propositum, ab iis melior non discederet . Cum conquiesceret ab his ceterisque sacri oratoris occupationibus, plerumque secedebat in Florentinum Jesuitarum collegium, ibique

multa instituit scribere, quae omnem bene & christiane vivendi rationem continerent. Non minus rerum prudentia, quam dicendi arte, non illa quidem oratoria, sed quae familiarem sermonem imitatur, commendatur maxime opus, cui *il Cristiano Istruito* titulum fecit. Quam Etrusce, quam plane, quam ornatè, quam ad id, quodcumque agit, apte congruenterque dicit! Quanta copia optimorum praeceptorum, earumque rerum omnium, quae majores nostri religione tuta nobis, & sancta esse voluerunt! Nullam vitae partem reliquit, quam non sapientissimis consiliis moderaretur, nullam virtutem, quam non confirmaret, nullum aegri & labentis animi vitium, quod non sanaret. Licet in similitudinibus & exemplis eligendis non semper falsa a veris distinxerit, sunt illa tamen semper opportuniissima ad rem, de qua agit, neque negabimus illa placuisse populo, cujus causa haec suscepta fuerat institutio. Sunt nonnulli, quibus non minus probatur haec gravissimi sermonis lenitas, quam illa summa vis & contentio, qua in orationibus usus est; ii vero, qui in his quaedam reperiunt, quae reprehendant, facile con-

cedunt omnibus numeris absoluta esse, quae Segnerius de variis Christianorum officiis & muneribus literis mandavit, quod in iis sit ordo plenus artis, copia praeceptorum, ubertas & varietas eruditionis, nulla res nisi loco posita, nullum verbum aut durum, aut insolens, aut humile, aut longius ductum, sed omnia propria, mollia, & plena urbanitatis atque leporis. Ex quo factum est, ut Etrusci Lexici conditores (1) eam auctoritatem hujusmodi Segnerii scriptis tribuerint, quam obtinuerunt qui duces & quasi signiferi eleganter scribendi esse putantur. Neque mediocriter illi elaborandum fuit, ut hanc mereretur laudem. Quotidie fere octo horas in hujusmodi scriptionibus consumebat, doctiorum ac

Tom. XV. B

---

(1) *Aliquid & ipse contulisse videtur ad Etruscum Lexicon consciendum, ut ex litteris Josephi Segnii ad Redium conjicere potui. Elaboravit praesertim in littera E. notans latina nomina dicendique modos, qui Italicis responderent.*

praefertim Redii sui, quo nemo elegantior extitit, iudicium exquirebat in conformanda oratione non solum electione, sed etiam constructione verborum, & cum facillime animo teneret, quae animadverterat in Boccaccio aliisque huiusmodi scriptoribus, iis sic uerbatur, ut, antiquitatis cujusdam oblitteratae colore amoto, omnia ad multitudinis sensum, & ad elegantiorum aures accommodaret. Inter scripta, quae Segnerius ad pietatem in Deum ac Sanctos fovendam exaravit, haud silentio praetereundum esse putamus illud, quo sibi proposuit Atheorum convincere errores, quod intelligebat, nisi haec reipublicae pestis, ac tanquam struma civitatum comprimeretur, ac si fieri potuisset, funditus deleteretur, actum fore non de religionis modo, sed & de imperiorum incolumitate. Collegit itaque multa, ex quibus conficitur nullam esse posse tantae impietatis stultitiaeque excusationem, suoque more tractu orationis eleganti & aequabili illa perpolivit. Nostis hisce temporibus, quibus eterrimum hoc malum magis magisque invaluit, & incrementum accipere disciplinae, quibus sanari possit, ita cum Atheis pugnare

solemus, ut non modo probabili argumentatione, sed etiam necessaria prope mathematicorum ratione illos erroris convincamus. Quare si quid deest Segnerii operi, non minus illud suspicere debemus, & amare quidem cogimur hominem, qui omnia sua studia omnesque vitae actiones ad hominum utilitatem & salutem contulit. Erat, ut diximus, in eo iuxta exhausta cupiditas agros & oppida peragrandi, ut agrestioribus lumen divinorum praeceptorum consiliorumque porrigeret atque tenderet. Quare non potuit non dolere vehementer se Praepositorum suorum & Summi Pontificis Innocentii XII. iussis coactum esse novum amplecti vitae genus, cum mandatum illi fuisset munus sacras habendi conciones in ipso Sacello Pontificio. Nescio equidem an quidquam fieri potuerit augustius hujusmodi orationibus, quae cum habeant suam quamdam maturitatem, & quasi senectutem, praeferrī ceteris Segnerii videntur, quae interdum adspersae sunt pigmentis, fusoque illitae. Intelliges etiam ex iis, nullas fuisse a Deo, & ab Ecclesia praescriptas leges hominibus, qui lucere ceteris debent, quae hujus viri scientiam fu-

gerint. Atque hae luculentiores etiam evade-
bant, quod luminibus eloquentiae ornabantur
exponebanturque ab oratore, qui exemplum
semper omnibus fuerat innocentiae atque san-
civitatis. Hic cum summa voluntate bonorum
omnium audiretur, magnaue in opinione ef-
set apud Pontificem, sperare honores dignita-
tesque potuisset, nisi haec aliaque hujusmodi,
quae nimium cupide appetunt homines, plena
futilitatis summaeque levitatis esse putasset. E-
tenim id curabat unice, ut Christianae Rei-
publicae serviret, nunquam sibi; & secum
quidem perpetuum bellum suscepisse videbatur
domitor eximius cupiditatum omnium, & im-
placabilis vitiorum castigator. Magnum quo-
que in eo apparebat studium suorum Jesuita-
rum, atque utinam ut culpam, sic suspicionem
nimiae in eos indulgentiae vitare potuisset.
Quaedam in Norisii Cardinalis vita terigimus,
ex quibus cognosci potuit ab illius invidis &
obrectatoribus fuisse Paullum inductum, ut
apud Summum Pontificem quaedam ipsius scri-
pta subaccusaret. Obtinuerunt etiam Praeposi-
ti illius, ut subtiliter nimis defenderet senten-
tiam illam, cui Theologi *probabilismi* nomen

imposuerunt, propterea quia id rectum & honestum esse putatur, cujus probabilis ratio reddi possit. In tria autem genera haec probabilitas distingui solet. Ponitur unum in opinione, quae habeat in se quandam rationis speciem, levem tamen & infirmam, & hoc rejiciendum, neque probabilitatis nomine donandum esse Segnerius docuit: bene enim Cicero. *Nihil est tam incredibile, quod non dicendo fiat probabile*. Illud autem genus probabilitatis, cujus ratio reddi potest, quae satis habeat firmitatis, quamvis argumenta aequae firma se se offerant, quae sint illi contraria, non improbandum esse contendit in morum scientia, & hoc in controversiam disceptationemque vocabatur. Nam Theologi omnes in eo consentire videntur, quod, quando nihil se offert, quod sit probabilitati contrarium, tertium hoc probabilitatis genus possit esse regula, ad quam tuto actiones dirigantur. Sane non egeremus hujusmodi disputationibus, nisi divinae legi laxamenti aliquod per pravas consuetudines datum esset, & quod *probabilismi* patrocinium non parum offensionis habere intellexit Tyrſus Gonzalesius, nihil

non egit toto illo tempore, quo sedit ad Societatis Jesu gubernacula, ut ex illo ordine hanc maculam toileret. Neque defuere magni nominis Theologi, qui Segnerii epistolam, qua complexus est suam, vel alienam potius de probabilitate sententiam, quamque ineditam reliquit (primum enim emissâ fuit Coloniae Agrippinae an. MDCCIII., ac secundo Neapoli MDCCXXVI.) magno rationum pondere oppugnarunt (1), quod maxime salutis communis interesse putarunt, omnium humanarum actionum summam cautionem, atque unam provisionem esse, ut certa sint praecepta, quae non captiosa probabilitate, sed veritate ipsa percutiant animos. Sive quod natura non esset factus Segnerius, ut in aula viveret, sive quod non posset diutius sustinere Concionatoris Apostolici, ut loquuntur, munus, etiam atque

---

(1) *Vide cetera inter scripta: Risposta alla lettera del P. Paolo Segneri sulla materia del Probabile, del P. B. P. V. Verona 1735. Ejus auctor fuit Petrus Ballearinus.*

etiam a Pontifice petiit, ut hoc exsolveretur, quod ea conditione obtinuit, ut Theologi munere, quo antea auctus fuerat, saltem fungeretur in iis excutiendis quaestionibus, quae afferuntur ad Romanum Poenitentium forum, quaeque ad criminum expiationem pertinent. Aegre illi morem gessit, cum hoc unum se cupere dixisset, ut remotus ab oculis hominum atque vulgi sermonibus mortem in solitudine praestolaretur. Coeperat enim affligi valetudinis incommodis, et aestate an. MDCXCIV. laboravit adeo ex stomacho & ex urina, ut saepius mutare caelum coactus fuerit. Sed non propterea levior est factus morbus, quo tandem Romae consumptus est v. id. Decembris. Quod tota ejus vita quasi lumen aliquod sanctitatis semper eluxit, multi eum sic coluerunt, ut beatos illos, quos in caelum, quasi in domicilium suum receptos Ecclesia judicavit. Statura fuit justa, corpore natura et exercitatione robusto, moribus dulcissimis humanissimisque, acerrimo ingenio, judicio acri, ita denique a natura generatus, ut non solum ad magna, sed & ad prorsus mirabilia factus esse videretur.

OPERA EDITA:

Nobis minime propositum est omnes operum Segnerii editiones recensere. Quoniam in unum veluti corpus collecta, editaque Venetiis an. 1742. a Ballionibus fuere, eorum indicem sic contexam, ut omnia, quae vulgaverit, cognosci possint.

Tom. I. La manna dell'anima.

Meditazioni per tutti i giorni di un mese.

L'esposizione del Miserere.

La pratica di stare interamente raccolto con Dio.

I Cinque Venerdì di S. Maria Maddalena de' Pazzi.

Tom II. Il Quaresimale.

Le Prediche dette nel Palazzo Apostolico.

Li Panegirici Sacri.

Tom. III. Il Christiano instruito nella sua legge diviso in tre parti.

Tom. IV. L'Incredulo senza scusa.

La concordia tra la fatica e la quiete.

La lettera di risposta.

I sette Principj.

Fascetto di varj dubbj.

Il Devoto di Maria Vergine.

Il Parroco Instruito.

Il Confessore Istruito.

Il penitente Istruito a ben confessarsi.

Laude Spirituale.

Il Magnificat opera postuma.

Illud addendum putamus, Etrusci Lexici conditores omnibus praetulisse has Segnerii operum editiones.

Prediche o sia Quaresimale Firenze 1606. Christia-

no Istruito nella sua legge Firenze 1686. Man-

na dell' anima Venezia per Paolo Baglioni 1712.

Panegirici presso il medesimo 1712.

ANGELUS FABRONIUS.

BARTHELEMIIO SUO

S. P. D.

Sunt qui illudunt antiquitatis studia tanquam inania & levia, rudes certe homines, & humanitatis totius expertes: nam qui amoeniores litteras norunt, ea ita efferunt, ut subsidia non modo bellissima, sed etiam necessaria existiment esse omnibus fere artibus ac disciplinis perficiendis. Illa enim historiam, & quae illi inservit, temporum scientiam adjuvant, & majorum inventa, institutiones, consuetudines, leges declarant, & cum minime habeant definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneantur, quoniam omnia, quae monumentis veteres consignarunt, scienter & perite sunt explicanda, ipsa ab litterati hominis proprio officio ac munere minime scjungi posse arbitror. Ceterae fere artes se ipsae per se nuentur fin-

gulae; verum qui profitetur se posse ingredi antiquitatis iter, nisi collegerit multa ex variis & diversis studiis & artibus, & nisi a natura naclus fuerit ingenii acumen ad occultissima perspicienda, & interdum mysteria enodanda, & memoriam firmam ad multa, quae viderit, inter se comparanda, & nisi diu multumque in veterum scriptis volutatus fuerit, quorum multa inutilia sunt ceterarum artium cultoribus, non mediocre, quod susceperit, munus haud explere poterit. Haec tenuisse Antonium Mariam Lupium, cujus vitam mandare litteris, tibi que, vir amicissime, nuncupare decrevi, nemo sane te melius judicare potest, qui summo ingenio, accuratissimis studiis, optima doctrina, maximoque usu illud consecutus es, ut, quae vulgaveris ad antiquitatem illustrandam, etsi omnia multi temporis non sunt, multique laboris, eadem tamen laudanda omnibus videantur, & quaedam etiam admirabilia. Quod vero in uno opere, quod Anacharsis inscribitur, triginta usque continuos annos consumpseris, est sane quod magnam tibi gratiam habeant omnes Graecarum antiquitatum cul-

tores. Nam de rebus publicis, de imperiis, de re militari, de disciplina civitatum, de hominum moribus, de artibus vel ad bene sustentandam vitam, vel ad excolendos oblectandosque animos necessariis, quas evoluerunt, de ludis, in quibus se exercuerunt, de legibus & religiosis institutionibus, quibus paruerunt, de vitae consuetudine, de regionum situ, de illustribus in omni arte viris, de cujusque vita atque natura, de rebus praeclare gestis, & consiliis, nec solum quid actum, aut dictum fuerit memoria dignum, sed etiam quomodo, nec solum de eventibus, sed etiam de causis ita perite, ita eleganter, & saepe etiam ita diserte tractasti, ut ii ipsi, qui harum rerum omnium auctores extiterunt, aut qui iisdem interfuere, melius dicere non potuisse videantur. Profecto neminem futurum arbitror, qui cum discere aliquid cupiat de Graecis, non malit audire Anacharsim tuum, quamvis hominem Scythen, quam evolvere illos antiquitatum thesauros, in quibus multa sunt incondita, multa non satis explicata, pleraque nulla sermonis elegantia expolita. Quod vero ille non eruditissimis modo viris, sed etiam

iis, qui minime sunt in litteris versati, voluerit esse familiaris, omnesque allicere rerum copia, sententiarumque varietate, modo narrans tractu orationis leni & aequabili, modo addens narrationi majorem sonum vocis, modo expeditam, ac profluentem quodammodo adhibens celeritatem, modo augens res ipsas exornatione, & coloribus ex poesi petitis, semper judicans prudenter, meliora semper eligens, hoc consecutus videtur, ut omnium animos mirum in modum inflammaverit ad imitandas Graecorum artes, atque utinam non modo eas, quae in facili cognitione versantur, sed & eas, quae magnae & difficiles sunt, in quibus quantum illi praestiterint reliquis gentibus, tum facillime intelligemus, si cum illorum operibus cetera conseramus. Etenim postquam scholae illorum silent, statua illa hominem e marmore spirantem effingens prope extincta est: pictura autem, etsi levare humerum identidem visa est magni alicujus artificis ingenio atque industria, tamen neque ad illam Graecorum divinitatem accessisse unquam putanda est; neque illam bonorum artificum sibi invicem succedentium

diuturnitatem & quasi seriem est consecuta. Quo in genere ego quidem non solum contemnere, sed irridere etiam soleo pictores illos, qui Graecorum more se pingere gloriantur, quod ab iis didicerint sphynxes, am fractus, & huiusmodi alia ornamenta colorare, quae specie quadam capiunt homines; qui nesciunt quid sit pulchrum, quid sublime, quid illud quod arte effici possit. Polycletus cum Herculis, Phidias cum Minervae signum efficere vellent, non sane laborarunt quemadmodum ille pellem & hydram, hic in clypeo minora quaedam fingeret. Majora & mirabiliora animo conceperant, quae exprimere scalprio sic studuerunt, ut divinum quiddam in ipsa humana figura omnes agnoscerent. Sive ingenio, sive arte, sive utraque re id consequi potuerint, incredibiles sane tulerunt labores, ut tales existerent artifices, quales quae rebat populus, cuius superbissimum erat iudicium. Quae de sculptoribus, deque pictoribus attigi, eadem ferme dicito de ceteris liberalium artium cultoribus, quorum si sequemur exempla, etsi minime ipsorum aequare gloriam, quod multa obstant & hominum &

naturae impedimenta, aemulari saltem poterimus. Neque vero ubi praeclara aliqua existat ingenii bonitas & doctrina, de iisdem vincendis est desperandum. Cujus rei, vir doctissime, tu te ipse nobis dedisti exemplum; nam Anacharsim tuum elegantes homines se malint scripsisse, quam vel Pausaniae terrestre iter, aut maritimum Arriani. Vale.

Pisis III. Kal. Martii MDCCXCI.

ANTONIUS MARIA LUPIUS :

ANtonii Mariae Lupii Florentini, viri sane cum paucis notitia antiquitatis & sacrae praesertim comparandi, prima aetas propter humilitatem & obscuritatem parentum (alter enim tonsoriam, alter obstetriciam artem exercebat) in hominum ignoratione versatur. Dubitari tamen non posse videtur, quin dederit ipse clarissima praeclarae indolis & ingenii indicia, tum Florentiae, tum Romae operam litteris navans, quod in more fuerit Jesuitis neminem parentibus natum humilibus in familiam adsciscere, qui fortunae iniquitatem magnis virtutibus non esset compensaturus. Nam in illorum Societatem Antonius Maria adlectus fuit exeunte an. MDCCIX. cum vix compleisset XVII. aetatis annum. Quae more institutoque majorum erant peragenda a Tyronibus, Scholasticisque, sive illa ad religionem, sive ad doctrinam pertinerent, ita peregit, ut ceteris esset exemplo. Post haec Senas missus est ad tradendam Rhetoricam, cujus muneris partes ita pe-

perite, ac diligenter explevit, ut multi, qui Jesuitarum scholas averſabantur, & docendi rationem improbabant, ad ipſum audiendum confluerent. Sive enim verſus pangeret, ſive ſoluta numeris oratione ſcriberet, quae aſſequi potuerat arte, imitatione, exercitatione, aſſecutus videbatur. Captabat & benevolentiam diſcipulorum ſuorum moribus facillimis & humaniſſimis, omninoque natus factuſque ad ceteros erudiendos erat. Neque communi intelligentia contentus eſſe poterat. Nam cum perfecte noſceret hiftoriam, & antiquitatis inter, Graecas litteras teneret, & multa collegiſſet ex variis & diverſis ſtudiis & artibus, atque in philoſophorum conſuetudine verſatus eſſet, maximeque eorum, qui de omni re propoſita in utramque partem ſolent copioſiſſime dicere, arbitrabatur ſic auditores ſuos inſtruedos eſſe, ut majus quiddam putarent artem Rhetoricae diſcere, quam erat in opinione multorum. Idem cum praeeſſet institutioni eorum adoleſcentium, qui in collegium Ptolemaeanum conveniebant, in quo flos erat Italiae nobilitatis, erudiebat alios in hiftoria, alios in geographia, alios in geometria, alios de-

Tom. XV.

C

nique in architectura tum civili, tum militari, quae ornamenta, ut & alia plurima, ipse sibi sine magistris paraverat. Ad varietatem doctrinae assequendam plurimum illi profuit non solum mira quaedam in cognoscendo suavitatis & delectatio, quae non sinebat ipsum vel minima temporis spatia amittere, sed etiam linguarum peritia. Nam praeter Graecam & Latinam noverat & Hebraicam, & Gallice & Hispanice loquebatur sic, nullas ut alias noscere linguas videretur. Post haec operam navare iussus Romae rerum divinarum scientiae non se continuit in quotidianis exercitationibus, sed tenere omne id curavit, quod proprium theologorum esset, cumque exactò quadriennio hujus universae facultatis publice defendendas suscepisset propositas theses, sic fatiscit muneri suo, ut omnes, qui adessent, doctrinam agnoverint, & ingenium admirati fuerint. Cum teneretur Lupius magno studio veterum rerum, quarum maxima est copia in urbe, quae fuerat Romani Imperii sedes, etiam illud affecutus est, ut intellexerint ii, quibus parere cogeatur, fore illum singularem monumentorum explicatorem, omninoque antiqui-

tatis nuntium, si huic studio unice vacare illi licuisset. Sed mos erat Jesuitis suos in plura ac diversa distrahere, & sane majus ab iis litterae acceperant incrementum, quamvis non mediocriter accepisse vel ipsi eorum inimici fateri debent, si quaesivissent semper non quid sibi, sed quid omnibus utile foret, semperque fivissent eos, qui a natura facti ad aliquod opus esse videbantur, in hoc uno dies & noctes consumere, omnesque industriae nervos contendere. Quanquam praeclara fuerint ea, in quibus industriam & diligentiam singularem Lupii adhibuerant, sive jusserint illum Aretii diebus dominicis sacras ad populum habere conciones, sive Maceratae publice tradere philosophiam, sive moderari studia & mores eorum, qui in Seminario Romano degebant, sive esse ab epistolis Societatis Praefecti, haec tamen retardabant magis quam incitabant studia illius. Solebat enim dicere haec recessum scribentis & otia quaerere, quae raro dabantur sibi (1).

---

(1) Vid. ejus epistolam ad Antonium Franciscum Gorium, quae est XII. inter epistolas illius vulgatas a Zacharia.

Atque interea tamen multa undique colligens, & illa praesertim, quae veterum Christianorum consuetudinem vitamque declarabant, de quibus multa solebat pro suo singulari in religionem studio in sermonibus quotidianis dicere, tantam sibi famam comparaverat, ut nemo illorum, qui in hoc rerum genere peritissimi erant, eidem anteponeretur. Quapropter saepe confulebatur de iis monumentis, quae in apicem profert aetas, praesertim si in iis aliquid inscriptum esset explicatu difficile. *Me quoque vatem dicent Pastores*, jocans scribebat ad Horatium Burgundium suum, cum interpretandas suscepisset binas inscriptiones, gemmam quamdam, & circulare plumbum, quod magni moduli numisma imitatur, in quibus S. Laurentii martyrium exprimi putavit. Ornabant omnia haec Victorianum Museum, & ad antiquitatem Christianam pertinebant. Quod Lupius multa per se viderat, multa legerat, multa in rem suam seposuerat, id illi semper in more fuit, ut magna copia monumentorum sententias suas & confirmaret, & orna- ret, quocirca multas inscriptionum decades, quarum pleraeque minime in vulgus emissae fue-

rant, attulit, ut binas illustraret, ex quibus omnibus discimus quam saepe veteres Christiani peccaverint in scribendis titulis, his interdum deesse nomina eorum, qui illos faciebant, minime consuevisse eosdem Gentilium nomina mutare, dum illos lustralibus aquis lavabant, & quibus uterentur dicendi modis ad amoris & grati animi sensus erga mortuos exprimendos, & quibus symbolis ad dogmata sua indicanda. Ex multis variisque rebus, quae tractat, optimoque in lumine collocat, facile iudicabis nullius rei, quae in hac arte versatur, illum fuisse ignarum. Quare minime est mirandum si multi illum eliciebant ad huiusmodi disputationes, quorum voluntati sic obsequebatur, ut nemo unquam facilitatem ac prudentiam ab illo desideraverit. Solebat autem dicere, ea, quae scriberet, neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse; quam ipse poterat, quod maximis distineretur occupationibus, quae impediabant illum his studiis tantum operae dare, quantum necesse esse arbitrabatur. Non poterat enim paucis esse contentus, & quoties iter aliquod in-

grediebatur, minima quaeque diligentissime investigabat, per quae id, quod assumpserat, conficere, & facilius ea, quae contra dicerentur, diluere aut infirmare posset. Quoties vero aliquid proferebat vel dubium, vel probabile, minime arroganti ostentatione defendebat, subijciebat rationes sententiae suae, ceteris relinquens libertatem, ut vellent, judicandi. Antonius Franciscus Gorius, qui bene noverat hominis ingenium, ab ipso aliquando petiit, ut de veteribus Baptisteriis Christianorum, quae observaverat, mandare litteris vellet, quae cum studiose tractare coepisset, intellexit statim ejusmodi rem esse, quae multa commutatione egebat, ut pote quae tota a conjecturis pendebat, cum lex nulla, decretum nullum extaret, quod formam hujusmodi aedificiorum praescriberet. Sibi constare arbitrabatur cum ceteris antiquitatum Christianarum scriptoribus, a Gentilibus ad nos multa venisse, sive illa ritus, sive caerimonias respicerent. Neque minus illi erat persuasum majores nostros ab ipsis sumpsisse sacrorum aedificiorum formam, & vetera balnea imitatos fuisse in iis, quae baptismo destinaverant. Quae

ut probaret, de Basilicis earumque partibus, & de minoribus templis, quae erant ad martyrum sepulcra, plura profert, a quibus transit ad Baptisteria, nihil omnino, quod ad rem pertineat, praetermittens. Ex nominibus sacro & profano aedificio communibus, ex similitudine, quae erat inter utrumque, firmissima trahit argumenta, & sic persequitur ea, quae ad veterum balnea & thermas spectant, ut multa nova, quae ceteros fugerunt, nos doceat. Querebatur sibi cum tempore edacirem esse, nec satis aperte respondere lapides illos, quos saepe interrogabat. Confert cum Baptisteriis quae de balneis eorumque partibus dixere Vitruvius, Palladius, Lucianus, aliique, illorum scriptorum loca obscura illustrat, inscriptiones aliaeque monumenta in medium profert, utitur tum rationibus, tum auctoritatibus, neque modo sententiam suam exornat, probabilemque reddit, sed etiam quomodo has disputationes tractari conveniat ostendit. Sed paucos Lupii similes habebis, cujus diligentia ingenii acumen acquabat: nolebat neque pauca, quo minus intelligeretur, neque, re intellecta, plura conscribere, in quo saepe peccant

antiquitatis cultores. Verum dum quaerebat quod satis esset ad intelligendum, adeo excrevit Dissertationis magnitudo, ut aliis distractus occupationibus minime extremam manum illi ponere potuerit. Plura alia hujusmodi ad antiquitatem Christianam pertinentia tractavit, vel ut amicorum voluntati, vel ut studio & ingenio suo obsequeretur: nihil enim se malebat esse quam religiosum virum; & ad pietatem erga Deum & Sanctos fovendam, & ad dogmata, quae nos Ecclesia docuit, confirmanda, mirum in modum conducere veterum Christianorum monumenta ajebat. Neque minus in profana antiquitate excellebat: eadem ars, eadem facultas esse videtur, quae eosdem scientiae fontes habet, eodemque indiget ingenii acumine, eademque veterum scriptorum monumentorumque peritia. Atque haec quanta essent in Lupio, cognosces praesertim ex iis dissertationibus (quanquam non multa hujusmodi emiserit) quibus aut sepulcrale anaglyphum in via Appia repertum, cujus explicationem desperandam esse pronuntiaverat Montfauconius, & in qua non feliciter admodum se exercuerat Delius ille Philippus Bonarrotius, aut Ro-

manum marmor, in quo expressa erat Homeri apotheosis, aut Florentinam explicavit gemmam (non libet enim singulas commemorare) in qua exhibentur Diomedes & Ulysses, quando

*Fatale aggressi sacrato avellere templo
Palladium, caesis summae custodibus arcis
Corripuere sacram effigiem.*

Vel cum jocans aliquid ejusmodi tractandum suscipiebat, & delectabat, & erudiebat auditores suos. Cujus rei exemplo (ni fallor) esse possunt, quae in corona quadam eruditorum hominum dixit de sigillariis, quae nervis movebantur, quaeque Greco vocabulo appellabantur *Νευροσπασται*. Litterae ipsae, quas ad amicos scribebat, plenae erant notitiae antiquitatis, nec ei verba deesse poterant, quoties recurrebat ad adversaria sua, in quibus condiderat immensam eruditionis copiam. Cura & studio eruditissimi viri Francisci Antonii Zachariae sunt in manibus hominum viginti usque tres harum epistolarum, quas totidem dissertationes dixeris. his enim modo a-

liquam inscriptionem vel Graecam vel Latiram interpretatur, modo mancā supplet, & ex his fuit una Pinacothecae Florentinae, quam recūsare medicam manū omnes eruditi autumabant, & hanc ipse dum feliciter adhibuit, multas alias inscriptiones magna ex parte ineditas protulit, modo rara numismata recenset, modo signa, vasa, sarcophagos, aliaque ejusmodi monumenta explicat, modo aedificia, & musea describit, ex omni genere eruditionis sibi praesidium parans ad haec omnia illustranda. Prorsus homini, qui haec curat, bellissimum est theatrum civitas, quae quondam fuit terrarum domina, & ad quam omnium fere cultiorum nationum ornamenta venere. His adde, quod quacumque ingrederis, in aliqua historia vestigium ponis. Quare Lupius fateri minime dubitabat, quidquid profecisset in hujusmodi studiis, totum id se debere commorationi suae in ipsa urbe Roma. Itaque non potuit non moleste ferre, quod ea de se Societatis Praefecti inierint consilia, quibus cogebatur Panormi consistere. Per illos dies in hac urbe institutum fuerat Collegium nobilium adolescentium, cujus regimen Jesuitis commissum fue-

rat, & quod magnopere intererat esse hominem prudentia, moribus religiosissimis, & doctrina praeditum, qui illud moderaretur, & qui, fama jam parta, decus illi adderet, coniecti sunt oculi in Lupium, qui quamvis aegre Roma distraheretur, hoc se tamen animo esse affirmavit, ut si in hac cura atque administratione vita sibi esset ponenda, tamen praeclare secum actum putaret. Nil enim malebat, quam obsequi suorum voluntati, & aliorum utilitati servire. Panormum appulit ineunte Novembri an. M DCCXXXIII. statimque omnia sua consilia, studia, officia, operam, laborem, diligentiam ad munus suum contulit. Docuit Rhetoricam, & omnium studia moderatus est. Cum adjungeret in consuetudine & familiaritate suavitatem miram, quidquid volebat, facile consequebatur. Itaque languentes adolescentes excitabat, currentes inflammabat, neque omnino erat facultas ulla, quam ipse teneret (& plures quidem, ut supra commemoravimus, tenebat) in qua illos libentissime non exerceret, ad cujusque naturam, quod maxime videndum est iis, qui aliquos erudiunt, suam institutionem accommodans. Mi-

ra vero erat ejus dexteritas in praeeparandis ad virtutem animis. In omni enim sermone suo, in omnibus disciplinarum, quae dābat, praeceptis, nunquam non prudenter intēxerat aliquid de rebus bonis & malis, expetendis aut fugiendis, honestis aut turpibus, utilibus aut inutilibus, de justitia, de continentia, de prudentia, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris virtutibus, ut haec prima & potiora se ducere appareret. Cum vero aliquid historicum narrabat, omnia, quae pertinebant ad usum populorum, ad morem hominum, ad consuetudinem vitae, ad disciplinam civitatum & imperiorum, sic exponebat, ut intelligeretur quid esset probandum, & quae essent in rebus gestis causae vel casus, vel sapientiae, vel temeritatis. Summo ingenio, accerrimisquē studiis vel illud consecutus fuerat, ut de re militari, praesertim antiquorum, perite loqui posset, quod libentius faciebat, quia in illo Collegio nobilissimorum juvenum plures erant, qui se militiae destinaverant. Quare non dubito, quin si in illum incidisset Hannibal, abstinuisset ab irridendo, ut quondam irrisit Phormionem Sophistam. Multa & varia, quae; ipse

so duce, didicerant Collegii alumni, quotannis in publico proponebant, in quibus exercitationibus cum multum temporis & magnum laborem infunderet Lupius, satis declarabat se magis communis utilitatis, quam suae laudis rationem habere. Haec tamen majora videbantur Panormitanis, quam erant expectata, non quod unquam de Lupii doctrina, & voluntate dubitassent, sed quia quantum unus homo facere posset, non satis exploratum habebant. Itaque nihil praetermiserunt in illo ornando, quod positum esset in honore verborum, & in declarationibus benevolentiae gratique animi. Majore fortasse cum sua gloria illis Lupius satisfecit, quoties ad illorum Academiam, quae Pastorum Ereinorum dicitur, venit cum donis sane corona dignis. Mos illi erat quotannis celebrare Christi ortum, qua occasione bis erudita Lupii vox audita est recensere & perpendere varias doctorum hominum opiniones de anno primum, mox de mense, quo dicta est hominibus divina lux apparuisse. Coram iisdem plures alias dissertationes recitavit, ipsoque dicente, conveniebant frequentissimi propter famam hominis, et rerum expectationem

reconditarum . Cupiebat omnia Lupius Panormitanorum suorum causa (1) , & quanquam re ipsa atque animo sciret se illis esse gratissimum , nullam tamen praetermittebat occasionem de iisdem benemerendi . Universa civitas cum censuisset exequiis , & laudatione celebrandam esse memoriam Casimiri Dragi , qui Neapolitani Regis nomine , cui a consiliis fuerat , amplissima & caste & sancte sustinuerat munera , Lupius in se onus recepit habendae orationis , quae digna viro iudicata est , quem summis laudibus omnes in caelum jure et ve-

---

(1) *Nimium fortasse cupiebat : quare cum differuisset de rebus a se Messanae observatis , dum iter per Siciliam habuit , ita civitatem illam descripsit , ac si esset Ilium & ingens gloria . Nemo autem ignorat quam parum Panormitani Messanenſibus sint amici . Quare minime est mirandum si ex his quidam fuit , qui an. MDCCCLVII. edito Liburni libello , commovit suspicionem non in Lupium modo , sed & in eos , qui ejus epistolae de Messana vulgarunt , ac si essent apocryphae atque adulteratae .*

re ferebant. Satis habuerat Lupius a natura ad eloquentiam instrumenti, quod arte expoliverat, omninoque ejus oratio, siue grandior esset, siue tenuis, siue ea, quae particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur, qua plerumque uti solemus in dissertationibus Academicis, elegantiam venustatemque habebat. Nam in veteribus erat scriptis studiose & multum volutatis, & quod docuerant litterae, bona confirmaverat consuetudo, ut verbum nullum ex ore ejus prodiret, quod quisquam jure reprehendere posset. Interdum etiam scripta sua hilaritate aspergebat, atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur. Non dissimilis fuit vita & natura Lupii, ut in singulari dignitate omnis tamen adesset humanitas & lepos. Quid multa? Cum illo congregiens, ipsumque audiens non desiderasses meliorem jucundio remque. His de Lupio praeconiis illud & addendum videtur, singulari illum fuisse modestia, ex quo factum est, ut quamvis in principibus antiquitatis cultorum numerari potuisset, non nisi cunctans & quasi verecundans adduci potuerit ad prodeundum in

lucem hominum . Etesim antequam an-
 MDCCXXXIV. Panormitanis typis emitteret ex-
 plicationem epitaphii Severae Martyris Romae
 in coemeterio Thrafonis atque Saturnini anno
 MDCCXXII. reperti, quae scripserat, sibi & a-
 micis tantummodo scripserat. In ingressu vero
 hujusce operis, quo nihil in suo genere per-
 fectius fieri potuit, ait se illud scribendum su-
 scipisse non ut doctis hominibus placeret, sed
 ut consuleret inexercitatis & rudibus juveni-
 bus, confirmans veteribus monumentis, quae
 magistri tradere solebant praecepta ad ingre-
 diendum antiquitatis iter. Sed noli putare an-
 gustis adeo finibus ipsum opus circumscribi.
 Innumera enim sunt, quae continet, eaque
 maximi momenti, totque habet monumenta
 tum sacra, tum profana, tantamque recondi-
 tae eruditionis copiam, ut ex hoc uno qui
 quantusque vir fuerit Lupius judicari possit.
 Principio differit de Claudii Gothi imperio,
 ejusque moribus, & de Paterno ejus in con-
 sulatu collega, quem consulatum incidisse pro-
 bat in annum aerae Christianae CCLXIX. qua
 occasione plura de cyclis & de chronologia
 ecclesiastica scitu sane digna tangit, solvens
 quae-

quaestiones, quae inter doctissimos viros jamdiu agitabantur. In hujusmodi rebus, de quibus ambigitur inter peritissimos, magnam esse veterum inscriptionum, quas posuere Christiani, auctoritatem probat, quod de eorum diligentia, etsi in aliis multis peccare soliti fuerint, dubium esse non possit. Quod ad historiam et martyrium S. Severae & ad Martyrum sepulcra pertinet, nihil omittit eorum, quae sciri potuerunt. Profecto minime negabis multa et magna et difficilia esse ea, quae sunt veterum monumentorum explicatori necessaria, si perpendes ea, quae Lupius tradit de ornamentis, de siglis, de orthographia, de interpunctione, de vocibus, ac dicendi modis barbaris, qui in inscriptionibus Christianis apparent; et quod Severiana haec Latina Graecis litteris non incisus, sed minio oblitis scripta erat, de his omnibus rebus ita differit, ut nihil affirmet, quod firmissimis rationibus, magnaue monumentorum copia non probet. Dum quaerit, num Ethnici in eorum epitaphiis consueverint notare diem, quo quis a vita cesserat, quamvis id raro fecerint, convincit tamen erroris eos, qui id nunquam fecisse affirmabant,

Tom. XV.

D

et adversus Baronium probat, minime recusasse veteres Christianos uti ipsorum Ethnicorum vocibus ad notandos dies loco earum, quas divinorum librorum scriptores et Sancti Ecclesiae Patres adhibuerunt. Ecquid non patefecit, quod esset in hac inscriptione occultum, aut dubium, quodque ad eam referri posset? Cumque multa collegisset ex legibus, ex historia, ex omni antiquitate, et ex vita, ac more communi Christianorum, omnia explicans acute, et quadam etiam Latini sermonis elegantia, non tam iis consuluisse mihi videtur, aut qui sunt in cursu, aut ingrediuntur ad stadium, sed etiam iis, qui exercitatissimi erant, multa suppeditasse, quae discerent et meditarentur. Ad haec obtinenda multas inscriptiones, quibus usus fuerat in aliis dissertationibus, necesse fuit succedere in hanc Severianam, ut ad id, quod erat propositum, nihil relictum esse judicaretur. Alia huiusmodi plura edere meditabatur Lupius, sed cum remitteret nihil de suis studiis, et de perseverantia ac diligentia summa, quam adhibebat in instituendis Panormitani Collegii alumniis, in morbum incidit, ex quo III. Non. Novembris an. MDCCXXXVII.

quo ipso die quadriennio ante Panormum appulerat, vitam amisit. Homo castissimus et religiosissimus minime perterrefactus est mortis aspectu. Haec tamen lucluosa et acerba fuit bonis omnibus, et praesertim Panormitanis, qui cum jussissent ejus laudes celebrari tum vincula, tum numeris adstricta oratione in Academia Ereinorum, in quo tot erant, ut ita dicam, doctrinae Lupii impressa vestigia, non parem illius ingenio at pro suorum tamen studio meritam gratiam debitamque se retulisse palam praedicarunt.

OPERA EDITA:

*Dissertatio & animadversiones ad nuper inventum Se-
verae Matryris epitaphium; Panormi ex typogra-
phia Stephani Amato 1734. in fol.*

Dissertazioni Lettere, ed altre operette del chiarissi-
mo Padre Antonmaria Lupi Fiorentino per la
maggior parte non più stampate, e ora ordinate, a
luogo a luogo illustrate con Giunte e Annotazio-
ni, e poste in luce da Francescantonio Zaccaria
Tom. II. in Faenza 1785. presso Gioseffantonio
Archì in 4. *Vel ante hoc tempus editae fuerunt
opera Antonii Francisci Gorii*

Dissertazioni e lettere Filologiche antiquarie date
ora per la prima volta in luce, adornate di an-
notazioni, e delle memorie ad esso spettanti. In
Arezzo per Michele Bellotti 1753. in 8.

Tre discorsi Accademici. *Extant* nella Raccolta Calo-
geriana Tom. XXII. e XXIV.

Orazione nel funerale del Sig. Marchese D. Casimi-
ro Drago &c. Palermo appresso Stefano Amato
1736. in 4.

Theses Historicae, Chronologicae, Criticae, Philo-
logicae &c. ad vitam Sancti Constantini Magni
Imperatoris Augusti pro disputatione habenda in
Regali Collegio Carolino Nobilium sub regi-
mine PP. Soc. Jesu. Panormi 1736. *Iterum*

has theses vulgavit Gorius: Symbolae Litterariae
Tom. IX. p. 133.

Notizie di S. Innocenzio Fanciullo e Martire, il corpo del quale estratto dal Cimiterio di S. Calepodio in Roma si conserva in Palermo nella Cappella del Real Collegio Carolino &c. Palermo nella Stamperia di Stefano Amato 1737. in 4. e in Arezzo 1753.

Ex Zacharia, qui tum editas, tum ineditas Lupii Dissertationes in unum corpus, ut diximus, collegit vulgavitque, scimus ipsum reliquisse haec scripta vel imperfecta vel amissa.

Genealogie delle famiglie Principesche di Europa

Trattato del Blafono

Elementi di Storia

In Catulli carmina Adnotationes

Compendio della Storia di Sicilia

Dissertatio de donatione Constantini

Scrittura sopra la facciata di S. Giovanni Laterano

Prediche, Panegirici, e Poetici componimenti.

ANGELUS FABRONIUS.

FRANCISCO PESARO PATRICIO VENETO

ET PROCURATORI AMPLISSIMO

S. P. D.

Vetus est opinio hominum eam dicendi vim, quae eloquentia dicitur, nusquam libentius versari quam in libera civitate, nusquam majori instructu ornatuque comitatum ingredi, quam in bene constituta Republica. Etenim si ejusdem sive artis, sive scientiae, sive facultatis principia vestigemus, si incrementa, si summum locum, in quo visa est aliquando consistere, reperiemus in optima Atheniensium civitate ortam, educatam, perfectam; unde leges & Reipublicae imaginem ab eorum accepit, qui rerum potius est, Populus Romanus, apud quem floruit eloquentia, dum Respublica floruit; quam ob rem libertatis comes atque alumna a sapientissi-

nis viris est appellata. Profecto quid sunt illae laudationes, quas, dum omnia unius imperio subiecta erant, Oratores dederunt Caesaribus, Plinii ad Trajanum panegyrico vix excepto, si comparentur cum orationibus, quas habuit Cicero in Catilinam, & Antonium Romanae libertatis everforem? Vix in illis veteris eloquentiae vestigium apparet, quamvis multa ingenii lumina eluceant. Nervi animique deficiunt, tanquam in tabula quadam aspersa temere pigmenta vix oris lineamenta effingunt, assentandi cupiditas ad multitudinis & ambitiosorum levitatem titillandam facta veritatem, in qua rectum pulchrumque consistit, minime imitatur, nil sensum permovet, nullae dicendi faces, quae magnis in rebus adhiberi solent, denique nullus impetus, & vis orationis nulla, contra omnia calamistris inusta, fucoque interdum puerili ornata. Vere hoc mihi videor posse dicere, bene constitutam Rempublicam non magis egere hominibus, qui armis, quam qui lingua ipsam defendant, quique velint & possint miseros & calamitosos sublevare, innocentes defendere, consolari, erigere, ini-

micis repugnare, improbos detertere, eorum consilia aperire, spiritus frangere, furorem exagitare, atque scelera ulcisci. Nec, quod aliquando per factiosos oratores magna importata sint detrimenta, minoris facienda erit eloquentia, cum ars sit nulla vel praestantissima, qua ad perniciem hominum abuti non possimus. Sane non video qua ratione eorum nefarii conatus a Republica propulsari, & populus ab errore deduci possit, nisi nos quoque arma eadem teneamus, quibus ab eorum insidiis tegamur. Cum sit igitur tanta utilitatis magnitudo, quae ab eloquentia percipitur, nulla non laude celebrandi sunt ii homines, qui in illa assequenda elaborant, quique ita funguntur honoribus & muneribus Reipublicae, ut possint suo jure dicere idem, quod apud Ennium dicebat ille Pythius Apollo, se esse eos unde sibi, si non populi & reges, at omnes sui cives consilium expeterent,

. . . . . ut ne res temere tractent turbidas,

Jam vero illud notum est omnibus, qui sibi sumunt dicendo vel excitare, vel sedare in a-

nimis hominum quemcumque motum res & causa postulet, debere eos in publicis iuribus, quae sunt propria civitatis & imperii, omniumque gentium, in monumentis rerum gestarum, & vetustatis exemplis esse versatos, peritos esse philosophiae, & illius praesertim, quae a moribus nomen accepit, aliarumque multarum disciplinarum, a quibus eloquentia aut sustentatur aut adjuvatur, exercitatos praeterea maximis in rebus gerendis & sustinendis, & in usu frequenti dicendi, qui omnium magistrorum praecepta superat, callidos item ad noscendum quid commoveat sensus, ad quos adducere auditores sibi proponunt, quid capiat aures, quid voluntates impellat, quid deducat, & ut paucis dicam, quid vim asserat in docendo ac persuadendo. Quocumque te animo & cogitatione converteris, permultos in hoc genere excellentes homines apud vos extitisse & esse videbis, qui consilio, sapientia, lingua regere & gubernare rempublicam potuere, ut in illa profecto nulla unquam vehementius, quam eloquentiae studia viguisse videantur. Illud dolemus unum, quod patria lingua u-

tamini, quae cum imperii vestri finibus def-
 nita sit, minime suppeditare potest ceteris I-
 taliae populis quod admirentur, atque imiten-
 tur. Fuit tamen sapientissimum Senatus ve-
 stri consilium mandandi Melchiori Caesarotto
 viro litterarum Graecarum doctrina claro, ut
 in Italicam linguam converteret illustriorum
 Graecorum orationes, quo eas legerent om-
 nes, discerent, atque tamquam exempla ad
 imitandum sibi proponerent. Constare enim
 inter omnes videtur, ut dixi, Athenis om-
 nium doctrinarum inventricibus summam quo-
 que dicendi vim & inventam & perfectam
 fuisse. Quae vos geritis, sunt quidem apud me
 auctoritate tanta, ut non dubitem, quin ars
 & facultas illa, quae recte a bono poeta di-
 cta est flexanima, atque omnium regina re-
 rum, cum exul errabit, (Deus omen aver-
 tat) vestrum tanquam tutorum fidelium pa-
 trocinium sit imploratura. Ac mihi quidem
 saepenumero in summos homines ac summis
 ingeniis praeditos, quibus sit ut urbs nostra
 Florentia, intuenti querendum videtur, cur
 permulti in omnibus artibus, perpauca vero
 in dicendo admirabiles extitissent, atque id

causae esse puto, quod nullis huic studio propositis praemiis vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem, hoc unum relictum esse videtur; ut laudando extollat eos, qui fortuna, sapientia, atque doctrina ceteris antecelluere. Hujusmodi plura habes in Salvini scriptis, a quibus quidem abest omnis illa vis, & quasi flamma oratoris, quibus animi audientium non commoventur modo, sed etiam accenduntur. Habent tamen pompam quamdam, & florem etiam verborum atque sententiarum, & quod unus erat homo, qui hoc suscipere ac polliceri posse videbatur, ut de omni re, quaecunque esset proposita, satis ornate, copioseque diceret, quod singulari ingenio ac memoria praeditus omnia fere, quaecunque essent, scientia & cognitione comprehenderat, ejus vitam declarandam suscepi, ut eam Tibi, amplissime Procurator, nuncuparem, qui eas artes, a quibus famam consecutus est Salvinius, ne poesi quidem excepta, vel a prima aetate coluisti, qui liberalitate summa faves ingeniis & litteris, quique me semper benevolentia singulari complexus es. Accipe ergo munus, tanquam amicitiae pi-

gnus, & si tibi gratum fuisse intelligam, aliis
fortasse nugis explebo desiderium tuum, quo
teneris, noscendi vitam, mores, ingenium eo-
rum, qui totam aetatem in litteris excolendis
contriverunt. Vale.

Pifis III. Non. Martii MDCCXCI.

ANTONIUS MARIA

SALVINIUS.

P Erpaucos sane habebis, quos doctrina Latinarum litterarum, maximeque Graecarum Italicarumque cum Antonio Maria Salvinio comparaveris, quibus homo navus & industrius singularisque memoriae cum adjunxisset notitiam Hebraicae linguae, Chaldaicae, Gallicae & ejus praesertim, qua veteres Provinciae poetae utebantur, nec non Hispanicae, Germanicae & Anglicae, effecit, ut nullius rei ignarus esse videretur. Natus is Florentiae nobilibus parentibus Andrea Salvinio & Eleonora Dua prid. id. Januarii an. MDCLIII. domi praeceptorem habuit Franciscum Mariam Bonfrizerium, foris vero Jesuitam Vincentium Glaream, a quibus sane non multa adjumenta habuit ad rectam studiorum rationem ineundam. Clarius tamen explendescibat, quam generosi condiscipuli aequo animo ferre possent, inter quos honoris causa nomino Benedictum

Averanium, Jo. Baptistam Ptolemeum Cardinalem, Bonaventuram Gherardescam Florentinorum Antistitem & Anfaldum Anfaldium Praefulem & juris consultissimum. Illo priori postea usus est ad exependam sitim, qua ardebat, litterarum Graecarum, quibusque magnam gloriae suae partem acceptam referre debuit. Traditur antequam Pisas concederet juris prudentiae studiorum causa, mathesein coluisse sub Vincentio Viviano, & hujus disciplinae, sicuti & philosophiae studium in ipsa urbe sub Donato Rossettio Liburnensi renovasse. Si id verum est, videtur quidem non admodum feliciter tractasse eruditum Geometrarum pulverem, cujus rei conjecturam facere licet ex iis, quae sparsit in Etrusco Lexico definiens cissojdem & concojdem, aliasque geometricas figuras, tetigitque in Adnotationibus ad pastoritium poema Bonarroii, quod inscribitur *la Fiera* (1). Omnino is rationem

---

(1) Animadvertit id ipsum magnus Geometra Guido Grandius in epistola quadam ad Thomam Bo-

habere volebat cum mansuetioribus Musis, quibus rediens ab Academia Pisana, atque vale dicens, vel invito patre, juris prudentiae, quamvis illius insignibus decoratus fuisset, totum se dedit. Is bene cognitus erat Leopoldo Mediceo Cardinali, qui constantissime servavit consuetudinem suscipiendi patrocinium adolescentium, in quibus praeclaram quamdam & egregiam indolem esse o noscebat. Itaque tanto patrono suffragante cum vix compleisset XXIV. aetatis annum, successit in locum Caroli Dati, qui per illos dies obierat, quique publice in Lyceo Florentino Graecas litteras tradebat. Profecto ad honorem magnus cu-

---

naventurium, notans locos, in quibus errasse videtur Salvinius. Sunt autem hi p. 379. ubi de Florentino ponte, qui dicitur S. Trinitatis loquitur; pag. 381. quo in loco ait, che lo spazio o intervallo del semidiametro, che si dice essere la sesta parte del cerchio, & item pag. 394. Italicas voces explicans disstare & assestare.

mulus accessit vocibus doctorum hominum; qui Salvinium praedicabant dignissimum, qui tanto viro, cui perpaucos pares ponimus, quemque Varronem Etruscum vocitare solemus, succederet. Aequavit certe praestantiam doctrinae illius, minime autem gravitatem morum, cum in aliqua levitate potuerit reprehendi. Atque in iis curis, quas conferebat ad discipulorum utilitatem, capiebat magnam voluptatem, quod nullibi videbat ferventius excoli humaniores litteras, quam Florentiae, quae semper abundavit optimis praeceptoribus & in qua urbe ipsae litterae post diuturnam barbariem renatae, & in omnes terras distributae putantur. Dabat & ipse elegantiae, & omnis doctrinae exempla. Solitus enim frequentare, qui tum maxime celebrabantur, coetus litterarios (Academias dicunt) *Furfureorum*, illorum videlicet, qui Etruscam linguam colentes vocabulorum pollinem tanquam a fure secernebant, *Apathistarum*, quam Academiam Augustinus Coltellinius condiderat, & omnium antiquissimam *Florentinam*, semper aliquid ex se promebat, quod alios & erudiret, & delectaret. Italica et Latina epigrammata,

ora-

orationes panegyricae, dissertationes de rebus, quae vel explanandae, vel in utramque partem discutiendae proponebantur, & alia hujusmodi plura laetae erant segetes, quibus pascebat audientium animos, neque audiebatur unquam, quin ab universa corona plausus multiplex illi daretur. Politor enim elegantia in iis semper apparebat, verneris interdum, plerumque nativa quaedam & simplex forma dicendi, interdum oratoria ornamenta, & quando res exigebat, interior & recondita eruditio. Quod ad doctrinam spectat, quae sane summa erat in illo, optandum fuisset, ut diligentius elaborasset in suis conficiendis Dissertationibus, & locos, in quibus argumenta inclusa sunt, studiosius inquisivisset. Non semper enim abest ab iis jejunitas, siccitas atque inopia. Modicum illi quidem dabatur tempus ad scribendum, & satis esse putabat, si memoriam suam, quam rerum omnium thesaurum dixisses, tantummodo consulisset. Tam facile vero illi erat elegantissime scribere, quam loqui, ejusque stylus educatus nutrimentis optimorum scriptorum, in quibus lucet subtilitas veteris urbanitatis, & humanissimi ser-

monis, & diuturna exercitatione expolitus, ita libere fluebat, ut nunquam adhaeresceret. Praeestitabat fortasse illius animus jam videre, ita de suis scriptis iudicatum iri, quasi per illa & exornata & etiam aucta plurimum fuerit Etrusca dictio. Et eam quidem ipsis postiores Etrusci Lexici conditores auctoritatem tribuerunt, quam obtinent, quae elegantissima esse putantur. Si quae habent nova vocabula, sunt quidem parce detorta, & ita convenientia linguae, ut in illius natura insita atque innata esse videantur. Omnino quidquid inde haurias, purum liquidumque te haurire senties. Motus fuisse dicitur auctoritate Joannis Mabilonii ad illa vulganda, qui quidem judicare poterat de eruditione atque doctrina, minime vero de elegantia Salvinii, qua praesentim suis perplacebat. Constant ipsa tribus voluminibus, quorum primum nuncupavit Francisco Redio, a quo singularibus affectus fuerat beneficiis, & a quo plurimum se adjutum fuisse dicebat ad ingrediendam optimorum studiorum rationem (1). Laudavit ipsum postea

---

(1) *Ita ille*. La gentilezza amichevole di sì gran

funebri oratione, in qua quanta vis sit amicitiae (non enim facile Redio beneficentiorum, generique hominum amiciores invenisses) & quanta esse debeat concilio illorum, qui se litteris dedidere, praesertim ostendit. Prodiere aliae a Salvinio laudationes, quae omnes habent, praeter verborum & sententiarum florem, pompam & dignitatem, non tamen, si quid judico, illa eloquentiae luminaria, quae sensum, quae motum, quae admirationem creant. Hoc eloquentiae genus maxime tum colebatur a Gallis, duce praesertim Bossuetio, quo nescio an ullus fuerit eloquentior, cujus ingenii praestantiam si minus consequi nostrates poterant, voluntate tamen pro-

E 2

Letterato produttrice ella fu in me unicamente di tutti quei poveri parti dell'ingegno mio, qualunque egli si sia, allevati e cresciuti sotto la luminosa ombra di sua gentil protezione.
Orazione in morte di Francesco Redi.

xime accedere debebant. Sed illuc revertor. Salvinus, qui noverat gravia argumenta doctæ & scienter tractare, sciebat & ludicra exarare, quando tempus poscebat. Hoc enim erat in more positum Furfereis Academicis, ut quotannis saltem ludibundi convivium agerent, quæ non tam corpus, quam mentem recreabant. Afferebantur orationes & carmina ad audiendum jucunda, & sæpe iis ludit Salvinus, quorum nonnulla sunt in manibus hominum. Erat & aliud ludi genus, in quo sæpe se exercuit Salvinus; sed istud proprium erat Academiae Apathistarum. Instituta enim erat quædam oraculi species, quam Sibyllam vocant, idcirco quia insubidum temerariumque responsum, quod unica ad pueri Sybillæ partem agentis libidinem effusa dictione interrogantibus redditur, a duobus interpretibus ad id destinatis ad aptam dubitationis explicationem detorquendum fit. Salvinus quoties interpretis vice functus est, nunquam non ingenii acumen, eruditionis copiam, elegantiam festivitatemque dicendi præ se tulit, plaususque audientium captavit. Haec esse desierunt oblectamenta, nec sane video

quid in eorum locum successerit; ac vereor, ne dum solidiora nos quaerere gloriamur, quasi velis quibusdam segnitien & ignaviam obtinere studeamus. Dies fortasse revocabit majorum instituta, quae nunc, abutenres ad omnia philosophia, tanquam levia & puerilia illutimus. Cum multi & praestantes viri laudi Salvini mirifici essent fautores facile ab illo obtinuerunt, ut in vulgus ederet non solum quae soluta numeris, sed etiam quae vincula oratione exaraverat. Solidum volumen confecit Italicorum epigrammatum, quae, quod quatuordecim versibus orate, compositae & apte sententiam omnem comprehendere debent, Procustae lectum appellare solemus, quo in volumine sane multa sunt sapientibus sententiis; gravibus & ornatissimis verbis, & imaginibus agentibus perfecta, omnibusque suis numeris & partibus expleta, quaedam etiam mediocria, quae amicorum postulationi, vel ut verius dicam, importunitati concedere solebat. Reprehendes, si libebit. Poetam, quod ceteris potius delectum reliquerit, quam ut ipse bonus elector existimaretur, verum minime inficiaberis illum natura & arte ad poesin

factum fuisse, qua in re si diligentius elaborare voluisset, hoc etiam nomine fuisset immortalitati commendatus. Felicior etiam mihi fuisse videtur in Latinis epigrammatibus conficiendis, quod nihil in iis sit, quod non redo-
 leat antiquitatem, imiteturque Graecorum Latinorumque Poetarum veneres. Multa etiam hujusmodi e Graeco in Latinum transtulit, quod illi tam facile erat, quam epistolam scribere. Sunt alii, qui nunquam manum de tabula, alii, qui repentino quodam, quasi vento, impetu animi incitati effundunt, quod ipsis in mentem venit, est medium inter hos ipsos, quod abest tum a tarditate, tum a celeritate, cui sane nobiliora humani ingenii opera debemus: Porro Salvinus nunquam in illo priori vitio peccavit, in altero saepe, nec dubito, quin si illi adfuisset semper considerata tarditas in perpoliendis scriptis, atque in una re separatim ac diu multumque laborasset, admirabiliora ingenii & doctrinae suae monumenta posteritati relicturus fuisset. Quanta utriusque rei vis esset in eo cerjici potest ex adnotationibus, quas helluo librorum in horum marginibus cursim faciebat. Apparebat

autem praesertim illius acumen atque eruditio singularis, cum Graeca & Latina exemplaria aut emendabat, aut explicabat, quorum multa cum adferrentur in Riccardiana bibliotheca, magno illi esse ornamento jure meritoque putantur. Quare minime est mirandum, si nonnulli illi libros idcirco commodabant, ut pretiosiores recuperarent. Homo, in quo erat tanta linguarum peritia, tanta festivitas, splendor, concinnitudo Etruscae dictionis, omnium apertissimus esse judicabatur ad augendum, emendandum, ornandumque Lexicon, quod dicitur *della Crusca*, qua in re multi alii docti viri diu noctuque laborabant. Symbola, quam ipse contulit, non mediocris fuit, & Graeca verba, quae respondent Etruscis, etymologiae, multaeque definitiones ex illius officina prodierunt. Haec omnia ludus quidam erant illi, cum memoriam haberet summam rerum & verborum. Est & aliud genus scriptoris (veterum in vernaculam linguam conversio) in quo multum se exercuit, quodque in primis adamasse videtur, tum ad Graecam linguam Graecaeque litteras amores suos provehendas, tum ad declarandum quam copiosa,

quam dives, quam apta esset Etrusca dictio ad reddendos non modo sensus, sed etiam verba Graecorum poetarum (1). Ab Heroicis initium sumpsit, & omnes in Italicum convertit, adhibens versus hendecasyllabos, quod liberius fluunt, neque similiter desinentibus verbis indigent. Ex his interpretationibus Salvini facile quidem judicabis neminem extitisse, qui doctior & exercitior illo fuerit in utraque lingua, isque, quoties res fuit, non

---

- (1) *Ita ille*. Nell' assiduo maneggio delle due lingue Greca e Toscana, e nello sforzo dell' animo mio, che giusta mia possa m' ingegnava di quelle belle pitture ritrarne con bella gara e l' disegno, e 'l colorito e l' aria . . . ho osservato la nostra lingua nell' abbondevolezza, e nella facilità di spiegarsi a quella ricchissima e fecondissima lingua non restare indietro gran fatto. *Paullo ante linguam nostram commendans dixerat*. Ha unita in se la nostra lingua la maestà della Romana colla leggiadria della Greca, e tralle lingue sue sorelle, figlie della Latina, spicca, non so come, a maraviglia, come l' Attica tralla Dorica, e trall' Ionica ne'

appendere modo , sed etiam numerare verba se lectori debere putavit. Non delectat quidem illius poesis, displicet etiam delicatis auribus , quae non titillantur nisi tibiis modulate canentibus , & fidibus numeroſe ſonantibus . Nihilo tamen minus magno in pretio ſunt habendae quotquot idem elaboravit interpretationes (ſunt autem permultae , ut ex indice , qui erit in extrema pagina , apparebit) & ſi me audient Graecae linguae ſtudioſi , eas conſiderate volutabunt , quod nihil perfectius ſic-

---

dialetti Greci, de'quali il Dorico largo ha e vaſto ſuono, l'Jonico riſtretto e ſoave, coſi ella e colla Spagnuola grandeggia, e corteſeggia colla Franzefe, le virtù dell' una e dell' altra temperatamente miſurate in ſe ritenendo, copioſa poi oltre miſura ed abbondante, come chi in eſſa ſi eſercita ne può far prova, ed io l'ho veduto ne' tanti e tanti Poeti Greci, che per gran vaghezza con oſtinatiſſimo ſtudio di più anni in noſtro verſo ſciolto ho voltati, che niuno degli Eroici a tradurre mi reſta. *Profe Toſcane Lezione XXII. ſopra la Lingua Toſcana.*

ri potuerit ad exprimenda verba atque sententias veterum Graecorum poetarum. Hoc enim praecipuum munus interpretis esse putabat Salvinus, quod & explevit vel quando ex recentioribus linguis transmarinis aliquid in Italicam convertit. Exemplum sit omnium Anglicarum nobilissima Tragoedia ab Adiffone facta, quaeque *Cato* inscribitur, quam cum Italicis versibus reddendam suscepisset Salvinus, elegantiam magis tragicæ poësis propriam, quam, ut ita dicam, fidelitatem desiderari est passus suam. Nihilo tamen minus, illam cum legeris, perplacuit tibi, audienti spectantique fortasse non aequè, quod & accidit ipsi Britanno poetae, quamvis drama edidisset opere mirabili perfectum. Quaedam etiam e Latino convertit Salvinus, & inchoavit multa hujusmodi, ut sibi potius, quam aliis satisfaceret. Ita enim natura comparatus erat, ut lucem splendoremque fugeret, quamvis gloria ipsum tanquam umbra sequeretur. Id non erat sine multorum aliena laude dolentium invidia, ac praesertim Cynici illius hominis Antonii Magliabechii, soliti non efferre, nisi quod transmarinum & citramontanum esset. Si se ac-

quum prae buisset, judicasset quidem quae vel ex tempore stansque pede in uno fundebat Salvinius, aut corrigens, aut explicans veteres tum Graecos, tum Latinos scriptores, paria esse potuisse iis, quae commentati erant Casaubonus, Stephanus, Salmasius, Meursius, aliique hujus generis Oedipi. Id unum erat, in quo illum reprehendere potuisset, quod non diligentius gloriae serviret, consulens aliorum utilitati. Neque propterea judicabis unquam illum otio, languore, desidia animum infecisse. Tanta enim erat industria, tantumque evigilabat in studio, ut nunquam conquiesceret, tanta vero humanitate, ut accedentibus ad se se, requirentibusque ejus doctrinam nihil denegaret. Vix credibile videtur unum hominem, quo tempore occupabatur in interpretationibus Homeri, Nonni Panopolitani, Oppiani, Theocriti, Anacreontis, Hesiodi, Aristophanis, Callimachi, Theognidis, Procli, Orphei, Anthologiae, Persii, Virgilii, Horatii, Ovidii, nec non Xenophontis, Plotini, Epicteti, Laertii, Graecam in linguam convertendos suscepisse Catullum, Tibullum, Propertium (id semestrii spatio confecisse dicitur) nec non Phae-

dri fabulas, permulta vincla & soluta oratione tum Latina, tum Etrusca suppeditasse Academicis, quas frequentabat, nihil recusasse iis, quis inscriptiones, laudationes, & omne genus carminum ab illo postulabant, magnam dedisse operam illustrandis Etruscis scriptoribus quibusdam, Etrusco Lexico conficiendo, quaerendis linguae nostrae originibus, & exponendis vitis eorum, qui primi in Provincia poesin coluere, & ut alia bene multa silentio praeteream, contexendo catalogo codicum manu scriptorum Laurentianae bibliothecae, qui quidem catalogus, in quo per triennium cum Francisco Maria Duccio adlaboravit, a Benedictino Montefauconio editus fuit. His adde longiores epistolas, quas ad amicos dabat de quaestionibus ad eruditionem pertinentibus, in quibus varius, multiplex & copiosus esse solebat. Ille vir acuminis & doctrinae plenus Ioannes Clericus, dum Philemonem edebat, cum haesisset in quibusdam locis, sententiam de iis Salvinii exquisivit, eoque interprete, quae nimis obscura erant, claruere. Neque minus illi honorificum fuit, quod cum Henricus Brenkmanus e Batavia Florentiam

advenisset consulendi causa Pandectarum codicem ad illius historiam contexendam, se in hoc labore doctum & fidum socium habuisse Salvinium grate professus est. Sane infinitus essem, si eos omnes nominare vellem, qui ab eo adjumenta obtinuerunt in provehendis litteris, & in Philippi Bonarrotii vita jam tetigimus, hunc Salvinio acceptum retulisse quidquid Graeci sparsit in suis libris antiquitatem illustrantibus. Mabillonius, Monsfauconius, Rengnieri, Menagius, Renaudotus, Basnagius & Gallis, Spanhemius ac Fabricius & Germanis, qui quantique viri! consilia interdum ab eo habuerunt plena litteratae senectutis. Omnia cum amicis sibi esse communia dicebat, & aliquando miratus est Michellius noster, cum illum consuleret de iis, quae sunt in Theophrasti atque Dioscoridis libris, summam illum habuisse notitiam plantarum. Prorsus tenebat omne id, quod est in Graecis scriptis, quae diurna nocturnaque manu volutabat, ne iis quidem exceptis, quae ad res divinas pertinent. Epigrammata quaedam Gregorii Nazianzeni convertit in Latinum, quae a Ludovico Muratorio vulgata fuerunt. Verum cum praesertim suscepisset sibi perpe-

tuam propugnationem pro omnibus ornamentis patriae suae, aderat omnibus iis, qui aliquid optimorum scriptorum edere meditabantur, laudabat eos omnes, qui de patria & litteris bene meriti erant, quod munus immemor injuriarum vel ipsi Magliabechio concessit, in quo sane nil laudasses nisi memoriam singularem & infinitam librorum notitiam, facilemque se praebebat in audiendis, admittendis, consulendis, adjuvandisque adolescentibus, qui parabant aliquid laude dignum. Etruscae linguae amore captus ejus gloriam ad omnes gentes dilatare studebat, utque internoscerent ii, qui extra Tusciam orti sunt, quando vocales latiore, & strictiore ore sunt efferendae, quibusdam adpositis signis in sua Oppiani interpretatione, eas distinxit, viam, ut ipse ajebat, monstrans, qua alienigenae Tusco sermone exacte loqui cupientes adjutum iret. Parum tamen illi profuit istaec cura, ut nec profuit Trissinio, qui id ipsum molitus est. Vereor equidem ne dum Salvinio clari hominis magnique praeconium tribuendum suscepi, ejus laudes minuam, stricte nimis recensens ejusdem ingenii monumenta, nullumque sequens orationis florem.

Erit, ut audio, qui haec ipsa dilatabit, & poterit facile, cum habeat in manibus, quae ipse scripta reliquit. Neceſſe quidem eſt conſuli memoriae hominis, qui non omnia, quae potuit, edidit, ex quibus ſatis de illius exquiſita doctrina judicari poſſit, quique multos obrectatores habuit. In hiſ Jufſus Fontanius (& cui homo, ut vita, ſic oratione turbulentus non fuit inimicus?), Hieronymus Lilius, & Jeſuitae fere omnes. Horum odii cauſam Jo. Lamius, qui commentariolum de Salvini vita ſcripſit docte magis quam eleganter, retulit in id, quod Thomae Cevae poema de veteri & nova Philoſophia non admodum probaviſſet, quod Brigae Jeſuitae conatus in Piſanos Doctores damnaveſſet, & quod eſſet intimus Dominico Lazzarino. Quare minime eſt mirandum ſi Lucius Seclanus ſatyris ſuis illum infectatus eſt, minime reverens reprehentionem aequorum hominum, quorum unus fuit conſenſus abſuiſſe ſemper a Salvini vitium captandae malis artibus gloriolae, de quo ipſum inſimulavit. Quid opus habebat hiſ artibus vir tanto nomine, tantaque doctrina, ut neſciam an poſt Politianum, & Victorium

maiores tulerit Etruria? Adde quod in eo nihil erat falsum & simulatum, ut omnes hominis simplicissimi pectus nudum viderent. Non occultabat vel vitia sua, quibus nemo caret, & quod gaudebat extructis mensis, & frequentibus poculis, id ipsum erat cum amicorum oblectamento, a quibus ad convivia invitabatur, quae exhilarabat festivissimis dictis, omnique eruditionis copia. Mortuum an. MDCCXXIX. XVI. Kal. Jun. multi laudarunt. Quotquot enim erant Florentiae Academiae illustriores, quae saepissime ejus vocem eruditam audierant, extare monumenta voluerunt, quae posteritati propagarent praestantiam illius doctrinae atque virtutum, & ad exemplum, & ad memoriam laudum patriae, quae ita semper floruit litteris, ut in ea sedem ac domicilium posuisse viderentur. Salvinii vero frater, qui erat e Canonicis Florentinis unus, notus & ipse ob eruditionis copiam & ob edita scripta, haec in illius sepulcro, quod est in S. Spiritus, ut vocant, coenobio, inscripsit.

D. O. M.

D. O. M.

Antonio Mariae Salvinio Andreae F. Patric. Flor. Philosopho Oratori Poetae Praestantissimo, rei litterariae bono promovendo unice nato, Graecarum literarum in patrio Athenaeo annis LIII. interpreti, & restauratori, Etrusci Sermonis amplificatori, complurium linguarum peritiae, ac earum scriptorum versione, eruditionis copia lubentissime humanissimeque in omnes effusa, ingenii sui monumentis editis, aliorumque illustratis emendatisque, pietate in Deum, morum suavitate, vitae innocentia, in cives amore, in externos doctos homines benevolentia toto orbe celeberrimo. Vix ann. LXXV. M. IIII. D. IIII. Obiit XVI. Kal. Jun. MDCCXXIX. Salvinus Salvinus Fratri desideratissimo moestissimus P.

F.

O P E R A E D I T A .

Anacreonte tradotto dall'originale Greco in Rima Toscana: in Firenze nella Stamperia di Cesare e Francesco Bindi 1695. in 12. *Secundo Salvinus reddidit Italicis versibus Anacreontem, haecque interpretatio cum aliis illustrium virorum edita fuit Florentiae 1723. a Josepho Mannio.*

Teocrito volgarizzato: In Venezia presso Bastian Coleti 1717. in 12. *Quae a Bione & Moscho ad nos venerunt Idyllia, & hujus quoque epigramma, nec non epigrammata Theocriti vertit etiam Salvinus.*

Iliade e Odissea d' Omero tradotte dall' original Greco in versi sciolti, in Firenze 1723. per Gio: Gaetano Tartini e Santi Franchi in 8. *In secundo volumine extat versio della Batracomiomachia e Inni d' Omero.*

Oppiano della Pesca e della Caccia tradotto dal Greco e illustrato con varie annotazioni, In Firenze 1718. appresso il Tartini e il Franchi in 8.

Hesiodi Ascraci, quae extant, Orphei & Procli Philosophi hymni, omnia in Italicam linguam translata &c. Patavii typis Seminarii 1747. in 8.

Callimachi Cyrenaei hymni Etruscis versibus redditi. Accedit poemation de Coma Berenice Graece supplementum: Florentiae typis Moukianis 1763. in 8.

Nicandri Theriaca & Alexipharmaca Italicis versi-

- bus interpretata; Florentiae ex officina Moukiana 1764. in 8.
- Musaei Grammatici de Herone & Leandro carmen Italicis versibus redditum; Florentiae typis Caesareis 1765. in 8.
- Coluthi raptus Helenae Italicis versibus redditus; Florentiae typis Caesareis 1765. in 8.
- Tryphiodori Aegyptii Grammatici excidium Trojae Etruscis versibus redditum; Florentiae typis Caesareis 1765. in 8.
- Arati Solensis Apparentia Italicis carminibus versa; Florentiae typis Moukianis 1765. in 8.
- Carmina Gregorii Nazianzeni totidem Latinis versibus reddita. *Edita fuerunt a Muratorio inter Aneecdota Graeca*, Patavii 1709.
- Di Senofonte Efesio degli amori di Abrocome e di Anthia libri V. tradotti con una cicalata sopra Priapo: Londra per Gio. Pikard 1723. in 12. *Edidit haec Paullus Antonius Rollius.*
- Di Ifacco Casaubono della Satirica Poesia de' Greci, e della Satira de' Romani: Libri due tradotti dal Latino in Lingua Toscana da Anton Maria Salvini. E il Ciclope di Euripide tradotto dal Greco dal medesimo; Firenze appresso Giuseppe Manni 1728.
- Delle vite de' Filosofi di Diogene Laerzio lib. VI. *Istaec interpretatio extat in Parte III.* Dei Discorsi Accademici detti nell' Accademia degli Apa-

tisti; Firenze appresso Giuseppe Manni 1733. *In Volumine I. p. 299. ejusdem operis extat etiam Manuale di Epitteto. Loca obscuriora Philosophi ipse quoque obscure vertit, quia aiebat, nel volerli talora schiarire si porta pericolo di far dire all' Autore ciò che non ha mai pensato.*

Il Catone Tragedia tradotta dall' Originale Inglese, in Firenze per il Guiducci e Franchi 1715. *Pro Adiffone, qui auctor fuit hujus Tragoediae, extat tra le poesie scelte di vario genere pubblicate da un Socio Colombario, Firenze 1754. presso Gac-tano Viviani in 8.*

Lettera Apologetica tradotta in versi Toscani sciolti. Vita di S. Francesco di Sales Vescovo e Principe di Ginevra Istitutore dell' Ordine della Visitazione di S. Maria scritta in Francese da Giacomo Marfellier &c. e tradotta nell' idioma Toscano da Anton Maria Salvini, Dedicata alla Santità di N. S. Papa Clemente XI. Tomi II. in Firenze 1714. per gli Guiducci e Franchi in 4.

Lamentazioni di Geremia tradotte dal Greco e poi riformate dall' Ebraico. In Firenze 1728. per Bernardino Paperini in 4. *Extant cum Benedicti Menzini Italica paraphrasi.*

Satire di Aulo Persio tradotte in Verso Toscano, in Firenze appresso Giuseppe Manni 1726. in 4. *In epistola ad Lectorem ait Salvinius se Virgilium quoque Italicum fecisse, suamque poeticam interpre-*

rationem brevi emissurum, quod tamen minime praefiit.

Traduzione di un discorso di Leone Imperatore in lode di S. Niccolò. *Extat p. 92.* delle Prose Sacre; Firenze 1716.

Libanii epistolae plures Latine redditae. *Vide quae de Salvinii opera in Libanium narrantur in Praefatione Amstelodamensis editionis Libanii Epistolarum an. 1738.* Inter cetera *Wolffus* hujus editionis auctor ait: utriusque hujus codicis (*scilicet Laurentiani*) epistolas *Ant. Maria Salvinus* . . . an. 1695. descripsit, Latine convertit, ac cum praestantissimo *Rostgaard* communicavit. Idem vero ἀπογραφοῦ, emendationibus *Salvinianis* hinc inde ornatum, una cum versione Latina in Italia aere suo redemit *Jac. Philippus Dorville*, vir egregius, qui & mihi pro sua in me benevolentia utriusque usum concessit. Interpretatio Latina notulis interdum non indoctis instructa ita comparata est, ut vir doctus verba potius verbis reddere, quam sensum clare exprimere voluisse videatur. Nihilominus tamen vel sic in locis obscurioribus rectius perspiciendis facem mihi praetulit. *Recensuimus, quae in vulgus editae fuerunt, Salvinii interpretationes. Multas alias ineditas reliquit, exempli gratia Nubium & Pluti: Aristophanis, Anthologiae, Q. Calabri Smirnaei, Plotini, Dyonisi Periegetis, Nonni Panopolitae, Manetonis, Ho-*

ratii, Ovidii, aliorumque hujusmodi plurimum tum Graecorum tum Latinorum Scriptorum. Non enim facile invenies qui plura in Italicam linguam converterit, suoque semper more elegantissime. Vir omnium prudentissimus Apostolus Zenus ita de his Salvini scriptis judicavit. Annotaz. alla Bibliot. dell'eloquenza Italiana Tom. I. p. 289. Le traduzioni dell'Abate Salvini vengono dal Greco, dal Latino, dall'Inglese, o dal Francese, che in tutte queste lingue di sue ne abbiamo, sono e saranno stimatissime, poichè elleno fedelmente ad verbum e con purità di favella non solo i sentimenti ne rendono, ma l'espressioni ancora degli Autori, da cui sono prese, dalla qual sua, religiosamente osservata, fedeltà e ristrettezza ne viene l'essere le medesime aspre talvolta e scurette e con qualche stento; difetti, che come malamente si soffrirebbero in un Autore, debbono tuttavia perdonarsi a chi, siccome egli stesso si esprime, ama meglio di esser fido interprete, che parafrasate leggiadro.

Discorsi Accademici sopra alcuni dubbj proposti nell'Accademia degli Apatisti Tomi III. Firenze appresso Giuseppe Manni 1722. 1725. 1733. in 4.
 Prose Toscane Parte I. e II. Firenze appresso Giuseppe Manni 1715. 1736. in 4.
 Prose Sacre; in Firenze 1716. nella Stamperia di S. A. R. in 4.

Orazione funebre ed elegia in lode di Pier Andrea Forzoni Accolti; Firenze nella Stamperia di Giuseppe Manni 1720. in 4.

Vita di Benedetto Averani. *Extat in Vol. II.* delle vite degli Arcadi illustri; Roma 1720.

Sonetti di Anton Maria Salvini Accademico della Crusca; in Firenze 1728. nella Stamperia di S. A. R. appresso li Tartini e Franchi in 4.

Specimen Adnotationum & emendationum ad oram Diarii Italici Montisfaucianiani. *Extat in Vol. VI. Symbolarum Gorii.*

Epistola ad Picturae Pictorumque historiam perti-
nens. *Extat in iisdem Symbolis Vol. VII. Decad. II.*

*Supereſt nunc, ut de Salviniſſi Scholiis, quae ad aliena ſcripta illuſtranda contulit, dicamus. Cave tamen putes de omnibus nos poſſe dicere, cum innumera pene hoc in genere reliquerit. Neque medio-
cris pretii haec ſunt. Ex iis, quae in unum Platonem exaravit (extat opus in Riccardiana biblio-
theca) intelligi poteſt quam ſubtilis & doctus eſ-
ſet annotator.*

Scholia in Inſcriptiones antiquas Graecas & Romanas, quae extant in Etruriae urbibus cura & ſtudio Antonii Franciſci Gorii editas Florentiae.

... in Columbarium Libertorum & Servorum Liviae Auguſtae & Caesarum ab eodem editum Florentiae 1727.

- . . . in Menandri & Philemonis fragmenta Am-
stolodami 1712.
- . . . in Hecubam Euripidis. *Edita fuerunt a Ma-
rio Guarnaccio cum sua Italica interpretatione.*
- . . . in Eustathium. *Vulgavit haec Alexander Po-
litus, cum suam Eustathii interpretationem eden-
dam suscepisset, Florentiae 1735. Vol. III*
- . . . alla Cronica di Buonaccorso Pitti; Firenze
1720.
- . . . al commento del Boccaccio sopra Dante.
*Extant in Vol. VI. operum Boccaccii editorum
Neapoli 1724. a p. 332. ad p. 386. Ex his qui-
dem cognosci potest quam peritus esset Salvinus
variarum linguarum, & quanta eruditionis vi polleret,*
- . . . al Malmantile Racquistato; Firenze 1750.
- . . . alla Fiera e Tancia del Bonarroti; Firenze
1716.
- . . . ad alcuni Sonetti del Casa; Napoli 1733.
- . . . alla perfetta Poesia del Muratori.
*Vide quae Spanhemius attulit in Vol. I. magni ope-
ris (de numismatibus, Londini 1706. in fol.) quo
in loco Salvinium appellavit virum varia & insi-
gni doctrina.*
- Epistolas Salvinii, quae huc atque illuc sparsae sunt
minime commemorandas putamus, si unam excipias,
qua Ulyssis tragoediam a Lazzarino factam plu-
ribus extulit. Extat haec epistola inter Lazzarini
ipsius carmina.*

ANGELUS FABRONIUS.

FRANCISCO DANIELO

S. P. D.

SI quis animo cernat, quae Summi Pontifices in condendo jure Ecclesiastico statuere, intelliget is, qui tum esset Reipublicae status, quae potentiorum effrenata licentia, quamdiu horum cupiditas compressa minime fuerit, & quantus extiterit eorum laudis fructus, sane amplissimus, qui aequis legibus privatorum ablatas fortunas, latrocinii indignissimis municipia vastata, domos exinanitas, vitae & religionis ordinem eversum, hominesque ex servitute in libertatem restituere adlaborarunt. Vel apud populum Romanum ea fuit suorum Pontificum reverentia, ut jus ab iis, velut ab ipsa justitia, postularet, hos leges tractare, hos formulas componere, & quae responsa dabant inter sacra ac caerimonias, tanquam Deorum munus, asservari voluerit.

Sane quoties ad illius populi ortus, progressusque animum converti, & qua re maxime imperium quaesiverit, invenerit, retinueritque mecum reputavi, semper arbitratus sum, multum illum virtuti, multum fortunae, plus etiam juri debuisse, neque ex initiis tum angustis atque humilibus ad tantam magnitudinem splendoremque ulla magis re, quam legum religione pervenisse. Dum hae, virtutesque illarum comites viguere, incolumitatem libertatemque retinuit Respublica, verum dum a legum vinculis se laxatos esse non moleste tulerunt homines, vitiorum & virtutum poenis ac praemiis sublati, omnis illius populi gloria sensim obscurata est & evanuit, nec valuerunt arma ad illam recuperandam. Principium quidem & fundamentum illarum omnium fuit sapientia illa, quam σοφία Graeci vocarunt, de qua vere dixit Ennius apud Ciceronem :

Tollitur e medio Sapientia, vi geritur res,

& qua nihil a Deo uberius, nihil praestabilius hominum & imperiorum felicitati tuen-

dae datum esse omnes facile concedunt. Quae cum ita se habeant non dubito, quin mireris, atque etiam stomacheris voces eorum, qui Romanarum legum studium tanquam insulsum ac leve contemnunt, agentes exiguis terminis illud contineri, plus memoria quam iudicio egere, in litteris & in syllabis aucupandis versari, plerumque de stillicidio, de fluminibus, de cloaca, de glande legenda, aliisque huiusmodi ineptiis quaerere, a gubernaculis civitatum una pene voce repelli, excludi ab omni doctrina rerumque majorum scientia, ac tantum in iudicia ac conciunculas, tanquam in aliquod pistrinum, detrudi, atque compelli. Vel illa, quae clamatores huiusmodi odiosi parva ducunt, sunt sane magna & praeclara, cum ad lites amovendas, quibus hominum societas turbatur, conducant; nec propterea negligit Juris prudentia majora, ac nullum est officium tam sanctum, tam solemne, ac tam augustum, cui non consulat, coerces pecuniae, imperii, libidinum, ac reliquarum cupiditatum flammam, uno iustitiae officio homines cum Deo conciliat ac jungit, dat instrumenta ad animi infirmita-

tes sanandas, ac virtutem honestatemque colendam, factiones reprimit, pacem domi forisque parit ac retinet, neque minus de re publica, quam de privata bene moderanda adlaborat. Haec respicientes Romani Pontifices iis temporibus, quibus nullum certum jus erat, cum omnia penderent a potentiorum arbitrio, ac superstitio fusa per gentes oppressisset omnium fere animos, atque hominum imbecillitatem occupasset, tanto malo occurrere non posse putarunt, nisi pristina redderetur Romanis legibus auctoritas, cogerenturque omnes ii, qui Ecclesiae militabant, iisdem obtemperare. Hinc in veteribus monumentis invenimus nomina multorum, qui pro honore ecclesiastico, & more sacerdotii profitebantur se, ceteris abjectis juribus vel Longobardorum, vel alterius gentis, lege victuros Romana (1). Hoc qui gustaverant jus vel primoribus labris doctissimi, qui sequebantur aequissimè putabantur, & cum de

---

(1) *Fid. Muratorium, Antichità Estense. Vol. I. p. 78.*

condendo jure Canonico cogitatum esset saeculo IX. ab ipsis Romanis Pontificibus, ex eodem fonte magna ex parte illud hauriendum esse judicarunt. Sed ita tota ratio temperata est, ut Christianae institutiones suam vim suamque robur obtinerent, ex quibus tantum accessit dignitatis iis legibus, quas a Romanis mutuati sunt Ecclesiae Catholicae summi Rectores, ut hominum studia ad suas utilitates allicere atque excitare facile potuerint. Tum videre licuit non in Italia modo, sed & in aliis diffitis regionibus judicia exerceri ex praescriptionibus juris canonici, & Ludovicus ille Gallorum Rex, non tam sanctitate morum, quam rerum agendarum prudentia clarus, ab illo jure multa sumpsit, quae ad proprietatem bonorum sartam ac rectam tuendam, ad justitiam administrandam, ad solvenda debita propriorum bonorum vel cessione vel amissione, atque ad intestatorum haereditates adeundas pertinebant. Jus ipsum Consuetudinarium, quo regebatur regnum Orientale, quodque conflatum fuit exeunte saeculo XI. totum ferme constabat ex canonicis legibus, quae tanto in pretio haberi coeperunt, ut ii se bea-

ios putarent, qui illarum imperio subjicerentur. Hoc proponebatur praemium iis, qui sub Crucis vexillo ad loca Christi vestigiis consecrata occupanda convolabant (1), hoc fregit avaritiam & audaciam illorum, qui Feuda, ut loquebantur, possidebant, quique sanctiora jura ad suorum arbitrium libidinemque eludebant, hoc inveteratam quamdam barbariem ex hominum moribus delevit. De hoc jure, sicuti de civili, quorum arctissima fuit semper conjunctio, custodiendo & proferendo magno opere curarunt civitatum rectores & conservatores, quare mirum videri non debet, si post inventos maxime saeculo XII. Pandectas non solum in Italia, sed etiam in Gallia, Anglia, Germania tot institutae fuerint cathedrae ad scientiam legum explicandam, ut hoc studium omnium amplissimum utilissimumque esse judicaretur. Nos quoque retinuimus majorum nostrorum consuetudinem, & haec nostra Academia, siqua unquam alia, optime de Juris

---

(1) Vid. du Cange voc. *Cruois privilegia*.

prudentia merita esse videtur, ex qua, tanquam ex equo Trojano praestantissimi duces, sic hujus artis antistites nobilissimi prodierunt, qui non solum ad judicandum, respondendum atque agendum peritissimi fuerunt, sed etiam consilio ac sapientia regere rempublicam potuerunt. Ex horum numero unus ad vos venit, cujus summa potestas omnium rerum fuit, quique in ea cogitatione curaque semper versatus est, ut Academia Neapolitana discipulorum & magistrorum nobilitate, Neapolitanumque forum jurisconsultorum prudentia floereret. Horum nonnullos hoc ipso in opere laudavimus, & quod omnium consensione parvum esset poterat Josephus Paschalis Cyrtillus, quod etiam te laudatore ac teste compertum habemus, ejus vitam eo animo declarandam suscepi, ut debitum illius virtuti praeconium tribuerem, tibi que signum aliquod amoris & grati animi mei impertirer. Vale.

Pisis. x. Kal. Majas MDCCXCI.

- Item die 1. 1791.

• • • • •

ni sequitur, 1791.

200

JOSEPHUS PASCHALIS

CYRILLUS.

Josephus Paschalis Cyrillus patre Petro Cyrillo, Matre vero Terefia Perilla natus est an. MDCCVIII. Grumi in oppido agri Campani satis frequenti, quod ab urbe Neapoli abest millia passuum IV. In hanc ipsam urbem a patre sane diligentissimo, postquam e pueritia excefferat, & litterulis illis, quibus pueri ad humanitatem impertiri solent, imbutus fuerat, ductus est, commendatusque Nicolao Capassio civi & necessario suo, qui tum ingenii laude, omnique eruditionis genere in primis florebat. Hunc non solum studiorum, sed & omnis vitae ducem & moderatorem habuit, tantumque Capassius ipse adolescentulo, in quo erat ingenium docile, come aptumque ad artes optimas, indulgebat, ut is plura a parente expectare minime posset. Huic multarum disciplinarum expositis copiis, quasunque vellet eligendi potestas fuit, libuitque in
una

una Juris prudentia, quasi tabernaculum vitae suae collocare, non illa quidem indotata & incomitata, sed verborum, & omnis eruditionis dote locupletata atque ornata. Itaque & Graecos & Latinos scriptores non solum pervolutavit, sed etiam insigniora eorum loca memoriae, qua plurimum pollebat, mandavit. Joannes vero Baptista de Vico, in quo sane erant interiores litterae, sermonis anfas dabat, quo illorum reconditiores sensus penetrare posset, eumque, dum vixit, libentissime semper audivit Cyrillus, & summa observantia coluit. Si qui erant alii, qui antea ceteros doctrina putabantur, illos studiosè frequentabat Cyrillus, & sub optimis praeceptoribus Cartesii & Gassendi dogmata, quae tum sola in Italia in honore erant, affectus est. Mathefin vero vix a limine salutavit, & cum nimium tribueret Graecorum auctoritati, qui metiendi arte Geometriae modum terminabant, Socratis efferebat sententiam, quae est apud Xenophontem (1): So-

G

---

(1) Memorab. lib. IV. cap. VII.

crates geometriam eo usque descendam agebat, donec quis posset, si opus fuerit, terram vel recta metiendi ratione accipere, vel tradere, vel distribuere, vel opus designare. Atque hoc tam posse disci facile, ut qui animum ad dimensionem advertat, is & scire possit quanta sit ipsa terra, & cognita metiendi ratione, discedat. Verum in geometria ad descriptiones usque intellectu difficiles discendo progredi, plane improbabat. Nec enim quid eae res usus haberent, videre se dicebat (tametsi earum minime rudis erat): posse vero agebat eas omnem hominis vitam occupare, ac ab aliis multis, utilibusque disciplinis avocare. Rectius Galileus noster, dum geometriae miram utilitatem commendabat, agebat illam vel dimetiendis ineptis hominibus sufficere. Quod ad Juris prudentiae studium pertinet, nihil praetermisit Cyrillus, quo adjuvari illa posse videtur, notitiam scilicet antiquitatis, & illa jura, quae dicimus naturae & gentium, quae hausit praesertim ex Grotii et Pufendorffii commentariis. Vix vero dici potest quantum, Capassio praesertim duce laboraverit in Romanis legibus noscendis

addiscendisque, quotiesque egebat interprete;
 omnibus, merito sane, praeferbat Cujacium,
 Donellium, & Antonium Fabrum. De Cujacio
 quidem illud Gravinae saepe in ore habebat:
Neque aliquid ignorare per illum, neque fi-
ne illo quidquam discere licet; quare auctor
 fuit Dominico Gentili vivido ingenio homi-
 ni, & memoria singulari, ut vindicias secun-
 dum Cujacium adversus Merillium exararet,
 quarum vindiciarum secundum fragmentum ip-
 se edendum curavit, & doctissima praefatio-
 ne exornavit. Multa alia judicio & consilio
 suo faciebat, quae ad famam doctrinae ma-
 ture colligendam valebant, neque comple-
 verat adhuc XX. aetatis annum, cum juris
 Pontificii in Lyceo Neapolitano explicandi mu-
 nus obtinuit. Multos tum habuit competito-
 res, ex iisque erat unus, cui magnopere suf-
 fragari videbatur Cajetanus Argentius summae
 auctoritatis homo. Verum hic postquam di-
 sputantem audivit Cyrillum (& disputationes
 tum quidem habebantur more institutoque ma-
 jorum ad probandum ingenium & doctrinam
 candidatorum) sic ingenium doctrinamque il-
 lius suspexit, ut non solum suffragio suo, sed

etiam amicitia dignum putaverit (1). Neque ita multo post jussus est Cyrillus e superiori loco tradere Institutiones juris civilis, cujus in ingressu muneris Latinam dixit orationem, ut probaret illius juris studium cum litteris hu-

- (1) *Sunt qui narrant Jo. Baptistam Vicum tum non modo praeconium, sed etiam gravissimum testimonium tribuisse ingenio, moribus & doctrinae Cyrilli, cum in haec verba allocutus fuisset Didacum Vincentium a Vidania Neapolitanae Academiae Praefectum. Testor apud te serio, Praefecte illustrissime, hunc adolescentem notum mihi a pluribus annis fuisse; immo ab ipsa prima ejus aetate meum vel discipulum, vel auditorem. Eo omni tempore probis se probasse, ac mihi in primis ob acre & excellens ingenium, ardorem studiumque discendi, atque ita profecisse, ut in meliori omni litteratura nullos sibi aequales habeat in aequali aevo. Adde & moribus modestum ingenuumque esse, & dignum, quem tales omnes aestiment atque ament. Peto igitur, ut ipsum in occasione adjutum velis; bene locaturus beneficium, quod in eum conferes. Stirpes istae fovendae & atollendae sunt in commune Reipublicae bonum, cui boni omnes studemus.*

manioribus esse conjungendum, quæ nescio an quidquam fieri potuerit elegantius & doctius. Dixit postea alias hujusmodi orationes, & aliquando auditorem habuit Bernardum Tanucium, virum, qui tum potestate & dominatu omnium rerum (nimium fortasse liberaliter) dignus putabatur, quique se motum dixit adolescentis fama, atque desiderio addendi illi scribendi alacritatem. Post hæc Cyrillus iussus est municipale jus Neapolitanum explicare, ac demum an. MDCCXXXVII., cum illud munus per novem continuos annos sustinuisset, primariam juris civilis cathedram conscendit. Per idem quoque tempus jussu Regis in eadem Academia jus naturæ & gentium feriatis diebus docuit. Quas omnes facultates quanta doctrinae copia, quantaque hominum cujusque ætatis & conditionis frequentia tractaverit, nihil attinet dicere. Commemorandum potius quam tenuerit viam in interpretando jure Romanorum, cujus rei testem habemus Aelium Serræum J. C. nobilissimum, qui non ut auditam, sed ut cognitam prædicavit: fuit enim ex discipulis illius unus. Ipsam legis sententiam, inquit ille, quam interpretandam fu-

sceperat, fere ad naturalem aequitatem referebat. Hoc enim Romanorum leges ceterarum nationum legibus longo intervallo praestare affirmabat, quod nihil ferme in Romana juris prudentia deprehendi liceat, quod non cum ipsa recta ratione, naturalique honestate consentaneum, atque omnino ex usu esset civilis societatis. Expositaque ipsius legis sententia & vi, omnes alias leges tum ex Digestis, tum ex Codice, sive ex Novellis colligebat, quae ad idem caput referri posse videbantur. Tum celebriorum Jurisconsultorum sententias afferebat, ac de suo etiam iudicium & interpretationem proponebat. Et cum usuveniret, Pragmaticorum errores in eo, de quo agebatur, redarguebat. Nec unquam nisi ex purissimis locis omnia ad quaeque genera quaestionum sumebat argumenta. Quam vero quaeque res vim & potestatem haberet, definitione explanabat. Nam vim & analogiam verborum & calluit cum maxime, & ejus scientiae adiumento legum germanae sententiae eruendae plurimum profici posse affirmabat, qua in re veterum Jurisconsultorum sequebatur institutum. Rebus autem explican-

dis maximam item lucem conspergebat luminibus ex penu Romanarum antiquitatum petitis, sine quarum cognitione ajebat numquam investigari posse, nec assequi Romani juris sensum. Quid vero cum Neapolitano jure conveniret pro re nata declarabat, quidque contra repugnaret. Omninoque dum pectus discen- tium complebat bonarum rerum copia & va- rietate, singularem adhibebat verborum & sen- tentiarum delectum, miramque purissimi ser- monis suavitatem & leporem. Saepe etiam fa- miliarius suis cum discipulis, agendo eos ex- hortabatur ad cultiorum litterarum studium, eisque tradebat rectam bonarum artium ra- tionem, & quos fontes, quosque meliores cum veterum tum recentiorum auctores adi- ret, ostendebat. Ajebat enim inutilem fore omnem in scholis navatam operam, nisi quis- que jugiter domi, inque omni vitae curri- culo certam & expeditam in recolendis disci- plinis teneret viam; quod sane temporius nos- se plurimum interesset. Haftenus Serraus de ratione, quam Cyrillus adhibebat in instituen- dis discipulis suis ad Juris prudentiae studia, quam utinam magistri omnes sequerentur. Tam

vehementer hanc facultatem amplexus erat, ut non facile ferret quidquam illi objici, quod eiusdem dignitatem minueret; quare cum an. MDCCXXXVI. in vulgus prodiiisset Muratorii opus de vitiis juris prudentiae, illud, cum ex periculoso morbo nondum plane convaluisset, confutandum suscepit, probans adversario suo, illa Romani juris loca, quae mendosa ille esse statuerat, talia non esse, & si essent, minime illius dignitati officere posse. Sane quod a Muratorio objectum fuit, lepore magis elevandum, quam contentione frangendum videbatur, quia dum Juris prudentiam vituperat, illius se expertem, aut certe non admodum peritum ostendit. Sed hominis celebritas fucum facere poterat adolescentibus, hisque consulendum Cyrillus putavit. Adeo illi curae erat discipulorum utilitas, ut illorum causa nullum effugeret laborem. Cum juvenis adhuc effet, confecit commentaria in Institutiones tum Juris Civilis Triboniani, tum Pontificii Lancelotti: confecit etiam postea in plerosque Juris Civilis Titulos, quorum pleraque sunt in manibus hominum. Elegantia, perspicuitas, brevitates, eruditio, judicium electioque verbo-

rum & rerum, & lucidus ordo haec omnia mirum in modum commendant. Non diffitebatur tamen illorum Auctor in Institutionibus Juris Canonici esse quaedam jejune nimis tractata, quae uberius, cum iterum ederentur, se persecuturum spondit. Haud tamen fidem liberavit majoribus distractus curis. Quod vero ad commentaria in Institutiones Juris Civilis pertinet, quae minor annis XXIV. exaravit vulgavitque, ac postea ornatiora recudit, nihil melius fieri posse non nostri modo homines, sed & transalpini judicarunt, & instar omnium erit Burcardi Struvii auctoritas. *Inter tot*, inquit ille (1) *tantaque commentaria Arnoldus Vinnius prae ceteris commendandus maxime juvenibus est, qui solidiora scrutatur acute, inutilia rejicit omnino. Cyrilli Neapolitani Jurisconsulti doctissimi commentaria in Institutionibus illud potissimum commendat, quod uno eodemque loco haberi possit & antiquitatis notitia, & aliqua rerum*

---

(1) Biblioth. Juris § XIV.

practicabilium cognitio, & masculae solidiorisque juris prudentiae scientia, methodo adeo facili perspicuaque, ut nihil pressius aptiusque desiderari queat. Addere & illud potuisset Struvius nonnulla esse in Vinnio subtilia nimis, quae difficultate illa assequendi tardare industriam adolescentulorum possunt, contra ea in Cyrillo omnia esse ad intelligendum et explicandum expeditissima. Jam nemini dubium esse poterat qui quantusque Juris consultus esset Cyrillus. Itaque Carolus Borbonius, qui utriusque Siciliae regnum suam in ditio- nem redegerat, ut quod armis subegerat, legibus quoque muniret, auctore Bernardo Tanuccio, mandatum dedit viris non magis juris, quam justitiae consultissimis, ut in unum corpus, sive codicem universas Regni leges, quae magis ex usu essent, redigerent, hacque in re praecipuae partes essent Cyrilli. Huic enim, qui Secretarii nomen habebat, veluti alteri Triboniano impositum onus, ut unus, de Collegarum tamen sententia, totum opus seorsum perficeret. Hic omnibus usus, quibus pollebat vel naturae, vel doctrinae, vel industriae praesidiis, multa plurium annorum ope-

ra leges omnes Neapolitanas ex immanibus illis Constitutionum, Capitulorum, Rituum, Pragmaticarum & Rescriptorum voluminibus, in XII. libros instar Justiniani Imperatoris Codicis congeffit ac tribuit, eoque selectarum rerum apparatu & concinnitate, atque Latini sermonis elegantia, ut nihil praestabilius fieri potuisse videatur. Absoluto jam prope Codicis dimidio (ad VI. enim libri initium ventum erat) placuit illius conditoribus converti Latina in Italicum, & id quoque onus in se recepit Cyrillus. Avidissime universum opus expectabatur & propter illius utilitatem, & propter opinionem, quam omnes habebant de illius fabricatore. Effecit quidem Cyrillus, ne suae partes desiderarentur, cum quae pollicitus erat, exitu praestitisset. Nihilo tamen minus, quod sane miraberis, a regia auctoritate illud ipsum opus minime approbatum fuit, & latuisset adhuc in tenebris, nisi ex thesauris a Cyrillo relictis idem deprompsisset publica luce donasset ejus discipulus Aelius Serraus. Huic sane & Cyrilli studiosi & Juris prudentiae Neapolitanae cultores plurimum debent, qui in parvum quemdam & angustum locum sum-

mo ordine, summaque elegantia, & sub uno veluti adspectu conclusa habent, quae dispersa & infinita esse videbantur. Neque Cyrillus ipse, ut plerique alii fere omnes Codicum scriptores, ipseque Tribonianus, abrupta ac mutilata profert legum capita, & frustra, sed succum quodammodo atque integram sententiam uniuscujusque legis, ac saepius plurium legum simul exprimens, inque orationem suam convertens, scriptionem adhibet continuam, ac propriam, omninoque suam: fontes autem unde quaeque lex promanat, suis locis indicavit. Hoc se debere munus patriae putavit Cyrillus, per quod effici posse intellexit, ut ceterae nationes, quae in edendis legum codicibus nostra hac aetate laborarunt, in hoc etiam genere Neapolitanis plurimum concederent. Ad hanc juris interpretationem addidit ille caussarum operam, quae etsi ipsi molesta esset propter forenses tricas (atque hiuc factum, ut sero ad forum venerit) quam quod dicendi cogitationem afferebat, sine qua ad nullam majorem unquam caussam est ausus accedere, quia tamen haec maxime clamores & admirationes, honores & divitias pariebat, non

negligendam putavit, postquam uxore & liberis auctus fuit. In eo quidem perfecti causarum patroni imaginem licuit intueri, ex quo factum est, ut veluti Phidiae signum, quemadmodum de Q. Hortensio praedicavit Cicero, ejus ingenium simul adspectum & probatum fuerit, nullaque esset causa, quae non suo digna patrocinio videretur. Inveniebat acute, dicebat pure & solute, pluribus & illustrioribus litteris, omnique fere doctrina instructus facile, quid in quamque sententiam dici posset, expromebat; cum verbum poterat in duas pluresve sententias accipi, eo, unde generatum erat, recurrebat, tamque bene origines Latinae linguae callebat, ut facile Vici discipulum potuisses agnoscere. Sive de jure Civili & Pontificio, sive de aequo & bono disputaret, facile tenebat judicium aures non modo argumentorum, similitudinum & exemplorum copia, & verborum delectu, & splendore vocis, & gestus venustate, sed etiam acumine, varietate, & saepe etiam festivitate sententiarum. Intelligebat enim quantum interdum interesset breviter arguteque incluso adversario laxare judicium animos, eosque a

110 JOSEPHUS PASCHALIS

severitate paulisper ad hilaritatem risumque traducere; & poterat facile, cum in illo inesset specimen humanitatis, salis, suavitatis & leporis. Singularis quoque illius fuit sollertia in pernoscentis ingeniis ipsorum judicium, quibus accommodabat orationem, tanquam fidibus manum. Cum doctis scilicet & ab studio bonarum litterarum eruditis argumenta adhibebat ex reconditoris philosophiae & cultioris juris prudentiae fontibus hausta, cum rudibus autem & unius forensis disciplinae studiosis, Pragmaticorum testimonio & auctoritate, judicatisque rebus utebatur. Solitus autem erat dicere nullum esse argumenti genus, quod contemnere causarum Patronus debeat; fieri enim posse, quoniam non omnes eadem facultate ingenii praediti sunt, ut quod in uno nullam, in alio plurimam vim haberet. Ceterum ejus dicendi ratio fuit adstrictior & contractior, quealem scilicet foro judicibusque non admodum otio abundantibus convenire affirmabat. In causis civilibus, ut plurimum ex ipsa re ordiebatur; in capitalibus autem & criminalibus, quas plures egit, semper exordio usus est, quod ex ipsa causa natum vi-

debatur, optimeque cum narratione cohaerebat, nec nimium apparatus verbis, exquisitisque sententiis compositum erat. Sive autem Latine, sive Italice & diceret & scriberet, politioem elegantiam & perspicuitatem, cui primas tribuebat, consecutus est. Sunt in manibus hominum XV. usque ejus Allegationum (sic enim vocantur) volumina, ex quibus de illius ingenio praestantique doctrina judicari potest. Monendos tamen lectores putamus, quas priores scripsit, dum otio abundabat, ceteris posterioribus, dum foro obruebatur, exaratis praestare rerum delectu & copia, & verborum ornamento. Sed in omnibus mira inest distributio, mira dispositio rerum, mira legum & illustriorum interpretum cognitio, mira prorsus ars in dicendo quam maxime ad veritatem aequitatemque accommodate. Et quod admirabilius, idem perornatus & perbrevis, ut quod de Crasso & Scaevola praedicavit Cicero, unus idemque esset & elegantium parcissimus, & parcorum elegantissimus. Omnino illi erat persuasum, nullam esse causam majorem, & rebus plurimis involutam, quin breviori verborum comprehensione rectissime agi

posset. Adeo vero celebratum erat in foro Cy-
 rilli nomen, ut saepe ii, qui semel causa ce-
 ciderant, eum sibi patronum adscisserent. Ex
 quo, sicuti ex nimia opinione, quam iudices
 habebant de illius artificio, ut non satis pa-
 rati ad cavendum, illo dicente, sibi esse vi-
 derentur, factum est, ne saepe victor ex foro
 discederet. Cum propter assiduitatem in caus-
 sis & industriam, tum propter exquisitius &
 minime vulgare orationis genus animos homi-
 num ad se dicendi novitate Cyrillus conver-
 tisset, saepe ab illo orationes funebres postu-
 latae sunt, ex quibus, ut et ex illis, quas ha-
 buit in studiorum instauratione, intelligi po-
 test fuisse in illo omnia naturae et artis prae-
 fidia ad eloquentiam excolendam. Attigit &
 poeticon, ne expers esset illius suavitatis; et
 licet, si quis unquam alius, Latinis litteris
 doctus esset, Italicas tamen Musas, quam La-
 tinas faciliores expertus est. Renovabat au-
 tem studia humaniorum litterarum quoties a
 causis publicoque docendi munere sibi daba-
 tur vacatio, in iisque libentius conquiesce-
 bat, quod per illas mentis vires refici affir-
 mabat. Levationem vero aegritudinum maxi-

me quaerebat a philosophia, videbaturque tum exercitatione, tum praeceptis, tum natura ad hanc se formasse legem, ut minimum animo perturbaretur. Ex quo factum est, ut in uxorem & liberos, quam par erat, indulgentior esset, & nunquam irasceretur amicis, nec intempestive accedentibus, aut impudenter rogantibus. Profecto nemo illius humanitatem desideravit, & cum ipsum audivisses, facile dixisses virtutem copulatam esse cum jucunditate vitae, ut ab hac nullo modo divelli ac distrahi potuerit. Quae vero tribuebat viris bonis & gratis, ad animi sui laetitiam magni esse affirmabat, & praesertim in foro alienam rem, ut suam, semper egit, nulliusque unquam defuit periculo. Accusatur a suis crimine falsi Onuphrius Roscius Inarimes Insulae, quam vulgo Isclam vocant, Episcopus, & cum nemo resistere posse videretur petulantiae adversariorum, unus inventus est Cyrillus, qui ejusdem patrocinium susciperet. Ea causa, quae delata fuit ad S. Clarae, ut loquuntur, Cameram, quo concursu hominum, & qua expectatione defensa est? Et quanquam hoc Cyrillo, cum aliquid accuratius dixisset, semper

Tom. XV.

H

fere contigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur, tamen omnium, qui aderant, consensu judicatum fuit, ceteros a Cyrillo semper omnes, illo autem die etiam ipsum a se superatum. Quod lumen, quam doctrinae copiam ejus eloquentia non habuit? Itaque clientem suum non modo crimine, quo insimulabatur, liberavit, sed & in crimen illud adversarios incurrisse demonstravit. Pari felicitate alias diluit criminationes. Quo autem detestabilior illorum immanitas & audacia appareret, qui iniustum nefariis mentibus boni Pastoris odium diu retinuerunt, multa de Episcoporum dignitate, multa de religione ac caerimoniis differuit, sicque imploravit iudicium fidem, ac si in illo iudicio universae Ecclesiae causa ageretur. Omnibus quidem sententiis absolutus est Roscius, nec amplius illius accusatores eidem negotium faceffere ausi sunt. Fuit autem illa, quemadmodum de Crasso dixit Cicero, tanquam cynea hominis summi vox & oratio. Dicenti enim vehementissima contentione animi, ingenii & virium sudor multus est consecutus, ex quo cum cohorruisset, cum febri domum rediit, neque multos post dies stran-

gnaria consumptus est. Id accidit XII. Kal. Majas an. MDCCLXXVI. cum annos compleret LXVII. quo tempore Romam cogitabat, quia spe ducebatur se posse a Pio VI., a quo non multo antea benignissime acceptus fuerat, & tentatus etiam ad deferendam patriam, obtinere, quod Filio utilissimum foret. Sepultus est in Aede S. Annae, uti testamento cave-
rat, ejusque funus omnes boni & litterarum cultores lacrimis decorarunt. Nemini vero, & vel iis, qui ejus doctrinae celebritatique invidabant, dubium fuit, quin ex illius interitu magnum detrimentum fecisset Neapolitanum forum, & subaccusare illos videbantur, qui cum summos honores, summamque potentiam consecuti fuissent commendatione juris prudentiae, inhonoratum (de iis honoribus loquor, qui a Rege tribui solent illustrioribus Jurisconsultis) esse siverint hominem, qui omnes fortasse ingenio & doctrina superabat. Sed non indiget litterarum dignitas externis hisce ornamentis; tuetur ipsa se se, eosque immortalitati commenda; non qui fortunati, sed qui doctrina clari & insignes fuerunt. Tanta porro omnium consensione hujus, & praesertim

116 JOSEPHUS PASCHALIS

legalis vis erat in Cyrillo, ut ille merito *volueret per ora virorum*, potueritque, dum vixit, suo jure, paucisque immutatis, dicere, quod ille Apollo Pythius apud Ennium:

*. . . a me omnes . . . . consilium expetunt
In litteris incerti, quos ego mea ope ex
Incertis certos, compotesque consili
Dimitto.*

OPERA EDITA.

Oratio habita in Regia Neapolitana Academia &c. cum Civilium Institutionum libros interpretandos aggredereetur. Neap. 1732. apud Felicem Carolum Muscam in 4.

Ad libros IV. Institutionum Civilium commentarius perpetuus. Neap. excudebat Felix Carolus Musca Volum. IV. in 4. *Separatim vulgata fuerunt. Tertius quidem liber an. 1737. quartus anno post, primus an. 1740. & secundus an. 1742. Cum horum epitomen fecisset Cyrillus vulgavit hoc titulo: Institutiones Juris civilis repetitae praelectionis, typis Josephi de Bonis. Neap. 1756. Vol. II. in 8.*

Osservazioni di Giuseppe Pasquale Cirillo pubblico Professor di leggi nell' Università di Napoli sul trattato di Lodovico Antonio Muratori de' difetti della Giurisprudenza indirizzato all' Illustrissimo Sig. Marchese D. Bernardo Tanucci &c. Nap. 1743. nella Stamperia Muziana in 8.

Institutiones Canonicae. Neap. excudebat an. 1745. Joannes Franciscus Paci, & Joseph de Bonis an. 1756. Vol. II. in 8.

Commentaria de jure accrescendi: de vulgari & pupillari substitutione: de legatis, & fideicommissis: de conditionibus & demonstrationibus. *Disceverat haec, cum regeret cathedram Pandectarum, quam obtinuerat an. 1755. Commentaria de pa-*

ctis & transactionibus: de rescindenda venditione; de donationibus; de jure Fisci; de jure naturali. *Disflaverat haec, cum teneret Cathedram Codicis, quam conscendit an. 1747. Neapoli typis et expensis Vincentii Ursini 1781. Vol. II. in 4. Cum horum commentariorum autographa obtinisset Michael Leggius, vulgavit ea una cum Institutionibus Civilibus & Canonicis (Vol. V. in 4) cum hoc titulo: Josephi Paschalis Cyrilli opera omnia. Proposuerat enim sibi cetera Cyrilli edere, cujus viam etiam copiosissime declaravit.*

Jos. Paschalis Cyrilli Antecessoris Codicis Legum Neapolitanarum libri XII. cura & studio Aelii Serrai I. C. Tom. I. Neapoli 1789. ex typographia Vincentii Ursini in 4. Serrajus notis, praefatione, vita Cyrilli, & interpretatione Italica priorum quinque librorum ornavit hanc editionem.

Allegazioni di Giuseppe Pasquale Cirillo Primario Professore di leggi nella Regia Napoletana Accademia, ed Avvocato famigeratissimo, distribuite in più Tomi dall'Avvocato Domenico Bracala. Nap. nella Stamperia de' Fratelli Paci 1780. in 4. Harum Allegationum prodierunt jam XIV usque volumina; XV. ceteras habebit cum indice copiosissimo. Vulganda quoque supersunt bina alia volumina di Allegazioni criminali, sicque omnia Forensia scripta Cyrilli habebis. Laus quoque illi tribuenda est, quod ediderit, & praefatione ornavit opus Dominici Gentilis, quod inscribitur:

Vindiciae secundum Cujacium adversus Merillium
Neap. 1739. in 4.

Haec sunt opera edita Cyrilli juridica recensuimus; restat ut cetera persequamur.

Oratio in obitu Ducis Cajetani Argentii Patritii Cosentini, & S. R. C. Praefidis, habita in Academia Ducis Anniballii Marchisii &c. Excudebat
Neap. Felix Carolus Musca 1730. in 8.

Breve ragguaglio dell'Accademia degli Oziosi istituita in Napoli nell'anno 1733. in casa del Sig. D. Niccolò Maria Salerno Patrizio Salernitano de' Baroni di Lucignano; Nap. 1734. 1. Gennaro per Angiolo Vocola Stampatore dell'Accademia in 8.

Oratio in Regia Neapolitana Academia postridie nonas Novembris habita pro solemnibus studiorum institutione; Neap. excudebat Felix Carolus Musca an. 1737. in 4.

Orazione in occasione delle nozze del Re Carlo Borbone con Maria Amalia di Sassonia. Nap. 1738. in 4.

La Contesa dell'e Muse. Extat in libro, qui inscribitur; In Regis Caroli Borbonii & Amaliae Saxonicae Nuptiis Regiae Neapolitanae Academiae obsequentis officium. Excudebat Neap. Felix Carolus Musca 1738. in fol.

Le Nozze di Frcle e di Ebe. Componimento Drammatico per le nozze di D. Michele Imperiale Principe di Francavilla, e Lionarda Borghese. Nap. 1740. nella Stamperia di Felice Mosca in fol.

Elogio Funebre a Giuseppe Pappacoda Principe di Centola e Marchese di Pisciotta Cavaliere dell'insigne ordine di S. Gennaro, Consigliere di Stato &c Nap. 1733 in fol. *Paucarum horarum opus fuit istud elogium, ut Cyrillus ipse affirmavit in epistola nuncupatoria.*

Elogio Funebre a Francesco Spinello Principe di Scalea N.p. 1774. in fol.

Curavit Cyillus recudendos libros, qui inscribuntur:

Le battaglie per la lingua Italiana di Geronimo Muzio Nap. per Felice Musca 1743. in 8., & le Poesie di Francesco Lorenzini Nap. 1744. in 8. Quanto is studio teneretur elegantiarum Italicae linguae Italicaeque Poësis, ex hoc quidem cognosci potest. Quaedam etiam attigit de Lorenzini vita, & quae praefatus est doctum illum fuisse judicem declarant.

OPERA INEDITA.

Commentaria de Jure Regni Neapolitani. *Didavit haec, cum praecesset cathedrae Juris Municipalis, quam occupavit an 1738.*

Jus publicum.

Disseratio de libertatis venditione.

Disseratio de uxoris in manum viri conventionione.

Interpretatio in L. II. Cod. de usufructu pro emptore.

Disseratio de servitute & contractu.

Observationes Juris. *Promiserat Cyrillus in suis Institutionibus Juris civilis se hujusmodi Observationes exaraturum, & ex iis, quae reliquit, cognosci potest sibi proposuisse illas in quinque libros distribuere, quorum singuli triginta usque capita continerent.*

Poesie varie. *Si omnia carmina tum edita, tum inedita Cyrilli colligerentur, ad magnitudinem voluminis pervenire illa possent. Permulta quidem eorum sunt verusta, elegantia, omnique lepore affluentia.*

Comedie varie. *Hic quaedam lucem adspexerunt. De his quidem omnibus ita judicavit Laccius Sed & cum inter ceteras disciplinas pueritiae tempore imbutus etiam scenica circa scenam versaretur, factum ex eo, ut a puero, & ab adolescentulo quaedam non infacetae ferantur comediae, & peream si quidquam vidi venustius, aut pulchrius. Quin ipsa veluti scitarum fabularum argumenta venustissima fuisse narrant, quae saepe moderatus fuit in unum Ferdinandi IV. optimi Regis, adhuc tamen pueri, solatium. Nonnumquam privatis etiam spectaculis dulci varisque amicorum laetitia exhibuit, in quibus quot erant personae, tot partes κατὰ θέαν egit, licet quam quimaxime in callidi decentioris persona emitteret. In hisce vero fabularum speciebus non hos, vel illos hominum civitatumve mores delegit, sed tales, quos universis Europae gentibus convenire*

animadvertit, in quibus nunc adfurgit, nunc submittit; nunc protrita, nunc gravidiora dicit; proponit vitia & castigat: locos communes τα εθικα και πολιτικα admiscet: non vim, non subtilitatem, non amaritudinem, non dulcedinem, non leporem ipsum praetermittit; virtutes etiam ornat. Crederes opera esse Plauti, Menandri, Terentii, aliorumque aetatis ejusdem, quos ille,

..... *Stirps sacra Gratiarum*

proximus aemulatur. Ceterum genere dicendi utitur aliquanto p'eniore, temperatque ab effusa illa, quae poetis permittitur, copia ac licentia scribendi.

Differtazione delle nozze tra Fratelli e Sorelle vietate per dritto delle genti.

Ragionamento sulle maschere da Commedia e da Tragedia usate dagli Antichi.

Differtazione de' riti de' Gentili rimasti tuttavia presso de' Cristiani.

Orazione, in cui si dimostra, che dopo l'inondamento de' Barbari tutte le buone arti rinacquero e fiorirono in Italia,

Quatuor haec scripta recitaverat Cyrillus in Academia Otiosorum. Fertur monumentorum veterum perstudiosus fuisse, & litterarum basin Popidii Celsini erutam e marmore supra Pompejani templi januam posito, dilucide illustrasse. Auctor est Leccius in I-

italicam linguam Cyrillum quoque transtulisse nonnullas Ciceronis epistolas (& Ciceronem quidem non modo amabat, sed & in sinu ferebat) & libellum quemdam exeraſſe ad levandas fori curas, in quo puerum loquentem inducit, qui veluti per manum ob altrice aliqua in cujusvis fortis hominum domus introductus, eorum actiones ſcrutatur. Eo multorum vitia objurgavit, ſaepius acerbos ſaſtes miſcens. Illum morti proximus tradidit ſacerdoti, ea lege, ne unquam emitteretur. Si quis aliter, inquit, quocumque ſine, aut titulo fecerit, ſacer atque inſtabilis eſto, & Deus vindicato in ipſo poſterisque. Caveat.

ANGELUS FABRONIUS

ANTONIO FELICI ZONDEDARIO

PROPAGANDAE FIDEI

SECRETARIO

S. P. D.

Quoniam, lubente Principe, ingressi jam sumus scribere Academiae¹ Pisanae Historiam, cujus primum hoc ipso anno edidimus volumen, juvat ex illius fastis eligere homines, quorum vitas litteris mandemus, ad quas nostra referatur oratio, quanto, ut de iis dicamus, res & tempus postulabit. Amplius triginta hujusmodi vitas jam emisimus, atque hoc nunc te scire volo, permultos esse non in hac modo nostra Academia, sed & in universa Etruria, qui de Vincentio Maria Fassinio honorificentissimam mentionem faciunt, cum illum unum fuisse praedicent, qui plurimorum audaciae atque impudentiae resistere potuisset. Valebat porro ingenio atque doctrina, vir fortis & acris, magnique animi erat, & quotiescunque dicebatur quis male de Chri-

stiana Republica mereri, illi hostis & inimicus erat, & commemorare malebat se cum parcere posset perdidisse, quam cum perdere posset pepercisse. Sic cum ille vehemens & diligens iudex esse volebat, animadverforque vitiorum atque errorum, intel'igebat sibi magno opus esse instrumento, quod ut pararet, tanta erat industria, tantoque vigilabat studio, ut valetudini nihi' in u'geret. Instruētus igitur omni doctrinae copia non dubitavit manus conferere cum multis, ac praesertim cum Nicolao Freretio, cujus perdita improbaque consilia, ac furor exultans eorum, qui, illo magistro, catholicae religioni bellum indixerant, nisi reprimerentur, actum fore aiebat non de religionis modo ipsius, sed & de imperiorum incolumitate. Proh do'or! quot nunc videmus importatas calamitates florentissimo omnium regno ab iis, qui se falso philosophos nominant, quique longo intervallo prae-pararunt animos ad concipiendos impietatis, infidelitatisque satus! Quid tam perversum sceleratumque excogitari potest, quam ab Ecclesia avellere sanctissimis moribus, fideque incorrupta administratos, non jam ut ei desponsam

*laudem praeripiant, se ut locum dent iis, qui
 divinae legationis caerimonias perfidia pol-
 luant, maculaque afficiant? Vosne eam phi-
 losophiam sequemini, ac probabitis, quae suis
 quemque bonis atque ornamentis spoliât, quae
 privat patriis focis eos, qui majorum suorum
 religioni tot hominum sanguine, tot vigilis
 ac laboribus confirmatae atque defensae se fi-
 dem servaturos ostendunt, quae orbat templa
 omni decore & cultu, & Ecclesias suis legi-
 timis pastoribus, quae sacras virgines, sa-
 crofque homines, qui in claustris tranquille
 & sancte vitam debebant, medias in turbas
 propellit, quae suis ex sedibus convellit Re-
 ges, omnemque Reipublicae ordinem pertur-
 bat, quae factiosos oratores, indignissimosque
 furoris omnisque sceleris satellites ac ministros
 sanctissimo virtutis nomine decorat? Haecine
 libertas est caedes, incendia, rapinas permitte-
 re vesanis hominibus, & cogere multos, qui
 aut imperium, aut gloriam, aut nomen deni-
 que populi Gallici salvum esse cupiunt, a-
 lienas quaerere terras, quibus nihil acerbius,
 quam eorum fortunas dissipari, quibus olim
 adiutoribus salvum & incolume servatum est*

regnum vel ab externis bellis, vel ab intestinis factionibus? Si minus intelligeretur quanta haec mala essent, quae tamen per se se facile intelligi possunt, satis esset comparare tempus cum tempore, & prosperam Regni Gallorum fortunam, qua per plurima saecula usum est, cum adversa, quae nunc conflictatur, quaeque quotidie adeo ingravescit, ut fileant litterae, magistratus conticescant, fides publica magna ex parte conciderit, ferme exaruerint illi divitiarum fontes, agricultura & commercium, & fatale schisma aut eruperit, aut jam jam erupturum videatur. O praeclaram emendatricem imperiorum philosophiam, quae flagitii & levitatis auctores, desertoresque omnis sanctioris juris in concilio Deorum collocandos putat! Non possumus hacc sine horrore recordari, & nisi civitatum rerumque publicarum rectores providerint (latius enim patet illorum scelerum contagio, quam quisquam putat) ut cohibeatur rerum novandarum cupiditas, suusque honos reddatur religiosae institutionibus, sero dolebunt sibi conflatum fuisse periculum, nec facile sanari posse malum, quod impietas peperit. Ille ille popu-

lus, qui moderandi & regendi sui potestatem quasi quasdam habenas sapientioribus tradidit, cum recuperabit, frustra eidem exultanti frenos furoris injicere a laborabunt. Illius porro non interest, quo exitu haec fiant (nil enim tam est facile quam vincula velle rumpere quando plane abiit probitas morum) suum dolorem, suumque & publicum malum gaudebit. Haec, amicorum suavissime, tecum agere libuit, ut dolori, quo discrucior, solamen aliquod afferrem, & hic opportunus visus est locus, in quo de homine scribendum suscepi, qui omnia sua studia omnesque labores suos πῦδος Philosophorum fraudibus detegendis consecravit. Vale, & quoniam Summi Pontificis benignitate sustines amplissimum munus, cui propositum est consulere iis, qui eas tenent regiones, in quibus olim floruit catholica religio, nunc vero vix illius vestigium apparet, aut age, quod dignum est, fortè magnoque animo, aut si id temporum iniquitate non poteris, mecum lacrymare.

*Pisfis ipso Dominicæ Resurrectionis
die MDCCXCI.*

VINCENTIUS MARIA FASSINIUS

Vincentius Maria Fassinius Pedamontanus. Is natus est Raconisii XIV. Kal. Septembris an. MDCCXXXVIII. honestissima familia & probatissimis parentibus Teresa Rossetta, & Sebastiano Fassinio, qui ita jus civile exercebat, ut in bonis patronis haberetur. Jactis in patria litterarum fundamentis, datoque Gareffi nomine Dominicanorum familiae, Vincentius operam haud mediocrem navavit primum philosophiae in coenobio, quod Boschum vocant, deinde theologiae Novocomi, usus praepatore Garibaldio Mediolanensi. Sed multo majorem fructum cepit ex Academia Bononiensi, quae cum abundaret doctrina & ingeniis, per eam consecutus est Fassinius, ut Graecas litteras arriperet, ut historiam antiquitatesque Christianas nosceret, utque se ex laqueis Scholasticorum exueret. Ne nova sapientiae luce recreatus ex umbraculis in solem procederet, impendebat pervicacia praepositorum, qui addicti, dediti, obstricti veteribus sententiis

consuetudinibusque viam ceteris emergendi e tenebris, quantum poterant, obsepiebant. Horum nonnullos patientia atque obsequio mitigavit, quare facile obtinuit, ut Brixiam mitteretur ad docendam philosophiam. Quinquennium in illa urbe fuit, cum additum oneri explicandae philosophiae munus fuisset instituendi sacris addictos adolescentes ad illius genus theologiae, quam Casuisticam dicunt. Quia huic non desunt adversarii atque obstrictatores, ita partes suas agebat Fassinius, ut fontes theologiae atque ethices, unde saluberrima praecepta virtutis & scientiae haurirent, discipulis suis aperiret. Quo vero illus sententiae tum inclinarent in morum scientia conjici poterit ex iis, quae scripsit tum Latine, tum Italice de Danielis Concinae collegae sui vita, hominis duritate severitateque, & odio in Jesuitas, quos tristi vocabulo moralis corruptores vocabat, in universa non modo Italia, sed etiam ultra montes & maria valde noti ac cogniti. Studia, consilia, sententias cogitationesque illius sic aperuit, ut materiem dederit Romanis Censoribus opus Italice scriptum notandi. Nam ut Jansenismi culpa Conci-

nam, qua infimulabatur, liberaret, aiebat istud non corpus, sed umbram esse, confictumque a Jesuitis novum haeresis genus fuisse, quo impudentius in viros doctrina & probitate praestantes debaccharentur. Coactus quaerere dictorum excusationem affirmavit librum minime a se scriptum fuisse, sed a Dionysio Sandellio, cujus nomen quidem prae se ferebat, & hunc parum fidelem fuisse in convertendis ex Latino in Italicum suis de Jansenismo sententiis. Minime quidem censoriae severitatis nota iniusta fuit Latino commentario, quanquam nemo dubitaverit, quin utrumque ex Fassini officina prodierit. Erant amici, qui illum hortabantur & suadebant, ut cautior esset in contentionibus, sed facile is celscebat, & quodcumque consilium iniisset, id sibi fortiter persequendum putabat. Post haec Ferrariam abiit suis theologiam explicaturus. Quando ipsi tempus vacabat a docendo, libentissime consumebat Venetiis, requirens maxime consuetudinem doctissimosque sermones collegae sui Bernardi Mariae de Rubeis. Quod hoc non modo, sed & Casto Innocentio Ansaldo familiarissime usus sit, iis se praesertim

debere agebat quidquid in divinarum rerum studiis profecisset. Et sane perpauco invenies, quos cum iis doctrina & ingenio conferre possis. Homo navus & industrius, & famae cupidus multa seponebat, quibus ad conficiendos libros uteretur, & antequam Brixia discederet, cum vulgasset commentarium *de singularibus Eucharistiae usibus apud veteres Graecos*, hortatore de Rubeis, commentarium alterum Venetiis emisit *de priscorum Christianorum synaxibus extra aedes sacras*. In his antiquitatis effigiem in eo, quod pertinet ad Eucharistiae usum, expressam intueri licet; atque ex ipsis maxime discas, quod etsi effluxerint multa ad nos ex ethnicorum disciplina, quia sanctissima religione consecrata fuerunt, veteres Christianos illa retinuisse, non secus ac si ex sacro quodam augustoque fonte manassent. Non licet temere atque injuriose aliquid da majoribus nostris suspicari; docti enim ipsi ab Apostolis, aut ab Apostolorum discipulis nil nisi considerate & sapienter egerunt vel ad retinendas, vel ad alliciendas hominum voluntates, & optime de litteris imereri videntur, qui illorum institutiones con-

suetudinesque, & harum origines optimo in-
 lumine collocant. Sed ad haec non mediocri
 opus est eruditione atque doctrina, & quod
 iis optime esset instructus Fassinius, cum illi
 aliquid hujusmodi occurrebat, libentissime in
 illud ingenii sui aciem intendebat. *Me id mul-*
to magis movet (scribebat ad me aliquando)
quod est sanctum & antiquum, quam tot re-
centiorum theologorum jejunae inutilesque con-
certationes, quare da mihi veniam, ut in no-
mine tuo appareat commentarius, quem nu-
per confeci de veterum quorundam christia-
norum propriis selectisque nominibus, quoque
complexus sum omnem in hac re majorum no-
strorum morem, sive nomina sibi nova chri-
stianas virtutes christianosque heroas exprimen-
tia adsciscerent, sive ethnica retinerent. Ma-
 lui parum pudens videri, quam amicissimi viri
 non obsequi voluntati, & qui editus liber Ve-
 netiis fuit an. MDCCCLXXVII. late dimanavit ad
 existimationem hominum vel eorum commenda-
 tione ac judicio, quos antea laeferat ipse.
 Etenim plurima in eo doctrina atque eruditio
 comparet. Paullo ante quam haec ederet, cum
 Patuzzii & Concinae moralia quaedam Ve-

netis typis imprimerentur, de iis ita praefatus est Faſſinius, ut quae paullo aſperior ac durior a multis eſſe judicabatur doctrina ab his viris tradita, ipſo differente, moderata & ex ſanctioribus ac purioribus theologiae hauſta fontibus appareret. Nihilo tamen minus haud ſcio an melius fuiſſet Faſſinio revocare animum ab huiusmodi diſputationibus. Non debet enim eſſe ſeverus in iudicando, qui alios in ſe ſeveros eſſe iudices non vult: praeter quam quod etſi ſeveritas interdum probari poſſit in morum ſcientia, acerbitas nullo modo. Verum ipſe ex hac re maximam laudem ſe capturum ſperabat, ſi collegas ſuos vehementiſſime a Jeſuitis oppugnatos defendiſſet, nec labor, nec periculum erat ullum, quod pro dignitate familiae & honore ſuorum reſugeret. Dum enitebatur, ne amicis deeſſet, de Franciſco Ginannio Comite Ravennatenſi ea litteris mandavit, quae declarant fuiſſe illum nomine & memoria dignum ob multas virtutes, & ob praetantiam in naturali hiſtoria, quam multis operibus, doctis iis quidem & laborioſis, illuſtravit. Quibus ex ſcriptis cum ſamam haud mediocrem collegiſſet Faſſinius,

auctor illi fui, ut Academiam Pisanam cogitaret. Nam cum substituendus esset in locum Iadertini hominis Straticî, qui divinos libros interpretaretur, neminem Fassinio huic muneri aptiorem esse putabam, quod noverat Graecam linguam, Hebraicam attigerat, & rerum divinarum scientia, critice, omnique sacra eruditione pollebat. Mihi tamen cum Antonio Mormorajo, quocum communem curam habebam rerum Academiae Pisanae, plurimum certandum fuit, ut Fassinius voti compos fieret. Tandem an. MDCCLXXII. Leopoldi Magni Etruriae Ducis benignitate factum est, ut ipse inter Pisanos Doctores cooptaretur, venitque omnibus collegis suis charus expectatusque, quod de eo multa sane honorabilia rumor ipse pertulerat. Quanquam sibi gravem adversariam constitutam & paratam esse intelligebat, summam quamdam expectationem, non tamen animo defecit, & dum adlaborabat, ne discipuli suam desiderarent aut industriam, aut diligentiam, inducebatur cohortationibus meis, ut auxilium ferret ad Litteratorum Ephemerides conficiendas, utque materiem seponeret ad opera contexenda, quae sibi & Academiae

Pisanae aliquando futura essent ornamento ;
 Tantum is quidem evigilabat in studio , ut
 tum (non enim eandem semper retinuit consuetudinem) frenis magis , quam calcaribus egeret . Paucorum mensium spatio , quod vix credibile videtur , magnum illud volumen composuit , quo historiam Ecclesiasticam ab Natali Alexandro scriptam ad nostra usque tempora perduxit . Fecit hoc rogatu Remondinii typographi Bassanensis , qui praemia haud mediocria operi proposuit . Sed cum ubique praeproperam quamdam festinationem Auctor ostendat , utilitati magis suae , quem famae consulere voluisse videtur . Illa quidem potiora sunt iudicanda , quae antea adversus Nicolaum Freretium & Firminum Abauzitium exaravit ad confirmandam tum Apostolicam originem Evangeliorum , tum divinam auctoritatem libri Apocalypseos . Fuere sane auribus animisque catholicorum omnium absurda , quae Freretius , vir cetera doctus , attulit , ut suaderet Evangelia fuisse conscripta , postquam evita cesserant Apostoli , horumque Discipuli , hisque a Christianis tributa , ut maiorem illis fidem auctoritatemque conciliarent , sed neces-

se erat strenuum inveniri bellatorem, qui armis doctrinae causam catholicae religionis tueretur atque defenderet. Plures id susceperere, sed quod ceterorum Fassinio non plane probabatur pugnandi ratio, suam quamdam adhibuit. Ex antiquissimis enim probatissimisque scriptoribus confici id posse, quod volebat, putavit. Vere enim Tertullianus (1). *Si constat id verius quod prius, id prius quod & ab initio, ab initio quod ab Apostolis; pariter utique constabit id esse ab Apostolis traditum, quod apud Ecclesias Apostolorum fuerit sacrosanctum.* In ingenti campo licuit scriptori vagari libere, & patefacere & illustrare multa, quae ad ultimorum Ecclesiae temporum historiam pertinent. Si inveneris, qui acrius cum Freretio pugnare tibi videatur, minime profecto invenies, qui majorem testium copiam, quam Fassinius, attulerit ad impudicam Galli scriptoris ceterorumque, quibus usus est impietatis ministris (2) impudentiam reprimendam. Qua vi-

---

(1) Lib. IV. con. Marc. Cap. V.

(2) *Sunt qui tradunt arma Freretio commodasse Vol-*

Gloria elatus sibi & resistendum Abauzitii Genevensis licentiae putavit; quem & si vicisset, famam optimi propugnatoris eorum librorum, quos in Academia Pisana interpretabatur, quibusque maxime stat res Catholica, se affecuturum sperabat. Etenim Abauzitijs unicum novi Testamenti propheticum volumen minime Joanni Evangelistae, sed vel Cerintho, vel alteri, nescio cui, maleferiato atque fraudulento homini esse adscribendum contendebat. Tum quoque necesse fuit Fassinio peragrare celebriores Ecclesias ac praesertim Graecas (de his enim, minime de Latinis ambigebatur) atque ab iis monumenta conquirere, ac testes excitare e Palestina, Syria, Cappadocia, Cypro, Aegypto, aliisque Orientis regionibus, qui probarent a primo saeculo ad nonum usque se constantissime agnovisse librum apocalypseos tanquam verum & genuinum S. Joannis Apostoli foetum. Quibus optimo in

---

terium, & eos, qui Parisiis conveniebant apud Olbachium, Amilavillium, Diderotium, aliosque hujus furfuris homines.

lumine collocatis, multas haereticorum fraudes aperuit, qui cum non solum impie, sed etiam indocte ea confingunt, quibus mentes imbutae pravis cupiditatibus, aut non satis ad cavendum paratae in errorem inducantur. Jure meritoque dolebat in ea nos devenisse tempora, quibus ab hominibus ambitione, malo cultu, pravisque opinionibus corruptis ea tuebatur tela, & ea incitabatur ratio cogitandi, ac vivendi, quam parentes nostri minime tulissent; quapropter boni civis esse putabat eorum obviam ire conatibus, sartam tectamque qua voce, qua scriptis servare majorum nostrorum religionem, & admonere rerum publicarum rectores, mala vel ipsis fore timenda, nisi ex republica perniciosam sentinam exhaurirent. Quod nimium interdum effervesce culpabatur in illis exagitandis, aiebat non molliter & blande agendum cum hominibus, qui tantum habent in libidine artis & efficacitatis, atque facile ignoscendum si se efferret aliquando ad gloriam in refutandis maledictis improborum animi quidam dolor. Quanquam nullam eruditionem esse duceret prae ea, quae beatæ vitae disciplinam juvat, libuit tamen illi in-

terdum eruditas quaestiones tractare, & quas an. MDCCLXXX. emisit Dissertationes de Alexandro Magno ingresso Hierosolyma, antequam se ad Hammonis oraculum transferret, & de ejusdem Regis imperii divisione, habent plura ornamenta, & probabiliter non solum ostendunt, sed & pene necessario demonstrant, tum Flavio Iosepho, qui illud, tum scriptori librorum Machabaeorum, qui hoc affirmavit, fidem omnino habendam esse. Curiosum est ea scire, quae de regum maximo summi scriptores tradiderunt, atque gloriosum eorum testimonia ab reprehensorum aut calumniis, aut dubitationibus liberare. Nemo enim ignorat quantum nobiscum rixari soleant recentiores haeretici Machabaeorum librorum causa. Quod suam gloriam alienis quoque laboribus augeri posse putabat, Fassinus studiosissime conquisivit quae de historia Theologiae Gallice scripserat Bonaventura Argonnius Cartusianus homo, eaque cum ab amico obtinuisset, typis Lucensibus evulgavit anno MDCCLXXXV. Est hoc non magnum, sed aureolum opus. Ita enim eleganter, ita docte exponitur in eo divinarum rerum doctrina,

quae obtinuit vel a mundi exordio, & quae continetur aut in sacris libris, aut in SS. Patrum operibus, ut nihil ad excolendos animos vel eorum, qui divinis studiis minime sunt dediti, sed pietatem & religionem amant, & ad concipiendam veram sapientiam fieri potuerit utilius. Quanquam opus huiusmodi minime doctorem lunenque desideraret, Fassinus tamen praeponendam eidem duxit praefationem, in qua de studio partium in theologicis rebus pluribus differuit. Non integram vulgare illi licuit, quod Censoribus visus est interdum magis accusatorie, quam libere dixisse. Talis tamen est, ut satis prodatur cupiditatem & studium defendendae veritatis; & multorum culpandi aut inscitiam, aut malitiam, quos dum accusabat, illa Hieronymi ad Rusticum usurpare solebat (epist. 95.) *Scio me offensurum esse quamplurimos qui generalem de vitiis disputationem in suam referunt contumeliam, & dum mihi irascuntur, suam indicant conscientiam.* Sane laudandus est miles, qui locum nunquam deserit, & hostium impetum vimque minime pertimescit; verum Fassinus interdum inconstantiae & timoris signa dedit,

& infuetus male audiendi cum aequo minime ferre posset animo de se ab iis male existimari, quorum paullo ante in caelum fuerat elatus laudibus, de deserenda Etruria cogitavit. Tum pro mea perpetua & constanti in illum voluntate ipsi auctor fui, ut hanc mentem abjiceret, & remotus a studiis contentionum otium & tranquillitatem vitae sequeretur. Licebat ei vivere, ut volebat, cum veniam a Summo Pontifice obtinuisset habitandi extra claustra, abjiciendique tunicam ceteraque vestimenta Dominicanorum propria; habebat etiam unde sumptus vitae necessarios faceret, cum ei penderentur ab Academia treceni annui centusses, florebat praeterea aequalium amicitiiis, & potentiorum gratia, quod magna de ejus doctrina erat opinio; his adde, quod nunquam non benigne ei factum fuerit a Petro Leopoldo Magno Etruriae Duce, qui ejus ordinario muneri novum & addidit docendae Ecclesiasticae historiae, & his quidem rebus omnibus, tanquam instrumentis, uti poterat ad beate vivendum. Sed quia nemo beatus esse potest, qui in se uno non ponit omnia, & cum effervesceret saepe Fastidius stomacho

& iracundia adversus callidos & malitiosos homines, & esset natura suspiciosus, sic ut vel ab amicis facile aliquid existimaret esse violatum, & malancholia, ut fere ingeniosi omnes, frequenter tentaretur, & interdum etiam turbide & inconstanter jacaretur, minime tranquille & placide vitam iraducebat. Adde quod bonam & integram valetudinem fortasse ob nimias in studiis exercitationes amiserat, & in corpore vel mediocriter aegro facile animus offenditur. Levamenta incommodorum a litteris & a congressu familiarium petebat, & janitor nullus absterrebat a domini domo Fassinium, quod omnes ejus doctissimos sermones requirebant. Condiebat orationem dictorum factorumque illustrium jucunditate; a certo sensu et vero judicabat de iis, quae in controversiam vocabantur, et in quaestionibus theologicis maluissem mehercule judicium unius Fassinii, quam multorum, qui peritissimi putabantur; explicabat ordinate, eleganter et dilucide sententias suas; verissime de editis operibus, quorum magnam habebat notitiam pronuntiabat; & insidebat in ejus mento species quaedam eloquentiae, quam tamen

arte (non enim multum in studiis humanitatis versatus erat) minime excoluerat. Accedebant his forma corporis, & munditia non odiosa, neque exquisita nimis, quae non minimum commendare solent. Sic cum gratus acceptusque omnibus iis esset, cum quibus versabatur, magnum sui desiderium reliquit, dum mortem obiit Id. Quintilis an. MDCCCLXXXVII. Quatuor tantummodo dies ex intestinis, quae gangraena occupaverat, laboravit, & ut se adductum in discrimen vitae sensit, sancte executus est omnia ea, quae ad expiandos animos divinitus sunt instituta. Reliquit Dominicanis Taurinensibus, quorum in familiam, vel antequam Pisas concederet, adscitus fuerat, omnes res suas, qui si se gratos tanto collegae praestare volent, curabunt profecto, ut Pisis extet aliquod monumentum, quod posteris prodat, qui quantusque vir ille fuerit, & quantum illum boni amaverint, et mali timuerint, utque typis vulgetur, quod perfecerat opus de immortalitate animorum per illa, quae sunt in Pentateucho exposita. Nos quidem, quod ejus amicitiae debebamus, officium libentissime persolvimus, et quae de illo

illo litteris mandavimus, si tibi, amplissimo Praeful, probabuntur, qui vel ab ineunte a-
dolescentia illi haefisti in medullis, et qui
de hominibus et scriptis operibus callide et
perite judicas, minime laborem consumpsisse
arbitrabimur.

OPERA EDITA.

De vita & studiis P. Danielis Concinae O. P. com-
mentarius cura & studio V. . . . F. . . . .

R. . . . . Venetiis 1762. ex typographia S. Tho-
mae Aquinatis in 8. . . .

Animadversiones Criticae in dialogos mortuorum
Josephi Colpanii; Brixiae 1766. apud Jacobum Tur-
linum in 8.

De singularibus Eucharistiae usibus apud veteres
Graecos Commentarius; Brixiae 1769. Excudebat
Jo. Maria Rizzardi in 8.

De praeceptorum Christianorum Synaxibus extra aedes
sacras commentarius; Venetiis 1770. Excudebat
Hieronymus Dorigonius in 8.

De veterum quorundam Christianorum propriis se-
lectisque nominibus Dissertatio; Venetiis 1772.
apud Antonium Zatta in 8.

De Apostolica origine Evangeliorum Ecclesiae ca-
tholicae liber singularis adversus Nicolaum Frere.

Tom. XV.

K

tum: Liburni 1775. ex typographio Encyclopediae in 4.

Divinae Libri Apocalypseos auctoritatis vindiciae ex monumentis Graecis adversus nuperas exceptiones Firminii Abauzitii Genuensis. Lucae typis Francisci Bonfignorii 1778. in 8.

Ad R. P. Natalis Alexandri Ord. Praed. Historiam Ecclesiasticam supplementum duas in partes distributum, in quarum prima opem ferentibus viris eruditissimis aliquot Tridentini Concilii decreta illustrantur & vindicantur, in altera dissertationibus historicis res Ecclesiae & Imperii saeculorum XVII. & XVIII. quae in ea historia desiderantur, recensentur, & ad nostra usque tempora perducuntur. Bassani 1778. apud Remondinum in fol.

De Alexandro Magno ingresso Hierosolyma antequam se ad Hammonis oraculum transferret, Exercitatio, in qua Flavii Iosephi narratio defenditur; accedit altera de ejusdem Regis imperii divisione ad caput I. Libri I. Macchabaeorum: Florentiae 1780. apud Cajetanum Cambiagi in 4.

Preface a l'histoire de la Theologie, ouvrage posthume du Pere D. Bonaventure d'Argonne Chartreux publie par le P. Vincent Fassini de l'Ordre des FF. Precheurs: a Lucques 1785. chez Francois Bonfignori in 4.

HIPPOLYTO PINDEMONTIO P. V. ET EQUITI

HIEROSOLYMITANO

FRANCISCUS FONTANA

E CONGR. S. PAULLI

S. P. D.

Statim atque tristissimis tuis, & Silviae Curtoniae Verzae, matronae ornatissimae literis, uno tempore mihi redditis, certior sum factus de obitu Hieronymi Pompeii, in magno illo, atque insperato dolore cogitare mecum ipse coepi, quando nullam jam ei aham gratiam referre poteram, quo potissimum scriptio- nis genere illustrare amici optimi, atque benemerentis memoriam conarer. Nec vero aut longa, aut difficilis illa mihi deliberatio fuit. Quippe ex recentissima epistola, quam ultimam ab eo accepi, nedum suspicari facile, sed plene judicare poteram, quid a me officii, si quis est sensus rerum hujusmodi post mortem, ipsemet optaret, & suo quasi jure

K 2

flagitaret. Namque Georgii Iulinii vitam a me latine scriptam, & non multo ante editam Pisis, se & perlegisse lubenter, & probasse vehementer pro sua humanitate, atque singulari in res meas indulgentia significabat, meque hortabatur majorem in modum, ut ab hoc instituto ne discederem, tali modo amicorum Manibus, quos ob ingenii, virtutisque praestantiam dilexerim plurimum, gratificandi. Quibus verbis, licet maxime vellet, instantem sibi propediem mortem prospiciens scilicet, non potuisset profecto semetipsum expressius indicare. Quis enim eo fuit mihi amicior, aut me illi? Cui rursus siue ingenii vim, siue copiam, delectumque eruditionis, siue religionem, pietatem, lenitatem, ceterasque ipse virtutes concedebat? Videbor igitur mihi ejus supremas voluntati, qua nihil habere antiquius debebam, obtemperaturus quodammodo, si suavissimi, atque amicissimi hominis vitam latina explicare oratione instituerem. Itaque facere in animum induxi, neque id solum, sed etiam dare operam, ut commentariolum meum in Fabronianum illud opus de Vitis Italorum Doctrina, Excellentium,

tāquam in pinacothecam lectissimam illustrium imaginum, a doctissimo aequae, atque humanissimo Auctore receptum, clarissimo tuo nomini liceret inscribere. Hoc enim pariter Hieronymo nostro, si adhuc ei curae est de nostris studiis, perjucundum fore intelligebam; ut pote qui, dum viveret, ut elegantia, & suavitatem fruebatur ingenii, ac consuetudinis tuae, sic tui nominis societate laetabatur. Quod tum ostendit maxime; cum carminibus, abs te adolescente admodum e Graeco, & Latino conversis, sua homo jam celeberrimus, summaeque auctoritatis subiecit, & conjunctim edenda curavit. Atque erant ita illa quidem carmina hujusmodi, ex quibus non solum jam de te bene sperare ipse posset, sed plane consideret talem te futurum, qualem tot postea, tamque praeclaris operibus & versu & prosa oratione editis cognitum nunc judicat Respublica Litteraria universa. Jam vero haec mea consilia primo quoque tempore, quum ego tecum communicassem, tuis illis litteris non sine fletu rescribens, & una tecum acerbissimum amici communis casum lugens, non modo utrumque probasti, sed etiam alterum juvisti;

*pluribus monumentis mittendis, quae ad vitam ipsius declarandam pertinerent, de altero gratias praeterea agere dignatus es verbis amantissimis. Quae tua approbatio atque benig-
 nitas, non quidem mihi nova, sed sane perju-
 cunda, non dici potest quam valde ad ea prae-
 standa me incitaverit, quae ultro fueram pollici-
 tus. Nec vero alias libentius, quam nunc libe-
 ravi fidem meam; jam enim diu excupiebam
 talem mihi occasionem, & facultatem dari
 singularis meae erga te benevolentiae, & ob-
 servantiae, non solum tibi, sed ceteris omni-
 bus declarandae. En igitur tibi commenta-
 riolum meum, quod initio quidem sponte mea,
 post invitatu etiam tuo confeci. Tu velim eo
 animo illud accipias, quo tibi sistitur, seu,
 quod idem est, quo te accepturum promissisti,
 benevolentissimo scilicet, & amicissimo; si mi-
 nus ob scripti elegantiam, atque doctrinam,
 quam utramque cave a me expectes, at pro-
 pterea saltem, quoniam civis, & amici tui
 doctissimi, atque suavissimi imaginem summo
 studio, diligenterque expressam exhibet; quod
 quidem unice & praestare poteram, & prae-
 stitisse sane arbitror. Id utrum confidentius*

dicam, quam vere, vehementer expecto iudicium tuum. Huic utinam potuissem antea scriptum subicere, quam proelo! Sed enim alpes transgressus, ut Gallias inviseres, atque inde transgressurus in Britanniam; abes a nobis longius, quam ut id fieri commode possit. Tu interim me ama, ut soles, & cura, ut isthaec diuturna peregrinatio, ad augendam lautam illam tuam eximiamque doctrinae supellectilem suscepta, etiam valetudini confirmandae plurimum conferat. Haec una spes lenire magnum, quo amicos afficis, desiderium potest. Vale.

*Mediolani in Collegio Caesareo
VI. Idus Aprilis MDCCLXXXIX.*

HIERONYMUS POMPEJUS.

I. **H**ieronymus Pompejus, Francisci Pompeii, & Blancae Brenzoniae filius, Patricius Veronenfis. In hoc dubitamus, major ne fuerit animi, atque morum, an ingenii, scriptionisque candor, atque suavitas. Ejus sine dubio praecipuam hanc laudem ponimus, & plane dignam, quae in exemplum posteris proferatur. Atque imaginem quidem ingenii ejus atque doctrinae ipsemet pulcherrimam, & immortalem in scriptis reliquit suis; illam vero consuetudinis, atque vitae, quam ipse non potuit, exhibere nos aggredimur. Quo etiam adolescentibus, qui litteris dant operam, consultum in primis volumus. Hi enim, quum viderint, e quibus carceribus in hoc curriculum ad metam idem pervenerit, poterunt in hac tanta judiciorum varietate, ac perversitate facile, & tuto statuere, qua tandem sibi insistendum sit via, nisi velint itinere decurrere. Neque vero veremur, ne actum egisse arguamur, propterea quod homines ingenio-

ssimi, & elegantissimi illius jam laudes memoriae prodiderunt. Aliam nos quippe, atque illi, rationem inimus. Non enim laudationem contexere, sed enarrare ejus vitam constitui-
mus, omni ornatu orationis, tamquam veste, detracto, neque illustriora tantum persequen-
tes, sed quaecumque ad declarandam illam pertinent; idque iis litteris, quibus facilius ad
exterarum etiam gentium famam tanti viri, virtutes, in remque publicam litterariam me-
rita dimanent.

II. Natus igitur parentibus, quibus dixi-
mus, XIV. Kalendas Majas, anno MDCCXXXI.
mature admodum, diligenterque a Jesuitis la-
tinas litteras edoctus est, in quibus fere sita
erat (1) id temporis institutio puerilis. Tan-
tum autem in iis profecit, quantum par erat
puerum, cum obsequentiissimum magistris, tum
flagranti studio, & ingenio singulari. Sed e
pueritia excessit litterarum nostratum ferme ru-
dis, dubiusque animi, quos earum auctores
potissimum sequeretur. Namque expulsa jam
dudum superioris seculi barbarie, conveniebat
quidem inter omnes haud temere quoscum-
que, sed optimos dumtaxat evolvendos, imi-

tandosque esse; sed qui essent optimi, nequaquam conveniebat; alii quippe aliis videbantur. Quin etiam non deerant jam tum, qui Apro illo deteriores, quem Tacitus pro aequalibus suis adversus antiquos Oratores disputantem inducit, non modo veteres prae recentioribus, sed nostros omnino fastidiebant, unosque habebant in deliciis Transalpinos, & juventuti legendos commendabant. Quae quidem haeresis, quum longe lateque postea propagata sit, eo rem jam deductam dolemus, ut paucim externis oblita moribus eloquentia, vix usquam natus ille color, leporque urbanus Hetrusci sermonis, non adventitius, appareat. Sed Hieronymo, sive naturali quodam bono, sive assidua latinorum scriptorum lectione, verior quaedam infederat jam germanae elegantiae species, quam ut hallucinari hujusmodi commentis posset. Atque illud in primis ante oculos habebat, quod ait Tullius, *optimum esse unum, & proximum, quod huic simillimum*. Itaque latinos Oratores, Poetas, Historicos, Augusto aequales, aut paullo superiores, quorum tot est seculorum consensu auctoritas rata, tamquam lapi-

dem lydium adhibere instituit, cum iisque He-
truscos studiose comparare, ex his vero me-
liores judicare, qui ad illorum formam acce-
dere propius viderentur. Hac prudentissima
usus ratione facile deprehendit, multo niti-
dissimos atque elegantissimos fuisse, qui se-
culis XIV. & XVI. floruerunt. In his igitur
insistere; hos imitari pressius, ad horum ve-
luti regulam tum sua, tum aliena recentiorum
scripta revocare decrevit. Neque hoc loco
praeteream, eum a principio Torquatum Tas-
sum unice suspexisse, dum sine comparatione
legit, captum elaborato stylo, exquisitisque,
& nonnumquam ambitiosis poetae, cetero-
quin nobilissimi, ornamentis. Sed haec minus
probata ei fuerunt, statim ac beatissimam il-
lam Areosti copiam, expressioremque veritatis
imitationem degustavit; in primisque inge-
nuam styli venustatem, facilitatemque con-
dendi carminis felicissimam; quae est profecto
summæ perfectionis veluti nota, quaeque i-
mitabilis quidem videri solet existimanti, sed
nihil est experienti minus.

III. Igitur hoc specimen prudentiae, quod
eorum scriptorum delectum fecerit, quorum

assuefactus lectioni , non posset scribere , nisi pure , & eleganter . Illud vero munus fortunae , quod in ea potissimum urbe est natus , eaque aetate , quae hominibus affluebat , quorum & consuetudo , & exemplum nonnisi corroborare , & perficere ejus judicium poterat . Namque hujus adolescentia extrema Scipionis Massaeii attingit tempora , qui bellum gerere cum superiori vaniloquentia , suosque cives ad praeclara quaeque studia & hortando , & docendo , & favendo , quoad vixit , excitare nunquam desistit . Itaque non ulla aetate uberior fortasse , quam tum , Veronae litteratissimorum hominum foetus fuit . Inter quos eminebant praeter Massaejum ipsum , qui fere in omni doctrina princeps habebatur , Dominicus Valarsius , Joannes Baptista Spolverinius , Petrus Aloysius Rambaldius , Marcus Antonius Pindemontius , Josephus Torellius , quorum omnium illustria sunt nomina . Horum tum aetati , tum laudibus succrescebat Pompejus , imprimisque cum mansuetioribus se Musis oblectabat , ad quas eum plane natura formaverat . Quare familiarius multo , quam cum ceteris , vivebat cum Philippo Rosa Morandio ,

& postea cum Torellio, quorum alter unice poeticen, alter praecipue diligebat, uterque vero elegans apprime, incorruptumque scribendi genus confectabatur. Erat etiam propter vicinitatem magnus ei usus cum Vallarsio, cujus multae erant & reconditae litterae, praesertim graecae. Has igitur minime est mirandum quod & ipse avide arripuerit. Fit enim fere, ut adolescentes, quem maxime colunt, ad ejus studia institutaque impellantur. Huc accedebat opinio, quam & assiduis Vallarsii vocibus, & lectione multiplici penitus imbiberat, ex graecis fontibus elegantiam, eruditionemque cum a veteribus haustam olim fuisse, tum a nobis potissimum esse hauriendam. Praeceptorem autem grammaticae graecae Joannem Gulientium Veronensem adhibuit, doctum virum e Franciscanorum familia, quos Conventuales vocant.

IV. Quanta alacritate id negotii suscepit, tanta etiam celeritate & facilitate se confecturum sperabat; suo scilicet desiderio potius metiens, quam magnitudine illius. Itaque paucis post mensibus, quam susceperat, quum Joannem Antonium Vulpium, qui Veronam

forte venerat, inviseret, essetque ab eo percunctatus de suis in graeca lingua progressibus, juvenili, ut ipsemet narrare erat solitus, fiducia respondit; se plane confidere, nullum brevi fore scriptorem Graecum, qui quidquam sibi negotii facefferet. Cui senex leniter arri-
dens, eumque complexus, „ macte animo,
„ inquit, adolescens optime; & perge, ut fa-
„ cis; quippe isto impetu, isto ardore animi
„ pervenies, quo studes, aliquando. Ecquid
„ enim praeclara mens non assequitur perti-
„ naci labore? Nolim tamen tibi falso per-
„ suadeas, quod tibi reliquum est iter, exi-
„ guum fore, aut expeditum. Non enim si
„ quis grammaticen eolverit, aut etiam u-
„ nam, aut alteram Aesopi fabellam, vel a-
„ liquot Luciani dialogos intelligat, idcirco
„ arbitrari debet, se scopulos omnes praeter-
„ vectum jam esse, & in Piraea appulisse,
„ aut multo minus totam esse Hellada perva-
„ gatum. Experto crede, quo pulchrius, u-
„ tiliusque, eo difficilius, & salebrosius esse
„ huiusce linguae studium, ut pote quae lo-
„ cupletissima est omnium; quare infinita pro-
„ pmodum vocabulorum vis comprehendi

„ memoria debet ; atque est , ut ejus proverbio
 „ utar , Πρωτῶς ποικιλώτερα . Incredibile est
 „ enim , quot ipsa induat vultus , in quot se
 „ formas vertat , cum pro genere scriptionis ,
 „ tum pro varietate ingenii , patriae , aetatis
 „ scriptoris cujusque ; ut omittam Poetarum
 „ in scribendo licentiam , sive potius artifi-
 „ cium , quos quidem , quasi aliena quadam
 „ lingua locutos , Antonius ille , magnus a-
 „ pud Romanos orator , licet Atticis litteris
 „ eruditus , ne attingere quidem est conatus .
 „ Nae ego , qui id aetatis sum , tamque diu
 „ has litteras in celeberrimo gymnasio pro-
 „ fessus , non id mihi fumerem , quod ipse bre-
 „ vi tibi successurum speras , ut ad interpre-
 „ tandum scilicet ex tempore quemcumque
 „ locum quis ex quovis Graeco Scriptore pro-
 „ posuerit , paratum me denuntiarem . Quae
 „ quidem te moneo , mi Hieronyme , non quo
 „ a proposito deterream , pessime enim de stu-
 „ diis tuis , deque litteraria Republica me-
 „ rerer , sed ne forte , quam praeter opinio-
 „ nem in difficultatem aliquam , tamquam in
 „ scopulum , impegeris , id vitio potius tuo ,
 „ quam rei naturae tribuas , itaque animum

„ despondeas , voluntatemque omnem discen-
 „ di simul cum spe perdiscendi abjicias ” .

V. Haec gravissimi senis oratio pupugit quidem generosum Hieronymi animum , non repressit tamen , sed excitavit ; eo quippe magis ad properandum sibi esse statuit , quo optatam longius abesse metam cognoverat , neque ulli aut industriae , aut labori parcendum , dum illam aliquando contingeret . Quum brevi igitur tempore elementa a Gulientio didicisset , his non contentus , se ad Stephanum Mariottum Sacerdotem Veronensem applicavit ; quo duce , singulas tamquam oras graecae linguae , flexionesque inviseret , in ejusque intimos quosque recessus penetraret . Habebatur Mariottus omnium graeca lingua doctissimus , quotquot e Panagiotti schola prodierant ; eumque propterea Massaeus ipse post hujus discessum , si qua dubitatio gravior incidisset , oraculi loco consulere erat solitus . Sed idem fertur fuisse ,

Nec visu facilis , nec dictu affabilis ulli ;

quippe qui & cultu obsoleto , & vultu sub-
 tri-

tristi, & difficili erat natura; extremis vero temporibus etiam mente nonnihil captus. Quare ob praestantiam graecae eruditionis eum quidem Athenis illis veteribus profectum facile dixisses; verum e Stoicorum, aut fortasse Cynicorum disciplina. Hujus tamen asperitatem ita Hieronymus veritus est, ut sicubi reperire eum posset, (neque enim homini lucifugo certa erat sedes) & jucundus plerumque accederet, & doctior semper dimitteretur. Ex quo intelligi potest, & quam miti ipse fuerit ingenio, & quanta discendi cupiditate flagraret. Neque vero de commentationibus suis graecis non identidem cum Valarsio etiam communicabat, qui, ut supra commemoravimus, princeps sibi ad id itineris ingrediendum extiterat. Id hoc libentius, credo, faciebat, quod non raro ejus laudes promereretur; quae a tam laudato viro, tamque parco alienae industriae laudatore quum proficerentur, maximum sibi erant laborum levamen, atque incitamentum.

VI. Illud autem in quotidianis commentationibus sibi proponebat per saepe, maxime postquam sine cortice, ut est in proverbio,

Tom. XV.

L

natare poterat, ut quae Graece legebat, Tusce redderet; atque ita, ut non sententias modo, sed etiam verba singula, quoad ejus fieri poterat, & numeros etiam diligenter, & pene superstitiose persequeretur. Quae exercitatio, mehercules laboriosa, non ad unam ei rem proficiebat. Nam dum Scriptoris, quem habebat in manibus, virtutes omnes exprimere, atque adeo penitus cognoscere conabatur, peritior graeci sermonis evadebat. Rursus dum eas reipsa exprimebat verbis maxime lectis, & ad nostrum usum accommodatis, peritior evadebat Etrusci, stylumque exercebat, & ornamenta Graecorum in rem suam convertere assuescebat. Quo factum est, ut non magis, quae ab iis vertebat, quam quae Marte ipse suo elucubrabat, eorum leporem, venustatem, elegantiam redolerent. Nec tamen ita se totum Graecis tradidit, ut quos jam inde a pueritia adamavit, Latinos defereret. Quin etiam multo hos libentius, quam antea, lestitabat; postea scilicet, quam utrosque poterat inter se comparare. Ex quo non minus utilitatis capiebat, quam voluptatis. Nam quemadmodum a Graecis pulchriorem naturam,

sic a Latinis felicissimos illos naturae pulchrioris imitatores, qua ratione sequeretur, ediscebat; perinde fere atque pictores, sculptoresque videndis vel Sanctii, vel Bonarrotii operibus ad miracula antiquae artis probe imitanda excitantur, atque diriguntur. Ex hac autem tam solerti animadversione Scriptorum, quos duae linguae ceterarum magistras aureis seculis tulerunt, nec non Italorum melioris notae, non est mirandum, si acre adeo, elegansque judicium hauserit, nihil ut posset, nisi decorum neque scribere ipse, neque in aliis probare.

VII. Sed licet optimos quosque graecos Poetas in deliciis haberet, visus est tamen in Theocrito potissimum conquiescere, sive quod hujus candor, atque simplicitas magis ad ejus indolem faceret; sive etiam quod propter dorici sermonis difficultatem Bucolicorum Principi, qui illo est usus postremo, ut fit, animum adjunxerit. Solent quippe quae postremo, eadem & acerrime animos afficere. Ad hujus normam duodecim Poemata pastoralia, metri suavissimi, quas Itali *cantiones* nominant, composuit, in quibus Phyllidem, quo

nomine etiam Sauazzarius in Arcadia amores obduxit suos, perpetuo alloquitur. Eam nempe se deperire simulat, licet ingratam, sibi-que in amore minime respondentem; ob eam-que causam modo ejus saevitiem, modo levitatem suam, modo fortunae improbitatem inculcat. Quas animi commotiones, omnesque cogitationes, & vicissitudines, quae in amatorem cadere possunt, delicate quidem, atque ad vivum exprimit, sed ut hominem sanctissima Religione obstrictum decet, simul castigate adeo, & omni vel umbra nequitiae amota, uti hac in re una a Theocrito differat, cum quidem in ceteris hujus quam simillimum se esse voluerit. Carminum horum lectione mirum in modum amici ejus capiebantur, quibuscum ea calamo exarata communicabat. Itaque omnes uno ore hortari eum, & flagitare, ut ne vulgare diutius differret, e quibus (2) duo Poetae nobiles id etiam versibus praestiterunt, Franciscus nempe Capellus Brixianus, & Hippolytus Bevilaqua Patricius Veronensis, ex Sacerdotum Congregatione, qui S. Philippum Nerium Parentem venerantur. Verum Hieronymus is erat, qui fi-

hi non satisfaciebat facile, atque ut celeriter & primo pene impetu effundere versus solebat, sic lente admodum, & pluries ad limam revocare. Non igitur illa in conspectum hominum venire antea est passus, quam sibi met adeo expolita, libereque fluentia visa sunt, ut qui legeret, facile idem efficere se posse confideret, sed expertus sudaret multum, frustraue elaboraret. Quam facilitatis speciem, quae est quidam elegantiae veluti flos, se & consecratum, & affecutum esse, dum ipse gloriatur (3), non sane mentitur, sic enim se se res habet.

VIII. Edidit igitur tandem anno MDCCLXIV. libellum, omni venustate graeca affluentem, in quem, ut (4) unde profecerit, viderent omnes, praeter Odas illas suas pastorales sex Theocriti, & bina Idyllia Moschi congeffit, a se Italicis versibus expressa, & adnotationibus ornata. Adnotationes & quam diligens ipse esset criticus ostendunt & quam graeci sermonis litterate peritus. Interpretationem vero qui graece sciunt, ipsimet videre; qui nesciunt a Josepho (5) Pagninio, cujus in hac re tanti esse ju-

dicium debet, quanti in qualibet arte illius hominis, qui ea maxime praestat, discere possunt, & valde *pulchram* esse & *fidelissimam*, proindeque numeris omnibus absolutam. His quippe duabus virtutibus amplius in arte interpretandi nihil est. Atque earum alterutram qui sint affecuti, multos reperies fortasse; qui utramque, non item; ita ut Huetius in suis de Interpretatione commentariis ne fieri quidem posse pronunciet, ut quidquam ex alia in aliam linguam bonis versibus exacte convertatur. Id tamen Hieronymo successisse minime est mirandum, homini tali ingenio, tanta linguae utriusque scientia, tamque diu, & diligenter in hoc genere exercitationis versato. Cujus diligentiae, aut potius patientiae tandem fructum tulit. Nam exemplaribus ejus libri vulgatis, magni undique sunt ei plausus impertiti, cum ab aliis litteratis viris plerisque, e quibus duo illa Bononiae lumina Zanottum, & Ghedinum minime praeteream, tum in primis ab Alexandro Albano Card., eruditissimo illo, ac splendidissimo omnis politionis antiquitatis cultore & patrono, cujus etiam nomini erat editio

instituta . Quare eam jam tum ipse famam apud optimos harum deliciarum aestimatores collegit, quam confirmare quidem insequentibus, & extendere latius potuit, adaugere non potuit.

IX. Per id tempus nobiles quidam viri, feminaeque primariae Veronenses in Tragoediis agendis, animi causa se exercebant, amplissimo eo loco, quo conveniunt Philharmonici, in theatri speciem, scenis pulcherrimis apparato . Hoc autem spectaculi genere magnopere quum delectaretur Hieronymus, qui quidem, quo minus doceret fabulas, rei difficultate ad id temporis deterritus fuerat, tum in animum induxit tandem experiri, quid in hac re posset efficere. Ac quemadmodum civis suus Scipio Maffaeus Euripidis *Craesphontem*, qui injuria temporum interiit, in ejus *Merope* ab inferis, ut ita dicam, excitaverat, sic ipse sua *Hypermnestra* excitare *Lynceum* voluit; cujus quidem fabulae veteris nihil reliquum est aliud, quam quae de ea in *Aristotelis Poetica* fit mentio. Hanc igitur ad Graecorum lucernam elaboratam Actores nobilissimi eodem splendore, quo solebant, & majori etiam

quam solebant, studio exhibuerunt; quippe qui non magis suae, quam communis amici existimationi inserviebant. Primas autem tulisse duas matronas ipsemet Hieronymus memoriae prodidit, Mariannam scilicet Malaspinam, & Theresiam Pellegrinam; quibus proinde & vivis, & mortuis gratiam retulit. Nam & vivis tragoediam ipsam eleganti epigrammate inscripsit, & mortuas ode suavissima (6) utramque deflevit. Quod autem his unice, aut maxima ex parte acceptos referat & plausus, & fletus, quos quum ageretur Hypermnestra excitavit, id ab eo & modeste, & urbane dictum esse interpretamur. Est enim huiusmodi compositio ipsa, & styli elegantia, & affectuum repraesentatione, & totius fabulae structura, in primisque artificiosa admodum, & simul commodissima nodi solutione, uti, remoto etiam spectaculo, delectare debeat, & commovere. Quare quum anno postquam Veronae prodiit in scenam, scilicet MDCCLXVII., in vulgus etiam prodiiisset, ejus exemplaria per Italiam expectabantur, legenturque avidissime. Ubicumque vero locorum acta fuit (fuit autem in plurimis urbi-

bus nobilissimis) non solum quum daretur nova, sed etiam pluries reposita semper oculos spectatorum tenuit. Immo id ei accidit Bononiae, quod nescio an unquam alibi dramaticis a cantu sejunctis, ut scena vix recitata, ubi Hypermnestra, & Lynceus inter se colloquuntur, magnis theatri clamoribus Actores revocarentur in proscenium, juberenturque eam repetere.

X. Hoc successu confirmatus Hieronymus, ut Tragoediae etiam alterius generis, quae scilicet tristissimum haberet exitum (nam Hypermnestra in laetum vertit) specimen daret, Calliroen fecit, argumento a Plutarchi vitis, quarum erat studiosissimus, desumpto. Hanc eodem modo, atque illam, spectandam Veronenisibus primum dedit; dumque ea ageretur, instar Apellis, qui post tabulam latitans, opera sua in pergula proponebat praetereuntibus, vitia, quae notarentur, auscultabat, ut emendaret. Deinde acri lima perpolitam anno MDCCLXIX. Clementi Venceslao Electori S. R. I. & Archiepiscopo Trevirorum muneri misit, in ejusque nomine divulgavit. Atque hanc quoque certior amico-

rum litteris factus est pluribus in locis actum fuisse statim, & plausoribus aulaea manentibus nusquam caruisse. Nihilo tamen magis gloria erat contentus, quam his sibi tragoediis comparaverat. Quin etiam hanc nihili prae illa faciebat, quam sibi videbatur comparaturus fore, si iterum ingenii sui in theatro periculum fecisset. Namque ad doctrinam, jam pridem exemplis veterum, praeceptisque partam, quum usum praeterea adjunxisset, intelligebat ipsemet, neque amicis dissimulabat, aliquid in utraque esse, quod fieri melius posset. Quid autem id sit, asserere non ausim; non enim ipse palam fecit; tamen & suspicari possum, neque praeterire, ut historicus, debeo. Primum igitur mihi videtur in Graecorum veterum, a quibus in scribendo oculos deiciebat nunquam, imitandis moribus nimius fuisse. Nam & oracula, & somnia & fabulosos heroicorum temporum eventus usurpat, & saepius interferit. Quae sane omnia nullam modo, ne apud vulgus quidem, habent auctoritatem. Quin etiam ita a sensu ac more nostro abhorrent, ut verisimilitudini necessario aliquid detrahant. Praeterea ejus

dictio non satis tragicum illud nescio quid sonat plerumque, quod vel in Oratore, quum ad affectus concutiendos ventum est, requiritur. Nec mirum; nam ipsum Theocritum non puto, si pera & fistula positus, cothurnos induisset, continuo Sophocleum illum sonum, majestatem, copiam fuisse consecuturum. In eum igitur illud ipsum quadrare videtur, quod Fabius affirmat de Pomponio Secundo, Tragicorum, quos viderit, longe principe: *quem scilicet senes parum Tragicum putabant, eruditione, ac nitore praestare confitebantur*. Haec duo potissimum sunt, quae, nisi conjectura fallor, in suis tragoediis homo summus scriptorumque suorum censor prudentissimus minus probabat, habebatque in animo, si novas docuisset, corrigere. Quid autem causae sit, quare id non praestiterit, immo ne ediderit quidem Thamiram, quam absolverat, incomptum est. Nisi quis eum de Mariannae Malaspinae obitu fientem, vere dixisse, non poetico quodam more (?) arbitretur, hac jactura usque eo se perculsum fuisse, sibi ut ars illa in odium venerit, quae fuerat prius multo jucundissima.

XI. Mihi verisimilius videtur docere fabulas defuisse, totum ut se ad Plutarchi vitas, quae *Paralleli* vocantur, vertendas conferret, quas studiose, ut supra diximus & diu volutaverat. Neque sane res ulla erat dignior, meo iudicio, in qua suam ipse industriam exerce-
ret. Nam cum omnia Plutarchi opera vi quadam iudicandi, & omnigena eruditione magni fiant, tum hoc unum profecto, de quo loquimur, & copia rerum, & utilitate exemplorum, & salubritate sententiarum, & varietate morum, ingeniorum, locorum, temporum, quae describuntur, propemodum infinita, longe ceteris antecellit. Graecorum quippe, Romanorumque res gestas insigniores nobilioresque historias per annos amplius mille & quingentos complectitur. Tot enim a Theseo, unde exordium sumit, usque ad Othonem Augustum, in quem desinit, numerantur; ab anno scilicet ante Olympiadas DCCXXXVII. usque ad primum Olympiadis CCXII. Quamobrem huc respexisse potissimum Theodorum Gazam facili crediderim, quum interrogatus, si quo fato scripta Graecorum omnium perire, praeter unius, esset necesse,

cujus ipse, si optio daretur, servanda judicaret, Plutarchi dicitur respondisse. At opere tam utili, atque praeclaro nostra adhuc carebat lingua. Non enim aliquo sunt in numero interpretationes, quas habemus, sive Jaconelii, sive Sansovinii, sive Dominici; ut pote quae, ut cetera emittam, aut ab exemplari graeco nequaquam expressae fuerunt, aut imperite prorsus, & oscitanter; ita (a) extra modum absonae sunt, atque absurdæ. Ad bonum igitur, & decus litterarum nostratum intererat magni, ut unus aliquis reperiretur tandem, qui ad hanc spartam ornandam ingenii, doctrinaeque quantum esset satis, magnamque graecarum litterarum, & etruscae facundiae supellectilem afferret. Quod cum animadverterint Patricii Veneti, rei litterariae Triumviri, id negotii Melchiori Caesarotto

---

(a) Neque secus esse possunt cum e latinis interpretationibus expressas esse constat Lapi, Acciajoli, aliorumque, de quibus sic Erasmus XXVI. 60 Epist. *Quae portenta deprehenduntur in his, quae vesterunt Itali ex vitis Plutarchi*

dederant, ut cum optima quaeque Graecorum, tum in primis Plutarchi vitas in vernaculam transferret. At Caesarottus alia quidem complura transtulit, & transferre summa cum laude pergit, Plutarchi vero curam abiecit omnem statim atque audivit, non modo rem ultro suscepisse, sed fere jam perfecisse Pompejum; non dubitans, ut ipsemet litteris ad eum datis significavit, quin eius opus numeris omnibus absolutum, & summae, quae jam exierat, famae par omnino esset futurum. Celebrissimi viri iudicium exitus comprobavit, quippe cum fuerit huiusmodi, ut non dicam Amioti interpretationem, celebrem illam quidem, sed erroribus adeo scatentem, ut unus Claudius Gaspar Bachetus Meziriacus ad duo millia se deprehendisse gloriatur, verum illam quoque Dacerii, multo accuratissimam, non amplius Gallicae linguae invidemus. Atque in opere tam longo aliquid quidem ipse de illius legis severitate remisit, quam sibi in vertendis brevibus poematis imposuerat, non solum utendi virtutibus eorum omnibus, sed verbum pene reddendi pro verbo. Id tamen ipsum & perraro facit, quando necessitas po-

stulat; atque ita, ut si minus verba singula sunt e graecis conversa, sint certe omnia ejusdem vis, atque generis. Nihil igitur ejus interpretatione accuratius. Sed etiam nihil elegantius. Qua ex parte vel ipsum exemplar suum tantum non superavit; si modo fides doctis hominibus habenda est, qui Plutarchi dictionem, ut duriusculam reprehendunt, & non semper parem sibi, quippe cum de rebus magis, quam de verbis laboraverit. Contra Hieronymi semper est stylus purus, atque elegans, & cum dignitate quadam, & perfecto illo, completoque verborum ambitu, quo Itali melioris aevi delectabantur, perspicuitatem, qua nihil ei erat potius, & nitorem singularem conjungit. Habemus igitur aliquando Plutarchum sic etrusce loquentem, ut qui legunt, non multum desiderent sua utentem lingua audire.

XII. Totum opus tributum est in quatuor volumina, quorum primum prodit anno MDCCLXXII. In hoc legi dignissima sunt, quae interpret praefatur de varia, eximiaque Plutarchi praestantia, de ratione a se in ejus vitis convertendis inita, & de interpretum tan-

dem dignitate, qui nullo discrimine, *tamquam remiges, aut bajuli unius cujusdam operis*, ut loquitur Caecilius, solent a nonnullis per summam injuriam traduci. Neque vero non est etiam digna, quae legatur ornatissima epistola ad Ferdinandum Borbonium, Parmensium Ducem, qua Regias tam Augusti Mecoenatis laudes celebrat, & se, suumque opus patrocinio commendat. Reliqua volumina anno consequente prodierunt tanta quidem Italorum omnium approbatione & tamquam plausu ut etiam nunc quum Plutarchi interpretes nominatur, κατ' ἐξοχήν Pompejum intelligamus. His vero voluminibus a docto quodam homine atque nobili, cui suum suppressere nomen placuit, quintum adiectum est, in quo praeter ipsius Plutarchi vitam & Gallica Dacerii conversam, plures indices continentur, quorum duo praesertim sunt utilissimi. Nam in altero catalogus rerum insigniorum, quae in vitis Plutarchi occurrunt, in altero annorum series ordine attexitur, quibus quaeque acciderunt.

XIII. Quinquennium cum in hoc opere integrum (8) consumpsisset, ad Musarum otium

tium se retulit, tamquam in jucundissimum quoddam diversorium, ubi ab itinere tam longo conquiesceret. Neque difficile ei fuit in gratiam cum Musis redire, quas tantum adest ut iratas sibi experiretur, ut nova, quae panxit, carmina pastoralia ejusdem quidem nitoris, argumenti, & metri sint, atque priora, sed simul multo argutiora, & vividiora esse videantur. Equidem scio ab elegantis ingenii hominibus & animo amico, & non sine ulla ratione id ipsum ei vitio verti; ut si a pristina illa simplicitate Theocritea, sive, quod idem est, a se ipso discessisset. At vix est veri simile hominem tam severi, limatique judicii, nullam habuisse causam probabilem, quare se ipsum immutaret. Neque enim temere, sed consilio (o) sicuti ipsemet profitetur, vividiorum spiritum, quam antea, imagineque longius ingenio accersitas has adhibuit. Ego quidem sic interpretor, non unam esse Bucolici carminis formam. Multum quippe interest, utrum poeta ipse loquatur, tamquam meditatus, aut aliquo divino afflatus spiritu, ut Virgilius in Eglogis quarta, & sexta; an alios alterne, & ex tempore colloquentes in-

ducat, ut idem passim in aliis. Deinde, utrum nihil aliud proponat sibi, quam eorum, qui pascendis gregibus per saltus, & nemora libere vagantur, tranquillam, & simplicem vitam repraesentare, ut fere in Idylliis suis pastoritiis Theocritus; an denique affectum aliquem, aut casum suum, vel suorum, rurali quadam specie ad majorem voluptatem captandam, efferre velit, & quasi frondibus involvere, quemadmodum in Egloga X. Virgilius. Ibi enim Gallum, amicum suum, divinum poetam, & hominem amplissimum, ex urbis strepitu in nemora abreptum amoris impotentia, & inter ovium greges, inter Arcadas pastores, Deosque Silvestres canentem facit. Quare multo pluribus haec egloga ingenii, atque artis luminibus distincta est, quam communis rusticorum ferat conditio. Ad postremum igitur hoc genus, quod Bucolicorum esse insimum non diffiteor, novae Hieronymi odae pastorales referantur. Tum mirari fortasse desinemus, quare in his aliquanto liberius, quam in prioribus, ingenio indulserit suo. Nam pastoris quidem personam adhuc retinent, sed qui jam diu a syl-

vis abfuerat, ad easque cultior redierat, & neque rerum urbanarum, neque etiam litterarum imperitus. Hanc sibi personam eum assignere, vide sis in ode prima (10) a qua reliquae undecim pendent. Quamquam si quis propterea contendat novum quoddam ab eo bucolicum genus inventum esse, non valde repugnabo; mixtum illud scilicet ex pluribus. Nam quod ad personam, & argumentum Egloram Virgilii decimam, ut paullo ante docuimus, secutus est, quod ad styli nativam quamdam simplicitatem Theocritum suum, quod denique ad vim imaginandi non modo utrumque, sed quandoque etiam (11) Anacreontem. Hunc scilicet non puderet aliquot ex illis poematis scripsisse; adeo venusta sunt, & festiva, adeo ingeniose inventa; idque tum ad metrum, quod usurpat, tum ad personam, quam sumpsit, ut mea fert opinio, congruenter. Atque hercule, ut tum Ephemeridum Italiae celebriorum, tum doctorum hominum complurium luculentissima testimonia omittam, sufficiat Paciaudii iudicium proferre, cui nova haec carmina Pastoralia Hieronymi adeo placuerunt, nihil ut (12) sua-

vius, nihil nitidius, nihil iis modulatus se unquam legisse affirmet, & carmina quidem divina, eorum vero auctorem Theocritum Italicum, & felicem Catulli municipis sui imitatore[m] appellare non dubitaverit. Sed suus sit cuique modus. Non enim me latet, quam sit difficile in hujusmodi rebus statuere quatenus; neque illud inficior magis offendere nimium, quam parum. Sed illuc redeamus.

XIV. Has Odas a M. Beatrice Ateflina, Ferdinandi Archiducis Austriaci uxore, quae avito more & amat, & tuetur eximie litteras, facile impetravit, ut sibi emittere sub ejus nomine in vulgus liceret. Emisit autem anno MDCCLXXIX. una cum aliis poematis varii quidem metri, & argumenti, sed elegantibus omnibus, atque concinnis. Ex his ijsis aliqua ad Bucolicum genus referri possunt, in primisque tum Ode (13) illa, qua Silviae Curtoniae Verzae, matronae Veronensi nobilissimae, eidemque illustri poëtae, discipulae suae, valetudinem recuperatam a lethali morbo gratulatur; tum illa (14) de laudibus Sanctissimae Dei Genitricis sine labe Conceptae, qua more Petrarchae carminum

suorum collectionem illam claudit, quamque Antonius M. Pedrottus e Congregatione Pisanæ Ord. S. Hieronymi Elegia latina nitidissime expressit; sicut Rainundus Cunichius versibus item latinis unum (15) ex Epigrammatibus reddidit eximia illa sua venustate, atque elegantia, qua magnum veterum Epigrammatum numerum ex *Αρθολογια* reddiderat. Hoc Cunichianæ interpretationis munus eo etiam nomine perjucundum Hieronymo fuit, quod verbis M. Beatricis Atestinæ, conjugis Ferdinandi Austriaci, missum ei fuerit a Carolo Albano, Praeposito sacrae domus, viro Principe humanissimo, & cum litteratorum omnium, tum Hieronymi cum primis studioso, atque fautore. Postremo, ut ne varietatis quidem gratia volumini deesset centum epigrammata Graeca lectissima, una cum hymno Callimachi in Lavacra Palladis, a se conversa adjecit. In his convertendis metro usus est hujusmodi, ut singulis distichis graecis tres versiculi italici, quos hendecasyllabos vocamus, respondeant; quorum primus, & tertius similiter desinant, alter maneat, ut ajunt, solutus. Quod quidem metrum, poene inusitatum, ad

Elegiacos versus e graeco, aut e latino vertendos omnium longe apertissimum esse in erudita, quam praeponit, epistola ad Lectorem pluribus contendit.

XV. Contextum graecum tum horum epigrammatum, tum hymni Callimachiani, in antiquis editionibus depravatum, ipse longe emendatiorem exhibet, editionem Argentoratensem anni MDCCLXXVI. pulcherrimam secutus, quam vir celeberrimus, sibi que jam pridem officiorum vicissitudine conjunctissimus, Rich. Fr. Phil. Brunckius magno Musarum bono adornaverat. Hanc amicitiam inter duos homines de graecis litteris praeclare meritos, Paullus M. Paciaudius, anno MDCCLXXVII. conciliavit; ingenii vero similitudo, & cognatio studiorum perpetuo adauxit. Complures adservantur epistolae, ab iis ultro citroque datae, mehercules doctissimae, & omnino dignae, quae typis impressae in eruditorum manibus versentur; ex quibus apparet, quantum inter se amarent, quantique se se invicem facerent. In his plerumque aliqua quaestio graecanica proponitur, & alter alterum consulit de veterum locis sive obscuris, sive corruptis, in

quae forte incidissent ; tum quo pacto enodari ea commodius possent , aut emendari . Ut autem suae in Brunckium observantiae aliquod posteris extaret monumentum , ei Hieronymus una cum Hippolyto Pindemontio , Equite Hierosolymitano , tum adolescente summae expectationis , rarique ingenii , libellum inscripsit anno MDCCLXXXI. communi consilio vulgatum ; ubi carmina aliquot e graeco , & latino ab ipsis hetrusce reddita continentur . Neque vero Brunckius , data occasione gratiam Hieronymo reddidit nullam . Nam editioni Poetarum Graecorum , quos *Gnomicos* vocant , Argentorati anno MDCCLXXXIV. ejus opera , & recensione adornatae , quum pulcherrimum Cleanthis hymnum in Jovem infereret , hujus interpretationibus tum Latinae Jacobi Duportii , tum Gallicae Bujanvilii , sane illustribus , tertiam Hieronymi Italicam subjecit , quae non minus illis est elegans , & est magis accurata .

XVI. In eo libello , quem commemoravimus paullo ante , poemati suavissimo Musaei Grammatici de *casibus Leandri* , atque *Heronis* , duas ejusdem argumenti Ovidianas

epistolas comites Hieronymus addiderat, ut lectores latina cum graecis conferendo, maiorem voluptatis fructum perciperent. Hoc specimen quum ex sententia successisset, reliquis Ovidii epistolis, quae Heroides inscribuntur, eloquentissimis illis quidem, & pigmentorum omnium flore, non sine tamen aliquo fūco (16) distinctis, eandem navare operam decreverat. Nihilo tamen magis rem perficiebat; quippe cum aliud opus, longe utilius, atque optatius maturare studebat, septem scilicet librorum Iosephi Flavii, historici gravissimi, de bello Judaico interpretationem. Hanc summa alacritate, & diligentia urgebat dies, atque noctes; sed medio in cursu, exorta aliqua offensione, interrumpere est coactus. Quam quidem offensionem explicare non est necesse. Non enim videor debere injuriam amico illatam persequi, quam ipsemet, qui accepit, ut erat homo lenissimus, voluntaria sibi oblivione oblitterandam esse statuit. Quamobrem lingua quidem thusca opere fraudata est, quod magno sibi ornamento erat futurum. Sed Veronenfes, qui in illa controversia ab Hieronymo omnes steterunt, exemplum prae-

clarissimum ante oculos propositum habuerunt mansuetudinis, quae minus saepe in hominibus praesertim ingeniosis, gloriaeque cupidus conspicitur. Hic casus, qui ei fuit quam molestissimus, in causa fuit, cur elegias Ovidianas iterum in manus sumeret, quas celerius, quam principio cogitaverat, expedit, ediditque anno MDCCLXXXV. Nec vero has quoque non perillustri decorandas nomine curavit, quippe quibus patronum dedit Iosephum Vilcechium comitem, Iosephi II. Augusti cum plenissima potestate in Insubria Anstria administram, eundemque alumnum, atque aemulum celeberrimi illius Musarum omnium patroni, in cuius locum successit.

XVII. Tali modo novis usque praeclarisque elegantioris doctrinae monumentis proferendis primam illam gloriam, quam sibi adolescens conciliaverat, domi, forisque alebat, & propagabat. Jam inde ab anno MDCCLIX. Romae tum inter Occultos, tum inter Arcades sumpto nomine Decilii Lycensis adlectus fuerat. Aliae deinde Societates litterariae ultro eum cooptaverunt; quas inter duae Veronenses, quarum altera Philarmonicorum, altera

Philharmonicorum, altera Alethophilorum dicitur lumine ingenii ejus propius illustrabantur. Nae earum gloriae magnopere studebat. Numquam Sodalium conventibus, quoties agebantur, deerat; nunquam vocem ibi suam desiderari patiebatur; itaque omnes incitabat studio suo. Idem fuit a secretis patriae Academiae, quam Picturae vocant. Hoc munus non nisi homini & a doctrina, & a facultate scribendi instructo deferri legibus licet, quippe cujus est Societatis monumenta illustrare, ejusque nomine & epistolas scriptitare, & si quando opus fuerit, tum urbis magistratus, tum spectatissimam quamque personam adire, atque alloqui. Neque hoc loco praeteream, quod non tam celebritatem nominis ejus, quam continentiam declarat. Anno MDCCCLXXXV. ut ex litteris apparet, a nobilissimo viro, municepe, & amico suo, Mauritio Gherardinio, nunc Josephi II. Augusti Legato apud Sardiniae Regem, eodem anno Mediolani datis, ei potestas facta fuit eligendi, quam vellet, in Ticinensi Lyceo docendi sibi provinciam demandari. Qua invitatione liberalissima uti ille noluit, quod impensius pa-

triam ; necessarios , cognatos , in primis Josephum fratrem suum amantissimum diligebat , quam ut ab iis divelli ullis conditionibus posset . Id etiam nonnulli ita interpretati sunt , noluisse eum vitam illam suam quietis , ac tranquillitatis plenissimam , libertatemque studiis obsequendi suis , quatenus , & quibus vellet , amittere . Quas ob causas paucis annis ante Parmam se conferre pari modo recuperaverat , quo ad tradendam publice eloquentiam honorificentissime fuerat arcessitus .

XVIII. Nulla fere carminum collectio per Italiam , ut fit , edebatur paullo illustriori occasione , quam editores non Hieronymi versibus insigniendam curarent . Sed hujus molestiae eum brevi tempore ita pertaesum est , (17) ut postea homo indulgentissimus , hac in re non ita se facilem amicis praeberet . Indulgentiae vero non minus , quam auctoritatis ejus nullum majus asferre testimonium possumus , quam quod docti homines undique eum consulebant per litteras , censoremque scriptorum suorum expetebant . Ad eum epigrammata , odae , tragoediae , orationes , elucubrationes omnis generis mittebantur . Ipse autem in iis

perpendendis, vitiisque notandis tanta erat cura, ut si sua potius, quam aliena existimatio ageretur. Quare complures sunt, quibus maximo in litteris & incitamento, & adjumento fuit. Ex his nihil prohibet, quominus unum nominemus, editis operibus celebrem, qui id non solum non diffitetur, sed quod animi est grati, memorisque, quoties occasio offertur, pleno ore praedicat; Aurelium scilicet Bertolam, eum, qui primus Theocriti Helvetii Idyllia degustanda Italiam exhibuit. At cives sui cum frequentius, atque facilius doctrina, & facilitate Hieronymi utebantur; tum ex iis experti poterunt nonnulli intelligere, quanti interest veram in studiis a principio, & directam viam edoceri. Namque tanta ipse cupiditate flagrabat optime de Patria, deque bonis artibus promerendi, uti ad ea quoque tradenda delaberetur, quae homines a doctrina vel mediocriter instructi, tamquam aliena a sua dignitate fastidirent. Itaque Hippolytum Pindemontium Equitem, & Patricium Venetum, ejus amicissimum, quem superius laudavimus, a primis elementis docere graecas litteras exorsus est. Antonius etiam Maria

Pedrottus ad ampliorem earundem litterarum scientiam consequendam mirifice ab Hieronymo se adjutum fuisse profitetur . Idem Silviam Curtoniam Verzam , cujus aptissimum ad poësin ingenium deprehenderat , ad lectionem imitationemque optimorum poetarum eo successu , quo norunt omnes , exercuit . Aliam quoque feminam primariam , ingenii elegantia , & liberalium disciplinarum intelligentia præstantem Elisabetham Contarenam Mosconiam , eam cui nitidissima Pindemontii carmina Campestria formis Bodonianis non minus nitidis impressa debemus , in delectu librorum habendo , quibus studeret , fere dirigebat . Illis duabus matronis Veronensibus nequeo , quin Paullinam Siccam Suardam Grismondam e Bergomensi nobilitate adjungam , quae sibi & auctorem , & ducem , & adjutorem eundem fuisse profitetur ad eam condendi carminis facultatem , venustatemque comparandam , quam edita poemata declarant . Quare posset aliquis Epigrammatum scriptor argutus dicere non prorsus inepte , edoctas ab Hieronymo tres Charites fuisse , & numero Musarum additas .

XIX. Illud etiam confirmat , quanti a-

pud cives suos in philologis rebus Hieronymi
 suffragium esset, quod de his quidquid in
 disceptationem venisset, solebant ad eum pro-
 vocare. Ipse autem, ut erat animo non mi-
 nus incorrupto, atque sincero, quam iudicio,
 summa quidem urbanitate, & modestia, sed
 simul summa fide sententiam ferebat. Ex quo
 accidit non raro, ut alterutram partem offen-
 deret. Plerique enim plus opinionem suam,
 aut potius inanissimam victoriam amant, quam
 veritatem; & iudicem, aut censorem verbo,
 reipsa probatorem & assentatorem quaerunt.
 Itaque ultimis temporibus sibi Hieronymus ca-
 vebat diligentissime, ne in has angustias con-
 jiceretur, ut aut veritatem, aut quemquam
 laederet. Quam ob causam remissior etiam
 paullatim evasit in animadvertendis scriptorum
 viriis, quae ejus censuræ subiciebantur; nisi
 si quis ad eum adiret, a quo omnia in bo-
 nam partem acceptum iri confideret. Verum
 admodum haec cautio non erat ei necessaria
 in litterariis illis hominum lectissimorum con-
 ventibus, quos domi suae Silvia Curtonia Ver-
 za die Veneris habere prima nocte instituit,
 aliquot abhinc annis, eo potissimum consilio

ut optimi libri legerentur; & si quid inter legendum obscuri incidisset, id, ut quisque quaque facultate praeistabat, illustraret. His, Veronae dum essem, interfui aliquando ab illustri Mathematico Petro Costalio, qui nunc in Regio Parmensi Lyceo Physicæ proficitur introductus, & ab ornatissima matrona nullo non officiorum genere exceptus. Cujus rei quoties recordor, recorder autem saepissime, nescio, majori ne voluptate, an desiderio afficiar. Namque ibi cum omnia me mirifice delectarunt, tum illud in primis, quod Bartholomaeum Lorentium, quem multo felicissimum extemporalium poetarum nostram tulisse aetatem vere videor posse contendere, magnum versuum numerum ex tempore fundentem audire mihi contigerit. Non cantu indigebat ipse, non citharoedi ope, ut ceteri; sed, quod vehementer mireris, familiari pronunciandi ratione utebatur sic ut eum legere dixisses. Praeterea argumentis moralibus, historicis, fabulosis, quae scilicet tractata facile nitescere possent, praeoptabat, ut sibi recentiorum physicorum inventa jejuniora, ac spinosiora proponerentur, in quibus

Ornari res ipsa negat, contenta doceri,

ut loquitur Manilius. Nihilò tamen secius quae vel experientissimi physici vix soluta oratione docere satis commode possent, ipse versibus pulcherrimis explicabat, & coloribus omnibus artis suae propriis ornabat, variabatque aptissimis, & perjucundis digressionibus, ut difficile esset intellectu. utrum poeta ingeniosior an doctior esset philosophus. Utrique certe officio cumulte satisfaciebat, sic ut ejus carmina aequè probaret atque admiraretur, & qui modum dicendi, ut Hieronymus, & qui materiam attendebat potissimum, ut Marius Lorgna Eques, quo celebriorem doctioremque in rebus physicis, ac mathematicis judicem non ita facile invenies.

XX. Cum igitur homines hujusmodi, in suo quique genere praestantes, conventus illos frequentarent, à quibus nullam vereretur invidiam Hieronymus; neque enim qui suae confidunt, alienae solent invidere virtuti, libere prorsus, quum rogabatur, sententiam suam dicebat. Rogabatur autem potissimum, quum de philologia ageretur, in qua se ei nemo comparabat. Erant igitur praecipuae ejus partes vocabula graeca, aut graecae originis explicare virtutes nostrorum scriptorum cum

Graecis, a quibus deductae fuerint, comparare; exempla veterum, quae ad rem facerent, reminisci, recitare, interpretari; demum cum res postulabat, & σχολιαστων animadversiones, & discrimina διαλεκτων, & varietatem lectionum, & si qua sunt huiusmodi, in medium afferre. Quae quidem omnia ita ad manum habebat, uti quae dicebat ex tempore, aut attulisse domo, aut etiam ex commentario legere videretur. Pari modo sodales ceteri, in sua quique provincia, sententiam rogati, ne sibi, aliorumque expectationi deessent, dabant operam. Itaque nihil hoc instituto utilius, nihil dulcius. Quod utinam imitaretur quisque nobilium virorum, feminarumque conventus habere nocturnos solet, quemadmodum paullo post imitata est Elisabetha Contarena Mosconia, ad quam iidem illi focii die Jovis conveniunt. Huic autem lectionibus, sermonibusque eruditis, quasi exodii loco, sonorum, atque cantuum concentus visum est addere, quibus etiam Hieronymus mirum in modum tenebatur.

XXI. Nemo Veronam adventabat, qui quidem litterarum esset cupidus, aut vellet.

Tom. XV.

N

videri, quin eum cognoscere studeret. Nemo, quin cognitum amaret, plurimique faceret. Quippe inerant ei multa, quae ad se diligendum homines allicerent; quamvis non perinde fautricem habuit naturam in corpore, atque in tribuendis animi dotibus. Nam neque forma, neque statura erat admodum apposita ad dignitatem. Verum ex ore ejus, vultuque & ex moribus omnibus animi candor spirabat, lenitasque amabilis. Et cum ab ejus sermone omnis aberat assentatio, atque fucus, aderat tamen comitas, atque lepos; & hic quidem, utpote libatus e graecis fontibus, hoc ipso placebat, quod elegantem quamdam peregrinitatem redoleret. Quibus rebus fiebat, ut non minus optimatibus, feminis festivioribus, atque elegantioribus, quam hominibus doctis, atque severis ejus esset convictio jucundissima. Quamquam non erat ipse nedum ad jocandum, sed ne ad loquendum quidem natura proclivis, neque etiam admodum expeditus. Itaque in congressionibus amicorum fere tacebat, nisi quando de rebus ageretur, vel sibi plane perspectis, vel necessariis; quae, ut praecclare Isocrates, duo sunt tempora una,

ubi potior sermo haberi silentio debet. De se aut nihil loquebatur, aut parcissime, & adeo modeste, ut unus de multis esse ignotis videretur, iis vero, qui eum noverant, magnam sui admirationem injiceret. Atque ut inanes jactationes, sic etiam & ambitiones oderat, & blanditias, & alias hujusmodi vias vulgo quidem usitatas, sed minus directas adipiscendae laudis, atque gratiae. Ex quo facile intelligeres non aliam sibi eum gloriam quaerere, quam quae virtutem ejus, recteque facta, & scripta, ut umbra corpus, sequeretur. Quippe non id agebat, ut videretur, sed ut evaderet in dies doctior, atque melior; quam sane simplicem, & quasi compendiarium ad solidam gloriam esse viam Socrates docebat. Pari modo ab omni obtrectatione, atque aemulatione illa, quae rivalitati similis est, quaque laborant non raro litterati homines, abhorrebat summo opere. Quemadmodum igitur praesenti nemini assentabatur, sic nemini detrahebat absenti; neque si quae vitia in aliorum elucubrationibus, quarum erat, ut diximus, acer, atque morosus censor, animadvertisset, palam ea, aut multo

minus scripto carpebat, sed vix in auribus dicebat amicorum, quo hi nimirum sibi ab illis in scribendo cavere discerent. Itaque nullas inimicitias gessit, nullam controversiam litterariam habuit, praeter illam unam, quam superius attigimus. E contrario quidquid scite, eleganterque a quoquam scriptum legeret, gestiens quodam modo, & pleno ore praedicabat. Idem, ut docuimus supra, quicumque se ad eum applicuissent, germanae elegantiae studiosi, eos ad illam excolendam, comparandamque excitabat, adjuvabatque quantum poterat; multorum sane dissimilis, qui soli sapere volunt, neque tam litteras ipsas amant, quam aut quaestus, aut inanis gloriae fructum, quem ex illis percipiunt.

XXII. Neque vero minus ipse bonus civis habitus est, quam aut amicus, aut litteratus. Itaque quemadmodum voluptas, quam ex amicorum consuetudine capiebat maximam, nihil ex ejus diurnis studiis detrahebat, neque impetrabat unquam, ut noctu serius, quam instituerat, rediret domum; sic neque legendi, commentandi, scribendique suavitas eum adeo alliciebat, ut segnem ad publicum

suum munus obeundum fecerit aliquando. Erat quippe ab actis Triumvirum valetudini publicae curandae. Quod munus, magni quidem momenti, sed ejus ingenio fortasse inferius, & libenter susceperat, & diligenter exequebatur; credo, quod se se eadem illa cogitatione excitabat, qua Plutarchus ille suus cum Curator viarum electus fuisset; *nihil scilicet optimo cuique abjectum habendum esse, quod e republica sit, sibi que fuerit a patria demandatum*. Ceterum in tota vita cum Hieronymus fortuna usus sit minus pro magnitudine meritorum suorum benigna, atque liberali, nunquam tamen de ejus temeritate conquerebatur; neque munerum fortunae ipsius extendere potius facultatem satagebat, quam & in utendo rationem, & in carendo patientiam. In quo non solum aut naturae parebat suae, aut philosophiae, quam neutram satis ad bene constanterque vivendum habere virium constat, sed maxime sanctissimis, ac verissimis Religionis Christianae praeceptis, quam puer animo imbiberat, summoque studio ad ultimum spiritum retinuit. His sane edoctus nos ad multo majora natos esse, quam ad haec

ludibria fortunae, quae appellamus bona; tum fortunam ipsam nihil esse aliud, quam nomen inane; omnia vero unius Dei O. M. nutu regi; hujus se providentiae, suasque res omnes ex animo permittebat; ex quo magnam animi tranquillitatem existere necesse erat. Sed nimirum ex hoc eodem bonorum omnium fonte, & capite ceteras virtutes hausit, quae in ejus factis, & dictis elucebant, & vero etiam in ipso silentio, quod quandoque quavis erat oratione eloquentius. Hinc pietatem in Deum, benevolentiam in suos, charitatem in patriam, studium in amicos, comitatem in omnes; hinc animi candorem, morum innocentiam, sermonis ingenuitatem; hinc denique aequabilitatem, constantiamque universae vitae, quae in hoc tanta fuit, ut qui complures annos intima ejus familiaritate sunt usi, affirmant nullo in officio, nedum labentem eum unquam, sed ne labentem quidem deprehendisse.

XXIII. His igitur tot, tamque praeclaris animi bonis cum tanta vis ingenii, doctrinaeque praestantia accederet, difficile erat inrellectu, utrum eum amici magis vererentur, an

amarent. Longum esset hos enumerare, atque etiam periculosum. Nam cum magno sint numero, & vivi plerique, difficile esset singulos persequi, odiosum quemquam praeterire. Ex iis vero, quibus superstes fuit, litteris frequentius coluit Paullum M. Paciaudium, doctissimum illum memoriae nostrae philologum ex Theatinorum familia; diligebat vero praecipue ultimis temporibus Andream Nogarolam, Patricium Veronensem, liberalibus disciplinis politissimum, tum morum suavitate, vitaeque innocentia singulari. Hunc acerbo functum fato oratione etiam laudavit, quam tamen & ipse, paullo post morte interceptus, dicere in corona non potuit. Ac quoniam principibus placuisse viris non ultima laus est, hanc quoque Hieronymo non defuisse indicio sunt litterae ab iis, aut ab eorum administris ad eum honorifice scriptae, favorisque, & benevolentiae argumentis plenissimae. Neque per epistolas modo, sed etiam coram singularem erga eum benignitatem, & comitatem testificati sunt, Veronae quum essent, Ferdinandus Borbonius Parmensium Dux, & M. Beatrix Atestina, Ferdinandi A. A. uxor, optimi

& indulgentissimi Principes, quos iterum honoris, amplitudinisque causa nomino. His addam Mariam Annam Ducis Saxonis filiam, Bavarici uxorem, quae cum litterarum nostratum erat intelligens, atque studiosa, tum Hieronymi versibus delectabatur maxime, quos ei mueri mittere ipse (18) solebat. Nec silentio praeteream Mariam Antoniam Bavariam, Electricem Saxoniae, quae vidua per Italiam iter faciens quum Veronam transiret, eundem de facie cognoscere voluit, tantaque comitate accepit, ut quanto in pretio haberet, judicari facile posset. Mitto ceteros principes, aut primarios homines, quibus aut librum aliquem suum, aut carmina dedicavit. Qui non modo hoc tam egregii scriptoris officium aequi faciebant, sed in beneficii loco se habere humanissime profitebantur. Ex administris vero unus sit instar omnium vir amplissimus, maximisque legationibus & honoribus perfunctus David Moravius Stormontiae Vicecomes ex M. Britanniae Proceribus graece, & latine doctissimus, quique sermone nostro sic utitur & commode, & eleganter, ut in Thuscia natus videatur. Nam ut a viro do-

etissimo, mihiq; amicissimo Josepho Ramag-
 ginio accepi, qui tanti viri favore, ac bene-
 volentia nunc merito gloriatur, ut quondam
 consuetudine fruebatur, postquam ille ex Ita-
 lia Vindobonam venerat, si de Italis doctri-
 na excellentibus a se cognitis sermo incidisset,
 duos Veronenses Torellium, & Pompejum,
 tanquam nobilissimum litteratorum amicorum
 par, nominare inter ceteros consueverat. Ac
 fortasse eidem Hieronymus potissimum debet,
 quod ejus nomen perinde, atque illud Torel-
 lii in Insulam illam armis, opibus, scientiis
 omnibus florentissimam appulerit. Illic sane
 tanti sunt Hieronymi opera, ut captum con-
 silium Londini fuerit ea splendide recudendi.
 Quae de re per litteras, nomine scriptas po-
 tentissimi illius Regis, quum certior paucis die-
 bus factus esset, antequam diem obiret suum,
 tantam voluptatem ceperat, ut editiones five
 vitarum Plutarchi, five reliquorum Operum,
 quarum altera Neapoli, altera Nicaeae pa-
 rabatur, jam minus eum sollicitum haberent.
 Sed forsitan, quod nolim, optimum illud
 consilium, neque tam Hieronymo, quam to-
 ti Italiae gloriosum, ejus mors subita pere-

mit. Qui quidem, si longior ei vita suppeditasset, aliis operibus, quae apud se continebat, editionem illam transmarinam locupletare potuisset.

XXIV. Reliquit enim tam magnum carminum numerum, justum ut volumen conficere possint Quorum partim animi causa (19) scripsit, partim amicorum rogatu, partim ut suam in Deum, in Sanctissimam Dei Matrem, in Superos pietatem exprimeret. Pleraque vero in coetu Philarmonicorum recitavit, qui quoddam fuit quasi theatrum illius ingenii. Nam cum magui illuc, audiendi causa, omnium ordinum concursus fierent, nemo Sodalium Hieronymo expectabatur avidius, nemo majori silentio audiebatur. Deerat ei quidem pronunciationis lenocinium, quod nemo nescit, quantum valeat, ut mollius in aures, animosque audientium influant versus. Nihil tamen secius vidisses totam coenam, ut avem cantu aliquo, ejus voce quasi suspensam teneri; nisi quando liberrimi plausus, indices approbationis communis, identidem erumpabant. Itaque ex literariis illis certaminibus fere semper victor omnium concessu discede-

bat. Hoc quale sit facilius existimabit is, qui
 judicare poterit, quam non esset facilis hæc
 victoria in urbe illa nobilissima, atque ob fe-
 licem caeli adspirationem, ac nativum quem-
 dam optimum, vividumque incolarum sensum,
 atque ingenium, liberalissimis semper studiis,
 praesertim poeticis, affluente. Extant praete-
 rea in ejus scriptis (ut quae commemoravi
 supra omittam) orationes sex, & tria alia
 opuscula, versu non adstricta. Haec in Ale-
 xophilorum, illas in Philarmonicorum coetu
 plerasque recitavit. Sunt autem Orationum hi
 tituli: *de Arte Gymnastica, de verae Pul-*
chritudinis gustu, de Felicitate, de Laudibus
S. Philippi Nerii, in funere Joannis Cigna-
rolii Pictoris, in funere Andreae Nogaro-
lae Comitis, quam posthemam, auctore vita
 functo, recitavit Bartholomaeus Lorentius ejus
 amicissimus. In priori Opusculo de veterum
 scriptorum imitatione disserit; in altero de per-
 turbationibus animi, quas Graeci *πάθη* nomi-
 nant, in tertio demum de extremo Mundi hu-
 jus aspectabilis excidio. Hoc non solum est
 eleganter, eruditeque scriptum, ut reliqua,
 sed etiam recentioris philosophiae luminibus

refertum. Nam extremis temporibus huic aliquid temporis tribuit; ob eamque causam se gallicis etiam litteris placatiorem praebuit, ut pote quibus res physicae sunt potissimum illustratae. Namque olim non ignorabat illas quidem, sed nihil admodum excolebat; credimus, quod timeret, ne quemadmodum eorum, qui in sole ambulant, etiamsi ob aliam causam ambulant, natura tamen vultus colorantur, sic legendo gallicos libros sua illa etruscae orationis puritas, atque nitor transalpino aliquo colore infuscaretur.

XXV. Atque haec omnia perfecta reliquit, atque limata. Sed alia maiora homo ingeniosissimus, atque a labore invictus, neque dum exacta aetate, partim inchoaverat, partim meditabatur. Habebat quippe in animo tum Herodianum, tum Theocritum convertere; postremo poema Georgicum de Cura Olearum condere. Quin etiam hujus versus aliquot jam fecerat, quos cum Bertola, ut alias res suas solebat, familiariter communicavit. Idem jamdiu totius Callimachi μεταφρασις non sine magna (20) expectatione susceperat. At dum hanc urgebat, eratque in eo

ut ad umbilicum perduceret, subitus eum casus eripuit. Anno MDCCLXXXVIII. X. Kal. Februarias e nobili Marionorum domo hora tertia noctis, qua solebat, quum exiisset, ut domum se suam reciperet, quumque puer pocnulam ei deferre oblitus esset, ipse aut pocnulam, aut aliud involucrum arcendo frigori nocturno petere ab aliquo amicorum neglexit. Quod nonnulli arbitrati sunt nimia ejus modestia, aut potius animi demissione esse factum. Ego vero sic interpretor eum aut periculum non vidisse, aut satis non metuisse. Itaque cum multum frigoris inter eundem collegisset, peripneumoniam nactus est. Teterri mi morbi gravitate oppressus, licet ei medici non omnem spem praeciderent, ipse tamen fallacissimae artis diffusus & remediis, & judiciis, mature ad subsidia Religionis confugit. His rite, sancteque acceptis, septimo die postquam decubuit circiter meridiem, ut pure & innocenter vixerat, sic placide, constanterque, & spe Christiana cumulatus decessit.

XXVI. Elatus est ad SS. Nazarii & Celsi, ibique tumulatus cum hac inscriptione.

HIERONYMI. POMPEII. PATRIC. VERONENSIS
 QUI. OPTIMIS. MORIBUS. RELIGIONE
 GRAECAE. ROMANAE. ET. ETRUSCAE.
 LINGUAE. SCIENTIA. LIRICAE.
 POESIS. TRAGICAE. Q. PRAESTANTIA.
 PATRIAE. DECUS. AUXIT
 EXUVIAE
 FAMA. VOLITAT. VIVUS. PER. ORA
 VIRUM. VIXIT. ANN. LVII.
 P. M. FRATER.
 MAESTISS. P.
 ANN. CID. D. CC. LXXXVIII.

Non dici potest, quantum hic moriens desiderium reliquerit, quantoque luctu Josephum fratrem ejus charissimum, atque optimum, quanto ceteros affines, propinquos, amicos, quanto omnes civitatis ordines affecerit. Ac frater quidem insolabiliter moerens monumentum ei posuit: amici vero vix moerori fraterno concedentes, certatim (21) Pieriis illud floribus ornarunt. In primis Andreas Zinellius, optimus senex, in cujus viventis locum suspectus ille fuerat Scriba Triumvirum valetudinis, versibus sic ejus obitum luxit,

ut pater unici filii. Praeterea laudationem ejus contexuere Hippolytus Pindemontius Eques, & Antonius M. Pedrottus, alter soluta, alter adstricta. numeris oratione. Neque non habeo certum (22) quod pluribus mihi litteris nunciatum est, fore, ut effigies tam cari capitis marmorea in illustri loco statuenda decernatur. Hic enim mos est illius Civitatis, vel inde a majoribus acceptus, ut qui praeclaris ingenii monumentis patrium decus auxerit, ejus imaginem & ad referendam mortuo gratiam, & ad stimulos vivis, prosterisque addendos, omnium oculis monumento publico exhibeat. Quem quidem morem quamdiu retinebit, nunquam ei deerunt cives, qui ut immortalibus patriae gratae praemiis se dignos praebeant, voluptate, desidiaque labori, ac studio postpositis, ad gloriosa quaeque adgredienda, perficiendaque excitentur.

A D N O T A T I O N E S.

- (1) **Q**Uam potissimum in contexenda edendaque hac vita proposueram mihi, sane consecutum me esse gaudeo, summae fidei ac diligentiae laudem. Nam quotquot e Veronensibus praesertim non rogavi modo, sed plane urſi, ut quidquid a veritate alienum deprehendiſſent, mihi ingenue ſignificarent, quod ſcilicet in altera editione emendare poſſem, una voce reſponderunt, nihil eſſe quod retractarem; nullam enim animi ingenique & morum Hieronymi veriore, nullam expreſſiorem imaginem eſſingi poſſe. Cujus rei locuſentiſſimum eſt teſtimonium vel una Hippolyti Bevilaquae, quo nemo penitius Pompejum novit, epiſtola ad feminam primariam Eliſabetham Contarenam Moſconiam, cujus rogatu commentariolum hoc a ſe Tuſce converſum, eleganti ſane ſtylo & perpolito, in vulgus edidit. Sunt tamen nonnulli, qui hanc rem unam minime probarunt, quod ego narraverim Hieronymum *litterarum noſtrarum plane rudem* e Jeſuitarum ſcholiſ prodiſſe; ajunt enim ejus condiscipulos ſuperſaſſe, qui meminerint Muſas Hetruſcas jam tum in Veronensibus ſcholiſ excoli coeptas eſſe: quin etiam Hieronymum, quum adhuc Rhetoricae

ricae operam daret, domum Scipionis Maffaei ventirare die Jovis una cum magistro consueſſe, ibique ſumma doctiſſimi ſenis approbatione carmina ſua, ſaepeius quidem Latina, ſed nonnunquam etiam Italica in corona recitare; tandem abeſſe tantum, ut Italica poeſis in iis ſcholis tum negligeretur, ut ad earum potiſſimum uſum, quemadmodum Fracaſtorii, aliorumque Veronenſium elegantiorum Poetarum, qui lingua Latina ſunt uſi, ſic etiam Dantis Alighieri editio per ea tempora Veronae ſit adornata. Haec inquam ajunt homines & eruditi & humaniſſimi: quae ego, data hic occaſione, haud mihi diſſimulanda eſſe exiſtimavi.

- (1) Franciſcus quidem Cappellus Epigrammate illo, quod incipit;

Eſca ormai la tua Filii, eſca dal boſao.

Hippolytus vero Bevilaqua, longiori poemate; quod Itali *Capitulum* vocant, cui initium eſt:

*Ognor mi parve, che s' uom tenga a vile,
Pompei, de' Greci, e de' Latini il vanto,
E de' Toſchi migliori il dolce ſtile;*

In quo ſane poemate ab Auctore nobiliſſimo, & doctrina, humanitate, religione ſpectatiſſimo pleraque eleganter exponuntur, quae mox diximus, aut dicturi ſumus tum de ſagranti Hie-

ronymi studio in probatissimos quosque scriptores Graecos, Latinos, Etruscos, ac potissimum in Theocritum, tum de ipsius in elucubrationibus suis perpoliendis morositate; cui tandem ut finem faciat, sic eum hortatur;

*Delle selve esca fuor la tua ritrosa
Fillide omai; e ai Cittadin si mostri
Vaga così, qual è tra i fior la rosa . . .*

- (3) Vide Hieronymi epistolam ad lectorem pag. XIII.
- (4) Ibidem pag. XIV.
- (5) En Pagninii verba ex ejus praefatione in Opera Bucolicorum a se conversa, & Bodonianis formis Parmae excusa anno MDCCLXXX. Già molto prima il Sig. Girolamo Ponpei Cavalier Veronese stampò un libretto di Canzoni pastorali, tutte spiranti venustà greca, alle quali egli aggiunse un' assai bella, e fedelissima traduzione di otto Idilii, sei di Teocrito, e due di Mosco.
- (6) Ode Hieronymi in funere Mariannae Malaspinæ sic incipit;

Deh tu che in tristi accenti

Sic vero altera in funere Theresiæ Pellegrinae

Ahi qual duolo aspro, e rio.

- (7) In ode, qua de mentionem modo fecimus, in obitu Mariannae Malaspinæ, hæc habet inter alia ad rem nostram;

*Quanta mia speme estinse
Morte crudel che fiede
Sugli occhi suoi fra orror squallido, e tetro!
Il desir, che mi cinse
Già di coturno il piede,
Estinto or giace pur nel suo fetetro.*

- (8) Quinquennium se Plutarchi Vitis vertendis tribuisse ipsemet memoriae prodit Hieronymus in epigrammate, quo exemplar illius operis Margaritæ Bevilaquæ Nigrobonæ, matronæ nobilissimæ muneri misit. Sic enim ait;

*Questo divin Greco lavoro, ch'io
Trassi in nostro idioma, e d'un intero
Lustro fu sola mia cura, e pensiero,
Saggia donna, e gentil, a te ne invio,*

- (9) Consule Hieronymi præfationem in ejus Novas Odas Pastorales pag. XVII.
(10) In hac Ode Phyllidi de peregrinatione sua diurna a silvis absentia rationem reddit; tum ei narrat se in regionem quamdam, quæ appellatur Graecia, pervenisse, ibique & eam linguam didicisse, & multa præter communem

rusticorum conditionem audivisse, & ausum etiam esse fabulas docere, & in nobilibus coetibus versari; in summa eruditum, excultumque ad nemora, & mapalia revertisse.

- (11) Judicium ejusmodi de tertia potissimum Ode fecerunt doctissimi Ephemeridum Romanarum Auctores num. v. An. MDCCLXXXVIII. qui postquam generatim carmina Hieronymi summis laudibus extulissent, inprimisque has Odas pastoritias illis verbis: *ammirasi nelle Canzoni tutta la semplicità, e la venustà di Teocrito, e di Virgilio*, haec addunt, *il pensiero della terza Canzona non sarebbe dispiacciuto ad Anacreonte. Giova riferire questo leggiadrissimo saggio di poesia;*

Sopra un bel verde colle:

Sed litterariae Ephemerides Italiae celebriores in elucubrationibus Pompejanis mire laudandis semper consenserunt. Non id nobis est tanti, ut in earum testimoniis adducendis immoremur. Quare studiosos Pompeii ad eas ipsas delegamus, in primisque ad Vicetinas, ubi de novis Odis Pastoritiis agitur; est enim totus ille locus dignissimus, qui legatur; ita toleranter, ingenioque expenduntur virtutes, & gratiae omnes, quibus & Odae ipsae, & cetera carmina in subjecta nitent praecipue.

- (12) Lubet ipsamet Paciaudii, qui in omni judicio elegantissimus est habitus, verba exscribere ex ejus epistola XI. Kalend. Decem. Parmae data an. MDCCLXXIX. quae non modo ad nova Poemata Hieronymi Pastoritia, sed ad reliqua pertinent, quae in eodem volumine continentur, & de quibus inferius dicemus.
- Qual lode mia potrà agguagliare l' eccellenza delle sue rime novellamente pubblicate? Io non ho mai letto carmi pastorali più nitidi, più soavi, più armoniosi. Cose divine sono le sue Canzoni, maestrevoli i Sonetti, maravigliose le Traduzioni dei Greci Epigrammi: Ella sarà chiamata da' Posterì il Teocrito Italiano, il felice imitatore del suo elegante concittadino Catullo.*

- (13) Incipit haec Ode:

Un bel fiorito Aprile.

- (14) Huic Odae initium est;

Se con silvestre avena

ex eaque liquide apparet, quam prae laudibus Mariae Virginis Poeta religiosus reliqua argumenta parvi penderet, quae animi causa tractaverat.

- (15) Epigrammati, quod Cunichius latinum fecit initium est ;

Morte ed amor a rinnovar gli strali .

Puto artem pergratum lectoribus fore , si Cunichii ipsius venustissimam interpretationem subijciam, quae est hujusmodi .

*Mors & amor corrupta usu jam denique
longo*

*Trinacrio dederunt tela novanda Deo .
Is conflata igni dein forma duxit eadem ,
Nec potuit cujus noscere , quodque foret .
Indiscreta ergo pariter sua , nec sua tela
Mors & amor vacuis indiderunt phare-
tris .*

*Crebraque nunc sacro mittunt dum spicula
ab arcu*

*Ambo , quae nollent , vulnera ferre , ferunt ,
Hinc & amat persaepe senex , cui mors fo-
ret apta ,*

Et moritur juvenis , cui foret aptus amor ,

- (16) Memini propterea mirari quosdam , nec immerito , quod quum Hieronymus ea esset judicii prudentia , ac potius severitate , qua diximus , animum induxerit tamen hujusmodi opus convertere . Verum his occurrit ipsemet in episto.

la ad lectorem; & nonnihil quidem fuci deprehendi in eo fatetur, sed cui, ut in argumento amatorio, ignoscendum sit. Si qua autem convertens offendit identidem pigmenta odiosa, & exquisita nimis, ea apte, sciteque temperat exhibetque dilutiora quodam modo. Cujus rei exempla aliquot profert Clementinus Vanectus in epistola ad Clarissimum ejus civem, & amicum optimum Carolum Rosminium, qua argumentum pertractandum sibi proponit, homini accommodatum, qui latinitatem, principumque in ea auctorum vim, elegantiam, leporem toto hausit pectore; utrum scilicet Ovidius, & quatenus ab aurea illa, germanaque aequalium suorum venustate deflexerit. Hanc autem edidit apposite ad rem suam Rosminius in pulcherrimo suo, atque eruditissimo commentario de Vita, Scriptisque ejusdem Poetae, typis Haeredum Josephi Rinaldii Ferrariae impresso hoc eodem anno MDCCLXXXIX.

- (17) Vide Hieronymi praefationem in novas Odas pastorales pag. XX. ubi merito in illos Collectionum Editores invehitur, qui insciente se prorsus ejus carmina foede corrupta, atque ad aliud argumentum detorta, recudere ausi fuerant. Quod adnotare libuit, ut si forte hujusmodi carmina nomen Pompeii praeferebantur in manus alicujus inciderint, in quibus vitia advertantur, ne haec tam illustris Poetae

memoriae fraudi sint scilicet, quae aliena licentia, aut potius temeritate intolerabili illuc irreperunt.

- (18) Id ex epigrammate Hieronymi colligitur, cuius initium est:

Dove, mie rime, in così rozze vesti.

Quod vero paullo post dicimus, apparet ex Ode, quae post novas Pastorales extat;

S' armi or di corde nuove.

- (19) Ex his mihi videre dumtaxat contigit poema, cui titulus est, *La Concordia*, eo metro conscriptum, quod Itali appellant *terze rime*, nobilissimum sane, atque pulcherrimum. Hoc egregie a se latine redditum Antonius Maria Pedrottus una cum aliis suis carminibus tum Latinis, tum Erruscis, edidit Veronae anno MDCCLXXXVIII. ut viri nobilissimi Ascanii Maffei Comitis nuptias condecoraret.

- (20) Non poterat sane non summam expectationem excitare opus huiusmodi; neque enim cuiquam erat dubium, quin Hieronymi manu concinatum numeros esset omnes habiturum; cum quidem ad hoc temporis nemini Italorum prospere successerit. Valde igitur dolendum est, quod ultimam ei, manum imponere ipse nequiverit.

Sed huic Musarum luctui levamento esse debet maximo, quod id operis aggressus est etiam Pagninius, imo jam absolvit, atque, ut audio, propediem est editurus. Certe alter hic est annus, ex quo recordor, me cum summa cum voluptate audivisse, cum aliquot Callimachi hymnos a se scite fideliterque more suo conversos recitaret apud optatam feminam ornatissimam Roxanam Landiam Comitem Somaleae, non Italicis modo, Gallicisque, sed etiam Latinis, ac Graecis litteris exultam.

- (21) Inter carmina, quibus Pompeii obitum amici ejus desleverunt, ut arguta sunt Epigrammata tria, quae edidit Bertola, sic haberi debet tanquam luculentissimum testimonium de singulari illius in litteris praestantia Epitaphium octo verbis exaratum, quod ita se habet:

*Il buon Pompei quì giace. Al dotto spirto
Ombre Greche e Latine in un confuse
Si fero incontro, e de l'Eliso mirto
Cinser chi vita lor novella infuse.
Col crine intanto lacerato ed irto.
Piangono a questo avel le sante Muse;
Ride Barbarie, e spera il seggio antico
Fatto già polve il suo maggior nemico;*

ex quo apparet, quantam in uno capite Musae omnes elegantiores jacturam fecerint. Hoc

quippe Clementino Vanetto tribuitur: estque sane dignum homine Hieronymi amicissimo, & scriptore elegantissimo, sive lingua Hetrusca utatur, sive malit Latina, cuius acerrimus est vindex. Ego quoque, qui ingenium, artemque scribendi concedens multis, in amanda, colendaque amici optimi memoria nemini uni concedo, vix ut tantus ille moeror nunciatus est mihi, epitaphium eo sermone scripsi, cuius ei scientia maximae fuit & voluptati, & gloriae. Est autem huiusmodi:

ΠΟΜΠΑΙΩ. ΙΕΡΟΝΥΜΩ. ΕΝΘΑΔΕ. ΤΡΕΙΣ:
ΑΜΑ. ΚΕΙΝΤΑΙ. ΓΛΩΤΤΑΙ. ΤΥΡΕΗΝΗ.
ΑΥΕΟΝΙΣ. ΑΧΑΙΚΗ. ΑΛΛ.
ΑΥΤΟΤ. Η. ΜΕΝ. ΨΥΧΗ. ΕΙΣ. ΟΥΡΑΝΟΝ:
ΕΠΤΗ. Η. ΔΕ ΚΑΛΗ. ΦΗΜΗ.
ΠΑΝΤΑ. ΑΝΑ. ΣΤΟΜΑΤΑ.

(21) Non frustra auguratus sum fore, ut Veronenses pro avito illo, & patrio, quo praestant, studio in cives optime meritos, honorem aliquem memoriae Hieronymi Pompeii aliquando decernerent. Quippe non ita multo postea quam haec Vita publicam aspexit lucem, decrevit ut ejus imago astat, & politissimo marmore effingeretur, & cum titulo statueretur. Titu

lus est autem hujusmodi, quem ego ipse eorum jussu confeci:

HIERONYMO . FRANCISCI .

F. POMPEIO .

ORATORI . PHILOLOGO . POETAE .

HOMINI . OPTIMO .

PUELICE .

AN. M. DCC. LXXXI.

OPERA EDITA.

Canzoni Pastorali di Girolamo Pompei Gentiluomo Veronese con alcuni Idilli di Teocrito, e di Mosco tradotti dallo stesso in versi italiani. In Verona MDCCLXIV. Per l'Erede di Agostino Carattoni.

L'Impermestra. Tragedia di Girolamo Pompei Gentiluomo Veronese. In Verona MDCCLXVII. Presso Dionisio Ramanzini.

La Caliroe. Tragedia di Girolamo ec. In Verona per Marco Moroni MDCCLXIX.

Le Vite di Plutarco volgarizzate da Girolamo ec. All'Altezza Reale di Ferdinando Primo di Borbone Infante di Spagna, Duca di Parma, e Piacenza ec. ec. In Verona nella Stamperia Moroni. Tomo I. MDCCLXXII. Tomo II. III. IV. MDCCLXXIII.

Nuove Canzoni Pastorali, ed altre Rime diverse di Girolamo ec. Si aggiungono alcuni suoi volgarizzamenti dal Greco. In Verona per gli Eredi di Marco Moroni MDCCLXXIX.

Volgarizzamenti dal Latino, e dal Greco del Marchese Ippolito Pindemonte Cav. di Malta, e di Girolamo Pompei Gentiluomini Veronesi. In Verona per gli eredi di Marco Moroni MDCCLXXXI.

L'Epistote di Ovidio volgarizzate da Girolamo ec. Bassano a spese Remondini di Ven. MDCCLXXXV.

Rime. *Leguntur plura Hieronymi carmina partim separatim edita, partim in variis collectionibus.*

OPERA ABSOLUTA, SED NONDUM EDITA ;

Orazioni sci; sopra la Ginnastica : sopra il buon gusto ; sopra la Felicità ; sopra S. Filippo Neri: in morte del Pittore Gio. Bettin Cignaroli; in morte del Conte Andrea Nogarola.

Dissertazioni due: dell'imitazione degli antichi Scrittori; sopra le Passioni.

La Tamira, Tragedia.

Sonetti, e Canzoni.

Lettere.

OPERA INCHOATA.

Traduzione di Giuseppe Flavio.

Traduzione degl' Inni di Callimaco Cireneo.

Della Cultura degli Ulivi. Poema in versi sciolti

Dissertazione sopra la fine del mondo.

ANGELUS FABRONIUS

ORLANDO MALEVOLTIO BENINIO

SENATORI FLORENTINO

ET AMICORUM OPTIMO

S. P. D.

QUaeris ex me, idque jam saepius, num
 putem Italos nostros pares esse ceteris cul-
 tiorum nationum hominibus qua ingenio, qua
 doctrina, qua stimulis, quibus ad magna su-
 scipienda atque perficienda excitentur. Ne-
 mo profecto unquam dubitavit in Italia om-
 nes fere praeclaras disciplinas atque artes aut
 inventas, aut renovatas fuisse, atque ab ea
 ad exteras commigrasse gentes, sic ut cun-
 ctarum quasi dux & magistra jure merito-

que il'a appellari possit (1). Anne jam

Frigent effoetae in corpore vires? (2)

'Apae instiusmodi dictum. Natura enim semper libera, dives semper suis in operibus, quae mater erga nos existit, non illud profecto e uit ingenium, quod olim praetulit, neque effecta repente noverca est; sed eos adhuc in Italico solo foetus edit, qui gloriam plurimo sudore, plurimisque vigiliis majorum

---

(1) *Ita Alembertius*. Nous serions injustes si . . nous ne reconnoissons point ce que nous devons à l'Italie; c'est d'elle que nous avons reçu les Sciences, qui depuis ont fructifié si abondamment dans toute l'Europe, c'est à elle sur tout que nous devons les Beaux-Arts & le bon goût, dont elle nous a fourni un grand nombre de modèles inimitables. *Discours préliminaire de l'Encyclopédie*,

(2) Virgil. Aen. V. v. 396.

nostrorum partam, nobisque traditam rueri possint. Ne vetera recordemur, nonne inter omnes constare videtur nostra hac aetate in uno Pedemontio exortos fuisse binos homines, quorum alter sic physicam illustravit, ut nesciam an major post Newtonum exstiterit, alter sic in mathematicis disciplinis excellit, ut ei vel celebriores principatum nunc facile deferant? Vides jam me loqui de Baccaria, & de Grangio, quorum ne posteritatem quidem omnium saeculorum immemorem fore arbitror. Cum hi essent, multi alii physici & mathematici magni & clari fuerunt, qui cum convenirent apud Regis Filium, Miscellanea Taurinensia (sic opus, quod ad v. volumina pervenit, modeste sane inscribi libuit) edere potuerunt ornata adeo ac referta rebus ad physicas & mathematicas disciplinas pertinentibus, ut aut vincere, aut certe aequare illa Acta Parisiensia & Londinensia judicata fuerint. Ita quae per aliquot annos conticuerat Academia, nunc denique exspectata est, nec de se mentitur in gloriando veteris gloriae se minime concessuram. Plures alias habemus hujusmodi Academias ad illas

las facultates provehendas , Bononiensem , Patavinam , Veronensem , Senensem , in quarum voluminibus sunt summa , quae miremur , inferiora etiam , quae probemus . Par est enim omnes omnia experiri , qui res magnas & magnopere expetendas concupiverunt , & prima sequentem honestum est in secundis tertisque consistere . Multa nascuntur , occidunt , fluunt , labuntur , nec diutius uno & eodem statu esse possunt . Cultus tamen litterarum ita proprius est Italici soli atque caeli , ut in eo sponte fere nascantur . Proh superi ! quot una Bononia tulit hac nostra aetate summos homines , qui in omni arte quid efficere & quo progredi possent experti sunt ! Non defuerunt huic urbi , sicuti & Mediolano vel feminae , quas minime deterruit in philosophia & matheſi a scribendo claritas & amplitudo Manfrediorum , quos praeceptores habuerunt (nec sane dubitaverim Agnesiam , non secus ac Bassiam inter Gabrielis Manfredii discipulos numerare , quod illa a Rampinellio obtinuit , quidquid ipse Bononiae ex illius schola hauserat) quaeque scriptis et exemplo effecerunt , ne multorum , qui se his

studiis dediderunt, spes infringeretur, ac langueret industria. Admirabile est quantum inter omnes philosophiae naturalis cultores unus excellat Spallanzanius, incredibile vero quot sint in universa Italia hujus ipsius disciplinae cultores eximii, & quae experimentis tota innititur & constat philosophia, cujus ortum in Etruria reperimus, tot habet apud nos amplificatores, ut is hebes ac rudis putetur, qui illorum inventa non noscat. Quot sunt in Italia Lycea (& sunt fortasse plura quam opus esse videatur) jactare possunt homines in aliqua facultate excellentes, quorum nomen ad remotissimas usque regiones pervenerit; & quo tempore Patavinum gloriabatur se habere Anatomicorum principem (Morgagnium dico) eidemque prope parem ingenio & gloria Polenium ponebat, Pisanum hoc nostrum suos & Grandios, & Frisios, & Averanios, & Perellios, & Politos, & Guadagnios honoris causa nominare poterat. Quaesito ubi juris prudentiae, divinarum rerum, antiquitatis, eruditionis, omniumque litterarum, quae ab humanitate nomen habent, studia feliciter coluntur, quam in Italia? Jam

vero musica, & artes illae, quae ad oblectandos oculos inventae fuerunt, nisi in illius caelo coalescere non posse videntur, nostrique poetae non leguntur modo, sed etiam ediscuntur ab iis, qui transalpinas, & transmarinas regiones tenent. Porro si Italia unius imperio subiecta esset, quod quidem ad illius felicitatem minime conducere iudicamus, & principem urbem haberet, ad quam, ut nunc Londinum, quondam Parisios ingenii & doctrinae gloria praestantes homines gratiae, honorum & opum spe moti concurrerent, quam multi illi essent, & quam admirabiles in quoque genere non mediocrium tantummodo artium, sed etiam maximarum facile esset videre. Quod vero plura in loca dispersi sint, id non sine aliquo litterarum detrimento fieri putamus. Minor est enim aemulationis vis, neque tam facile subsidia industriae, instrumenta doctrinarum, atque homines, cum quibus de suis studiis communicent, invenire possunt, desunt omnino typographi, qui cum suorum quaestu compendioque iis praemia laborum suppeditent, & si quam mercedem a suis Principi-

pibus accipiunt, tanta illa non est, quan-
 tam a ditissimis civibus, & multarum gen-
 tium domino sperare potuissent, coactique
 saepe, ut suis rebus consulant, in plura stu-
 dia distrahi, non sic uni vacant, quasi in eo
 tabernaculum vitae posuissent, quod ad prae-
 stantiam ossequendam plurimum sane interesse
 arbitramur. His aliisque de causis, quas
 nunc referre non juvat, fieri videmus, ut no-
 stratum multi in alienis terris peregrinen-
 tur, liberaliora praemia ingenii in iis se in-
 venturos sperantes. Horum unum in Etru-
 ria natum, qui mihi nomine scriptisque edi-
 tis antea notus erat, vidi ego Berolini, at-
 que ab eo petii, ut, ipso lubente, liceret mihi
 ejusdem vitam declarare, & nostram, vel il-
 lius potius vicem dolere, quod ut jaclatae
 fortunae portum inveniret, externis mori-
 bus, institutisque se oblevisset. Benigne is
 indulgit, & quae de Castilioneo litteris man-
 davi, ad te mitto, amicorum optime, qui mi-
 hi a prima aetate in medullis haesisti, qui-
 que tanta charitate & amore me semper pro-
 jectus es, ut te non solum in amici, sed
 etiam in parentis loco habere debeam. Cu-

pio equidem officia in me tua, quae gratissima memoria inclusa habebam, publice testari, cum hoc sit in communibus hominum sensibus, atque in ipsa natura positum atque infixum, ut grati cognoscamur erga eos, per quos aucti & ornati fuimus. Vale, & ad hoc te isto genere, istis opibus, isto ingenio, ista gratia natum puta, ut omnes, qui virtutem & litteras amant, per te sublevantur. Iterum vale.

Pifis Kal. Novembris MDCCXCI.

JOANNES CASTILIONEUS.

NActi hominem Tuscum in alienis terris doctrina clarum, ei historiae munus sic perfolvemus, ut omnes intelligant justiore nullam laudandi causam posse reperiri, quam conjunctionem provinciae, quam officii, quam amicitiae, quam studiorum societatem. Is est Joannes Franciscus Maurus Melchior Salvemini, qui Castilione nobilissimo Etruriae oppido, quod est inter Aretium & Cortonam, originem traxit, & Florentiae lucem adspexit XVIII. Kal. Febr. an. MDCCVIII. Nam Josephus pater hac in urbe ita juris prudentiam exercebat, ut inter optimos causidicos numeraretur. Certissima monumenta antiquitatem paternae familiae testantur, cumque matrem habuisset Mariam Magdalenam Braccensem, vel ut alio modo dicunt *del Braccio*, & *Bracci*, quae familia non solum nobilis apud Pisanos fuit, sed etiam nota, quod ex ea prodiit Alexander ille, qui Appianum Alexandrinum e Graeco in Italicum convertit, se satis splendoris a

majoribus obtinuisse gloriari potuit. Domi inter initia aetatis suae educatus, vocibus & praeceptis tum patris, tum Paulli Cantinii, qui medicinam faciebat, quique ei affinitatis vinculis conjunctus erat, nonnihil in mathematicis studiis, sicuti & in humanioribus litteris proficere potuit. Vix autem tulit perverfitatem illorum magistorum, quos, degens in Seminario Florentino, audivit in philosophia, cumque ad Academiam Pisanam Ferdinandi Collegii, ut vocant, alumnus venisset, magnos sub Guidone Grandio progressus facere potuisset, nisi se abripi sivisset ab aestu quodam ingenii atque aetatis, & nisi pater illum coegisset dare operam juris prudentiae, cujus insignia, quamvis non admodum in illa profecisset, accepit ineunte Martio an. MDCCXXIX. Cum ille nullo flagraret praeclaro studio, & ad multa ac varia eodem tempore leviter incumberet, suarumque actionum exempla ex dissolutis adolescentibus peteret, dolebat pater ingenium, quod in illo elucebat, quodque saepe, etiamsi industria non alebatur, valebat tamen ipsum suis viribus, non posse ad aliquam artem quaestuosam transferri: quare fre-

quentur & acriter illum increpabat, metumque animadversionis eidem objiciebat. Numquam tamen ipsemet sibi praecidit libertatem ac licentiam vivendi, loquendi, addam etiam cogitandi, cui ut liberius ac securius obsecundaret, consilium cepit Italiam deferendi. Constitit primum apud Helvetios, & nomen aliquod obtinuit a Latinis versibus, Italicisque, quibus reddidit Anglicum Popii poema *de homine*, quod in vulgus recens prodierat. In Vaudi Comitatu erat Veveienſe collegium, quo in domicilio informabantur adolescentes ad plures artes atque disciplinas. In eo Caſtilioneus (hoc nomine deinceps illum appellabimus, quoniam sic ipsi nominari placuit) locum obtinuit, rhetoricae politiorisque humanitatis praeceptor dictus. Foris autem instituebat alios, ac praesertim Britannos, qui in illa loca venire solent, tum Latinis Italicisque litteris, tum mathematicis disciplinis, quas coeperat vehementius excolere, quaestus necessitate & spe etiam gloriae inductus. Horum, maximeque Signoretii magnae spei, summaeque nobilitatis juvenis, qui in flore aetatis obiit, ut consuleret commodo, commentariis illustran-

dam suscepit *Arithmetica Universalem* Isaac Newtoni, magnum sane opus, quo hic ita amice conjunxit arithmetica & algebram, ut nihil omnino deesset supputandi arti. Tum videre licuit ingenium Castilionei summorum hominum familiaritate, &, quod magis est, industria sua adeo altum atque ex cultum fuisse, ut plurimarum palmarum nobilis atleta aliquando futurus esset. Serius tamen illa commentaria in lucem prodire, de quibus ita judicatum est, satis feliciter Castilioneum loca obscura explicasse, praetermissos calculos suppluisse, theoremata vix adumbrata demonstrasse, plura problemata tum arithmetica, tum geometrica multis variisque modis enucleasse, suum pristinum decus reddidisse synthesi, quae saepe usus est in hujusmodi demonstrationibus, & ubique magnam geometricae doctrinae fetem sparsisse. Hujus copiis quo ditior factus est, eo majora attulit ad illud ipsum Newtoni opus illustrandum, & quae exaravit (vidi haec Berolini apud ipsum) ad duorum voluminum magnitudinem pervenire. Nimium fortasse laute, & ignoscamus illi quod videatur reprehendere mathematicos, idcirco quia

deferuerunt vias a veteribus tritas, ut novarum breviorumque inveniendarum cupiditati indulgerent. Quoniam cum Newtono omnino se rationem habere volebat, cui quidquid in mathematicis & physicis studiis profecisset, totum se debere profitebatur, secum praeclare actum putavit, quod illius opusculorum tria usque volumina Lausannae an. MDCCXLIV. edere potuerit. Quae scripta erat Britannica lingua Latina fecit, quae sparsa erant collegit, quaedam inedita emisit, obscura notis, ut ajunt, patefecit, menda, quae librariorum culpa irreperant, amovit, denique nihil earum rerum omisit, quae ad declarandam horum opusculorum causam atque argumenta, & auctoris vitam pertinerent. Sibi autem ignosci voluit, quod

Propter egestatem linguae & rerum novitatem (1)

ad subtilitatem rerum minime adjunxit elegan-

---

(1) Lucr. lib. 1. v. 140.

tiam Latini sermonis, perspicuuus tamen esse laboravit, imitatus ipsius Newtoni morem, qui contempsit ornatum orationis, dum quae scriberet intelligerentur. Erat inter Helvetios magni nominis magnaeque auctoritatis homo, qui in ea erat sententia, illum optime Latine scribere, qui contorta & implicata uteretur oratione, quapropter petiit a Castilioneo, ut quae a se ad hunc scribendi morem peruersum, ejus praefationem, ut ipse aiebat, corrigens, accommodaverat, vulgari sineret. Sivit quidem, quamvis ei odiosi essent homines non tam moribus, quam oratione duri: verebatur enim illius offensionem. Occultare tamen eisdem non potuit haec non esse sui ingenii, nec ea aures Italorum teretes pati posse. Neque hoc tacendum videtur sive Castilionei, sive quod probabilius est hominis illius, qui Lausannae praeerat impressioni operis, culpa accidisse, ut in opusculo illo, quod inscribitur; *methodus Fluxionum & Serierum Infinitarum*, & in quo Latine reddendo Gallica Buffonii interpretatio edita Lutetiae Parisiorum an. MDCCXL. expressa fuerat, minime emendaretur magni momenti erratum, quod in ha-

bendo calculo Buffonio ipsi exciderat . Hoc postea novit per se Castilioneus , quam ob causam veniam a Lectoribus petiit . Cum in his studiis contereitur , & satis instructus esset , ne in universa mathesi & physica peregrinus atque advena videretur , vulgandas suscepit epistolas , quas invicem scripserunt Leibnitius & Joannes Bernoullius , in quibus sane permulta sunt ad illas scientias illustrandas provehendisque utilissima . Non mediocris laboris fuit distincte & ordinate illas disponere , notis , cum opus fuit , illustrare , & , ut paucis dicam , sic ornare istud *commercium philosophicum & mathematicum* (sic enim liber inscribitur) ut nihil omnino illi deesset . Ejus quoque cura factum est , ut a Bouquetio , qui illa omnia typis suis excuderat , ederetur *Introductio in analysim infinitorum* summi Geometriae Euleri , cui cum bene cognita esset Castilionei peritia in hujusmodi rebus , illi tanquam fidei tutori , quae scriptis consignaverat , commendavit . Quamquam aliud sit esse artificem cujusdam generis atque artis , aliud in aliorum inventis esse peritum , fatebimur tamen non mediocrem laudemtribuendam esse

Castilioneo, qui quantum in illa occupatione quotidiani muneris spatii sibi dabatur, tantum in alienis scriptis vel edendis, vel exponendis consumebat. Tum aetas coeperat mitigare ardorem impetu quodam animi concitatum, & vi naturae atque ingenii inflammatum, quapropter facile a se obtinebat, ut aliqua in re una separatim ac diu elaboraret, ac diligentius famae serviret. Otio & facultati discendi majori ac maturiori accessit moderatio quaedam dictorum atque factorum, sic ut coegerit interdum homines & feminas audacissimas obmutescere, qui Deum esse, & commoda, quibus utimur, lucem, qua fruimur, spiritumque, quem ducimus, ab ipso nobis dari atque impertiri negabant. Senferat haec aliquando & ipse, sed postea eundem non solum piguit stultitiae suae, sed etiam puduit, & qui defertor fortasse extitit catholicae religionis, se christianae sectatorem esse non solum fassus est, sed etiam professus. Cum apud Helvetios esset libentissime pro eo, quod nomen ejus magna erat apud omnes gloria, quodque utebatur familiarissime multis doctis & potentibus viris, cessit tamen consiliis amicorum,

qui uno eodemque tempore ei majora proponebant, si in Ultrajectensi, vel Petropolitana Academia mathematicas & physicas disciplinas profiteri voluisset. Illam priorem praetulit, ad quam accessit an. MDCCLI. Assignatum illi munus fuit instituendi adolescentes non modo in geometria atque astronomia, sed etiam in omnibus illis partibus, in quas philosophiam tribuere solemus, & collaudandus videtur, quod tantam jam esset facultatem adeptus, ut cum exercitatissimis compararetur. Multa & varia apud Batavos edidit, Dissertationem adversus Jo. Jacobum Roussojum de hominum aequalitate, Gallicam interpretationem operis, quod Italice scripserat Donatus de Adriatico Mari, interpretationem aliam ex Britannica lingua epitomes rerum physicarum a Lokio factae, atque Dissertationis cujusdam de miraculis a Campbellio Britanno exaratae, in quam & notas addidit, ac demum commentaria in Universalem Arithmeticam Newtoni, quae supra commemoravimus. Minime a me expectari puto, ut moneam quotquot fecit interpretationes Castilioneus, quanquam aliena uteretur lingua, pura vestivisse oratione; hoc e-

nim exigebat illius ingenium, & aetas. Noli autem putare Castilioneum similem illis fuisse, qui cum ad Olympiacum cursum venissent, stantes intra carcerem narrabant aliis quomodo Ladas, aut Borus cum Syconiis curstasset: prodiit & ipse quoque in artis mathematicae stadium, nec verebatur ne hac in re imprudens existimaretur, cum omnem ejusdem artis pene infinitam vim & materiam scientia & cognitione comprehendisset. Ad id maxime illum stimulavit, & excitavit benignitas ac liberalitas Friderici II. Borussorum Regis, qui postquam per septem continuos annos bellum gloriosissimum sustinuisset, ad pacis studia conversus cum aliis doctis viris Castilioneum ad se se vocavit. Anno MDCCLXIV. illum in Academiam Berolinensem, quae scientiarum & litterarum dicitur, cooptavit, jussitque instituire & erudire in mathematicis disciplinis adolescentes, quos tormentis bellicis tractandis destinaverat. Mandavit quoque eidem, ut una cum Eulero, Meriano, Beaufobrio, Sulzerio, & Lambertio videret, ut esset unde sumptus necessarii Academiae, quae nulli gloria concederet, suppeditarentur. Veniebat frequens

ad illam, & saepe dona vel pensa attulit, quae digna corona judicata fuerunt. Horum quaedam in ipsius Academiae Acta relata sunt, ad quae delegamus lectores. Hos vero monendos putemus illa, quae pertinent ad novam rationem inveniendi generalem terminum serierum recurrentium, falso Valmesleyo tributa fuisse, cum auctorem habuissent Castilioneum nostrum. Non est credibile quantos hic sustinuerit labores, ut satisfaceret muneribus suis, & voluntati Regis, & Herzbergi Comitis, qui eidem Regi gravissimus auctor ad multa gloriosa suscipienda, fidelissimus administer ad comparanda, & studiosissimus adjutor ad perficienda fuit. Excudit Castilioneus omnia ea, ad quae instituendi erant adolescentes, & haec latent in thesauris ejus. Tractans vero illa, in quibus geometria versari solet, quanquam, ut diximus, veterem maxime probaret, novam tamen & adamavit & coluit, ut promptus & non inexercitatus analysta esset. Solent mathematici, cum se putant adeptos esse magnam ingenii gloriam, minime laborare, ut eam majorem efficiant minoribus scriptis. Sed Castilioneo nil tam curae erat, quam ut om-

mes intelligerent, se multa & varia eodem tempore tractare posse, quod pollebat docilitate & memoria, quas virtutes, qui habent, ingeniosi vocantur. Friderici Magni jussu Gallicam in linguam vertit Apollonii Tyanaci vitam a Philostrato exaratam cum commentariis Caroli Blountii Britannii in duos priores libros, qui illa magna ex parte ab Herbertio mutuatus est, atque haec res non mediocris laboris fuit, quod saepe confutandus fuit impius auctor, & emendanda illius negligentia in citandis scriptorum locis, quae ita interpretatus est Castilioneus, ut poetas poetica lingua loqui voluerit. Nuncupatoria epistola ad Clementem XIV., quae praecit libro, ab ipso Rege exarata fuit, qui Summi Pontificis fidem, dignitatem, auctoritatem ac religionem imploravit in judicando de falsis miraculis. Ii, qui bene norunt Regis ipsius sensus de divinis rebus, non dubito quin quaesituri sint, quid causae fuerit, quare consilium hujusmodi suscepit. Profecto, quas sibi sumpsit, partes Castilioneus optime transegit, quanquam non sibi semper satisfecisse dicat in interpretandis Philostrati obscuris locis, Galliceque

reddendis, universumque opus quatuor in volumina tribuit, quae Dekerius Berolini an. MDCCCLXXIV. typis impressit. Post haec, ut ipsi Regi, qui non admodum Latinam linguam callebat, gratam rem faceret, Gallice reddidit Academicas Quaestiones Ciceronis, in illas addens quidquid Academici philosophi veteres docuere, & illud praesertim quod secundum naturam esset, quo juveremur in vita, quodque bonum esse decreverunt. Hoc enim nisi in ipsa natura quaerendum esse, eique parendum dicebant, quam eorum saepe oratio nihil ipsa judicat, sed habetur in omnes partes. Ceterum Cicero, eorum sententias exponens, ostendit quod genus philosophandi minime arrogans, maximeque & constans & elegans arbitraretur, ut bene posuisse operam judicandus sit Castilioneus in illius libris interpretandis atque illustrandis. Non poterat ipse non vehementer commoveri, quoties comparabat recentiorum quorundam philosophorum licentiam cum veterum sapientia, cumque per illa tempora in lucem prodiiisset Gallicum opus, quod *Naturae systema* inscribitur, quoque nihil est per-

nicioſius ad corrumpendos mores, evērendamque religionem, uno libello edito Berolini, collegit ſolidiora argumenta, quibus errores illius convinceret. Fortaſſe tum non videbat Gallia, multos eſſe in ſinu ſuo, qui dum gloriabantur ſe jura ſua reddere philoſophiae, tanquam furiae ad funus reipublicae convolabant. Utinam Caſtilioneus noſter, cum meditabatur quibus armis cauſſam religionis defenderet, tam facile vera invenire potuiſſet, quam falſa convincere. Munus & tribuendum amicitiae ipſe putavit, cum Gallicam feciſſet Italicam Algarotti vitam a Micheſio exaratam, & hominis amiciffimi memoria & recordatio jucundior illi erat, quod minime ſejungi poterat a Friderici ſui laudibus. Norunt enim omnes quanta hic benevolentia hominem ad litteras artesque natum complexus fuerit. Haec, ut & alia hujusmodi plura, de quibus, uno excepto opere Deninae de viciffitudinibus Italiae, quod & Gallice reddidit, minime mentionem faciemus, laxamenta erant majorum occupationum. Tantum enim vigilabat in ſtudio, ut ne otium quidem ei eſſet otioſum. Neque propterea venditabat inge-

nium, aut jactabat diligentiam, quod nihil tam oderat, quam inanem ostentationem, vel illos irridens philosophos, quorum esset disciplina ostentatio scientiae, non lex vitae. In omni exercitatione id praesertim sibi proponebat, ut aliorum commodis utilitatique serviret; multa etiam tribuebat amicorum voluntati, cum esset ad omnem humanitatem accommodatissimus. Hoc quoque erit ejus bonitatis exemplum, quod quamvis patriae Italiaeque suae desertor fuisset, sic tamen eas amabat, deque illarum gloria sollicitus erat, perinde quasi in earundem sinu perpetuo vixisset. Diligens & pater familias fuit, cum tres habuisset uxores, ex quarum prima Elisabetha Fresnia, quam an. MDCCXLV. Vervei in matrimonium duxit, amisitque octo post annos, liberum suscepit Fridericum Adolphum multis litteris, ac praesertim mathematicis disciplinis excultum adeo, ut Fridericus Magnus non solum in Academiam Berolinensem illum cooptaverit, sed & adhibuerit ad erudiendos tum in mathefi, tum in philosophia adolescentes, qui debebant in collegiis a se institutis, ut eorum virtus domi militiaeque co-

gnosceretur . Scripta ipsa Patris , quamvis multorum auctor ille fuerit , poterant ejus levare laborem . Nulla enim fere matheſeos pars exſtitit , quam non tractaverit Jo. Franciſcus , quamvis non omnia perpoliverit , ſic ut inſuſitam pene vim ac materiem hujus diſciplinæ comprehendiffe videatur (1) . Haſtenus , illo

---

- (1) *Rem gratam lectoribus me facturum aſſitor , ſi hoc loco exponam , quæ ipſe in ſcriniis reliquit , quæque apud ipſum vidi .*

Arithmétique Théorique & Pratique , comprenant tout ce qu'il ſait des propriétés & des uſages des nombres , démontrée par la ſimple notion du mot *nombre* , & par les hypothèſes dont on eſt généralement convenu .

Trigonométrie plane complète , dans la quelle il a ramaffé toutes les formules trigonométriques données tant par les anciens que par les modernes , & il les a toutes démontrées à la manière des anciens . La partie qui renferme les propriétés des ſinus , des tangentes , et des ſécantes , & la manière de déterminer ces lignes , eſt beaucoup plus étendue que dans la Trigonométrie Italienne de Rondelli .

vivo, exarata a me sunt, quae dum typis commissurus eram, nuntium fane tristissimum illius

Q 3

Trigonométrie plane abrégée, où la partie, qui regarde les résolutions des triangles est traitée d'une manière assez nouvelle, & propre à soulager la mémoire. Il a ajouté a une Trigonométrie tout ce qui regarde la pratique: usage des Tables: réduction des angles au centre; réduction des angles au même horizon, petit traité des instruments ec. où il décrit une division du cercle qui avec 76. divisions donne les 360. degrés du cercle: & avec un micromètre divisé en 22. parties, les minutes; en sorte qu'avec 99. divisions on a le cercle divisé en 21600. parties.

Traité des Logarithmes, tant ordinaires, qu'hyperboliques & logistiques.

Trigonométrie sphérique.

Essai sur l'Analyse des anciens, avec nombre d'exemples.

Traité d'Algèbre avec plusieurs problèmes géométriques résolus de deux manières, algébriquement & par la méthode des Anciens, où l'on voit que presque toujours la seconde mè-

mortis, quae accidit superiori octobris mense, accepi. Sic vir humanissimus, a quo totum id comperi, quod huic mandavi commentariolo, quemque plurimum amabam pro illius in literis praestantia, bonitateque naturae, multis variisque perfunctus laboribus anno acquievit aetatis suae octuagesimo tertio.

---

ne à des constructions plus simples que celles aux quelles conduit l'Algèbre.

Plusieurs problèmes également résolus par l'Algèbre & par la méthode des Anciens.

Traité des sections fondé sur l'équation générale, mais presque tout démontré à la manière des Anciens.

Ebauche sur la Géométrie des courbes.

Divers morceaux sur les Mécaniques.

O P E R A   E D I T A .

Isaaci Newtoni Eq. Aur. opuscula mathematica philosophica & philologica collegit, partimque latine vertit ac recensuit Jo. Castillioneus Jurisconsultus Vol. III. Laufannae, & Genevae apud Marcum Michaellem Boufquet & Socios 1744. in 4.

Virorum celeberr. Got. Gul. Leibnitii, & Johan. Bernoulli commercium philosophicum, & mathematicum Vol. II. Laufannae & Genevae sumpt. Marci Michaelis Boufquet, & Socior. 1745. in 4.

Discours sur l'origine de l'inegalité parmi les hommes pour servir de réponse au Discours que M. Rousseau Citoyen de Genève a publié sur le meme sujet. Par M. Jean de Castillon, Professeur en Philosophie & Matématique à Utrecht & Membre des Académies Royales de Londres, Berlin & Gottingue, &c. &c. &c. Amsterdam chez F. F. Jolly Libraire 1756. 8.

Essai sur la mer Adriatique composé en Italien par Donati. A la Haye chez Hondt 1756. in 4.

▲brégé de Physique écrit en Anglois par Loke. Amsterdam chez Schreuder, in 12.

Saggio sull'uomo del Sig. Alessandro Pope tradotto dall'Inglese dal Sig. Gio. Castiglioni Professore di Matematica nell'Università di Utrecht. Ber

na a spese della Soc. Lett. appresso Abr. Wagner figlio 1760. in 8.

Arithmetica Universalis, sive de compositione & resolutione arithmetica. Auctore Is. Newton Eq. aur. cum commentario Joannis Castillioni in almo Lyceo Trajectino Philosophiae, Mathematicos & Astronomiae Professoris Ordinarii &c. Vol. II. in 4. Amstelodami 1761.

Observations sur le livre intitulé; Système de la nature. A Berlin chez Decker 1771. in 8.

Vie d'Apollonius de Tyane par Philostrate: avec les Commentaires donnés en Anglois par Charles Blount sur les deux premiers Livres de cet Ouvrage, le tout traduit en François. Vol. IV. A Berlin chez G. I. Decker. Imprimeur du Roi 1774. in 8.

Les livres Académiques de Cicéron traduits & éclaircis par M. de Castillon de l'Académie Royale des Sciences & Belles Lettres de Prusse &c. Vol. II A Berlin chez G. I. Decker, Imprimeur du Roi 1779. in 8.

La vie du Comte Algarotti traduit de l'Italien.

Les révolutions de l'Italie par l'Abbé Denina.

His adde, quae ad illum spectant, quaeque relata fuerunt in Acta Academiae Berolinensis.

ANGELUS FABRONIUS

DOMINICO DIODATO.

S. P. D.

E *T*si satis ex amicorum litteris, quod tuum iudicium esset de scriptis & doctrina Martorellii cognoram, lecto tamen commentariolo, quod de illius vita Italice scripsisti, liquidius de toto sensu tuo iudicavi. Quo quidem videris mihi magnam esse laudem consecutus, quod gratus in amicum, amore, officii, litteris, & patriae caritate tibi conjunctissimum, & aequus in iudicando de iis, quae ipse contulit ad optima studia provehenda, facile existimaberis. Adeo perplacuerunt mihi, quae in eo narras, ut materiem inde sumperim alterius Latini contexendi commentarioli, in quo si satisfacero tibi, omnibus me satisfecisse arbitrabor. Erit vero tibi, ut spero, gratissimum tanti viri laudes iis litteris esse mandatas, quae ab omnibus gentibus

vulgo & legi & intelligi solent, cum vernacula nostra rariores habeat legentes. Neque vero dubito, quin multi mihi succensuri sint, quod Latina fecerim, quae sunt Italice vulgata, cum late nimium disseminatum sit hoc malum avertendi studia hominum a veterum scriptorum imitatione. Lamentabatur saepe Martorellius hujusmodi importatam esse calamitatem litteris, & qua voce, qua exemplo ita consulendum civibus suis putavit, ut sibi viderentur omne jam ad tempus ab illo fordidissimo periculo tuti futuri. Et vero hoc perfecit, ut qui eum audissent, quemadmodum tute ipse fecisti, veterem illam secūtentur formam scribendi, plenam rerum sententiarumque, numerosam, gravem, ut cum stylum transferunt etiam ad Italica conscribenda, in eo tamen Graecorum Latinorumque mos quidam & color appareat atque extet, qui suavissima quadam delectatione teneat legentem. Quid vero sunt nisi merae faeces scripta quorundam hominum, qui gloriantur novum quoddam & inusitatum se dicendi genus attulisse, si comparentur cum iis, quae e Graecia atque Latino ad nos pervenerunt? Qui haec secuti sunt,

multa laude digna perfecerunt, qui fastidierunt, tamquam lucifugi adeo de via declinarunt, ut perpetuo deerrare coacti fuerint. Nonne ex uno Homero plures prodierunt Poetae, Oratores, Historici, & Philosophi, quam ex equo Trojano Duces? Quis enim illo magniloquentior, quis omni colore, omnique poetica venustate conditior, quis in effingendis moribus hominum, & imagine vitae quotidianae exprimenda, quis in universa rerum natura noscenda pingendaque callidior, quis ad omnes animi sensus commovendos aptior, quis inventione copiosior, quis denique ad omnes artes ac disciplinas provehendas, et ad omnem vitam legibus & institutis excolendam sapientior? Vel cum dormitat, Jovi eum assimilaveris, qui expergiscitur fulmina jaciens, vel aquilae, quae montium cacumina petit, ut quiescat, postquam in aere immenso volitavit. Nemo profecto similis Homeri extitit, nec dubitamus in maxima Martorellii laude ponere, quod Ομηρικωτατος dici voluit, adeo ut ex hominum numero ejiciendum, & ex finibus humanae naturae exterminandum illum pene putaverit, cui divinae Homeri vir.

tutes non perplacerent. Nec dissimulare poterat iracundiam suam, quoties audiebat abstrahi ab exemplaribus Graecis adolescentes, quae prope in omni arte absoluta atque perfecta esse videntur. Sane puduisset illum aetatis suae, nisi vidisset esse multos, qui cavebant, ne ex aliena levitate litterarum fortuna penderet, otiosorumque credulitate ipsarum summa falleretur, quapropter magnam animi contentionem tota vita adhibuit ad illorum fraudes detegendas, erroresque oppugnandos, minime reverens ne in suis dictis ὀδυρρημότερος videretur, cum stultitia & turpitudine hominum, in quos liberius invehebatur, eum vindicaret. Tu qui favisti semper & dignitati, & gloriae ipsius, & egregiam laudem consecutus es, tanti viri persequens vestigia, fac aequo animo accipias, quae de eodem litteris Latinis mandavi, tibi que persuade me quoque pro mea parte effecturum, ut retundatur superbia, vel potius insulsitas eorum, qui in omni sermone jaclant, nostra haec inficeta tempora veteribus & disserendi elegantia subtilitateque, & docendi prudentia esse anteponenda. Vale; & quoniam vel ad absen-

tium famam pervenisti, editis scriptis, doctis
 sane & laboriosis, quae imaginem antiqui-
 tatis exprimunt, perge tenere istam viam,
 quam instituisti, hominesque juvare earum
 rerum inquisitione, quarum ignoracione in
 judiciis ferendis saepe peccatur. Iterum
 vale.

Florentiae Id. Quintilis MDCCXCI.

JACOBUS MARTORELLIUS.

MUltum sane debent Graecae litterae, & Graeca antiquitas Jacobo Martorellio, quod non solum ab eo diligentissime cultae fuerint, sed etiam quod per ipsum illarum colendarum studium ad multos pervenerit. Natus ille Neapoli IV. Id. Januarii an. MDCXCIX. patre Thoma, quem puer amisit, matre vero Ursula Viva, educatusque in illius urbis Seminario, quod tum nullum erat illustrius & magistrorum nobilitate, & alumnorum frequentia, magni statim ingenii signa dedit. Latinas litteras didicit a Cajetano Amato, Graecas a Josepho Buonaccorio, Hebraicas a Symmaco Mazzocchio, jus Pontificium a Carmine Scatola, theologiam vero a Januario Fortunato, quorum omnium pervulgata sunt nomina. Vix emenso horum studiorum curriculo, idoneus habitus est, qui ceteris viam, quam ipse secutus erat, monstraret, & docuit primum Latinas litteras, mox geometriam, ac denique Graecam linguam. Permanfit in his muneribus vi-

ginti usque supra octo annos, & cum scholae vacationem habuisset, non propterea Seminarium deseruit, in quo tranquille & placide vitam traduxit. Quanquam minime efferri in vulgus satageret summos, quos impendebat labores ad omne doctrinae genus, & praefertim Graecae assequendum, id tamen non latuit Regem, a quo an. MDCCXXXVIII. iussus est vices gerere in publico Gymnasio Antonii Fuschii Graecae linguae Praeceptoris, quo novem post annos extincto, illi difficile non fuit in periclitanda doctrina multos competitores superare, qui ad illud munus adspirabant. Graece scribebat sic tum numeris soluta, tum vincla oratione, ut facile in eo cerneres nativum quoddam bonum, minime adscitum, cuius rei publicum testimonium dedit, cum nuptias celebrasset Caroli Borbonii Regis, & Amaliae Saxonicae. Ut vero consuleret adolescentibus, quorum magnus numerus ad se disciplinae causa concurrebat, e Gallica in Italianam linguam convertit Grammaticam Graecam, quam Portus Regii, ut vocabantur, homines consecerant, & multis in locis auxit, Graecorumque Auctorum syllogen fecit, qui

ter-

terna dialecto Attica, Dorica, Jonica in soluta & ligata oratione floruerunt, versione κατά λέξιν adjecta. Sed haec mediocria si conferes cum iis, quae differebat, ut discipulis suis fontes, unde haurirent uberrimam copiam omnis eruditionis, omnisque elegantiae formam, atque etiam itinera ipsa demonstraret. Nihil enim erat in scriptis veterum, five ad scientias, five ad artes pertineret, quod ipse ignoraret, pollebatque singulari ingenii acumine, ut obscura interpretaretur, implexa enodaret, corrupta emendaret. Oedipum vero dixisses, cum aliquid veterum monumentorum explicandum suscipiebat, & quod raro in aliorum vestigia incurrebat, alienasque sequebatur sententias, saepe materiem dedit invidorum reprehensionibus. Id praesertim intelliges ex opere, quod de *Regia theca calamaria*, sive μελανοδοχειω, ejusque ornamentis an. MDCCLVI. vulgavit, quoque nullum majus effecit, sic ut ex hoc uno qui quantusque vir fuerit cognosci possit. Forte fortuna in agro Terliz-zanio parvum, sed elegans aeneum vas detectum fuit forma octogona, argenteisque figuris distinctum, quarum singulae septem ejus-

dem latera occupabant. Quotquot consulti fuerunt antiquitatum explicatores, unguentarium illud vas esse judicarunt, quorum sententia parum adeo arrisit Martorellio, ut novam omninoque suam proponendam putaverit. Id eo libentius suscepit, quod rem gratam se facturum sciebat Regi studiosissimo appetentissimoque antiquitatis monumentorum. Non dubitavit igitur affirmare illud ipsum vas thecam esse calamariam, figurasque in eo incrustatas septem repraesentare planetas. Haec res materiem illi praebeuit ad bina conficienda volumina, in quibus recondita adeo compareret doctrina, tanta in docendo edifferendoque subtilitas, ut vel iniquis secus existimandi nihil reliquisse loci videatur. Statuit primo veteres Latinos, Graecos, Aegyptios, atque Hebraeos in vulgari scriptione minime usos fuisse ceratis tabulis, ac stylo, sed theca calamaria, atramento, & calamo. Persarum quidem proprium fuisse usum ceratarum tabularum, has interdum adhibuisse Latinos vel cum scribere docerent pueros, vel cum litterulas ad amicos darent, vel cum suffragia ferrent, ceteris vero in scriptionibus illum priorem morem a-

pud ipsos magis usitatum fuisse . Probare
 nititur forma quadrata fuisse antiquorum li-
 bros , Latinosque membranas convolvere con-
 suevisse in libellis , in testamentis , in con-
 tractibus , ceterisque publicis actis , atque hu-
 jusmodi volumina , minime vero manu scriptos
 libros proprie dicta fuisse *codices* . Quibus au-
 tem nominibus ab Hebraeis , a Graecis , atque
 a Latinis appellaretur theca calamararia pluri-
 bus differit , haud pauca proferens , quae ce-
 teros scriptores fugerant . Haec autem in pri-
 ma operis parte . In secunda persuadere adla-
 borat ita dispositas fuisse septem illas figu-
 ras , planetas cum suis symbolis , quae expli-
 cat , exhibentes , ut singulae singulis hebdo-
 madae diebus respondeant . Ipsum vero opus
 singulari artificio perfectum occasionem illi sup-
 peditat dicendi de arte , qua pollebant vete-
 res , in incrustandis , jungendisque varii
 generis metallis , cujus ipsius artis vocabula
 longa oblivione intelligi desita revocat atque
 exponit . His minime contentus rebus vel in-
 dagare studuit cujus fuerit vas , & qua ae-
 tate perfectum . Quod fere plerisque antiqui-
 tatum explicatoribus accidit , ut longe a pro-

posito digrediantur, sibi libere vagari licere putavit Martorellius, ea opinione ductus, quod pertinuerit vas ad Neapolitanum Astrologum, qui Augusti aevo vixit. Quzerit enim quantum antiquis temporibus viguerit Neapoli Astrologiae studium, quae esset illius urbis lingua, quae imperii forma, quae institutiones, quae *Fratriae*, ac cetera hujusmodi, non secus ac si illi de omnibus Neapolitanis antiquitatibus fuisset differendum. Spargit sane ubique magnam eruditionis copiam, consulit numismata, inscriptiones, & quidquid in apricum protulit aetas, ex Graecis, Latinis, divinisque scriptoribus petit testimonia, nihil affirmat, cujus probabilem rationem non reddat, omnino nova profert, & incognita detegit; nihilo tamen minus saepe eidem objiceret Horatianum illud, *non erat hic locus*. Haec eadem ratio est in aliis Martorellii scriptis, qui ut abundabat doctrina, & incredibili quadam varietate rerum & copia, nil tam vereri videbatur, quam ut egentis signa daret. Neceffe illi fuit certos sibi fines terminosque constituere, extra quos egredi non posset, cum a Rege jussus fuisset restituere, quae edax tempus, & hominum

negligentia absumpserat in sacello a Joviano Pontano extracto, multisque antiquitatis monumentis exornato, quod ita praestitit, ut non solum manca suppleverit, sed aliorum etiam errores in iis interpretandis emendaverit. Id praesertim intelligi potest ex binis illis Graecis inscriptionibus, quas Gruterus, vir ceteroquin doctus & sapiens, retulit in thesaurum suum, si ita nominare lubebit immensam illam antiquarum inscriptionum collectionem. Prorus licebat Martorellio gloriari multa sibi in mentem venire acuta atque subtilia, quae verisimilem reddebant rationem eorum, quae vel obscurissima putabantur; cumque Graecum epigramma in anaglypho sculptum, quod puerum medium binis viris interjectum exhibebat, suppleendum interpretandumque suscepisset, quamquam nihil attulerit, quod non diu consideratum, & multo ante meditatatum esset, ejus tamen dicta in multorum reprehensiones incurrerunt. Hinc ortae asperiores controversiae, quae diu nimium torserunt Martorellium, cui minime conveniebat cum adversariis non solum de scripti interpretatione, sed etiam de imaginum significatione. In sententiis ferendis

novitate ille mirum in modum delectabatur ;
 atque ab ea se abripi patiebatur , quapropter
 si ipsum audivisses , ut aliquid exempli causa
 ponam , nec Helena a Paride rapta fuit , cum
 ipsa ad urbem Ilium legitima sponsa venerit ;
 nec Homerus raptum hunc sibi poematis ar-
 gumentum sumpsit , sed Trojanum bellum ; ne-
 que Graeci , nisi injuria , culpari possunt , quod
 in *παίδεργιας* vitium propensi fuerint , cum
 lex nulla publica extiterit , quae huic vitio
 faverit ; quod vero Sybillae antrum vulgo di-
 citur prope lacum Averni , subterranea fuit via
 a Coccejo Agrippae aetate excavata , & alia
 hujusmodi plura , de quibus minime necesse
 arbitramur mentionem facere , quae cum ad-
 versarentur receptis sententiis , materiem illi
 dederunt sua defendendi , & aliena oppugnan-
 di . Egit & de originibus Neapolitanis conjun-
 cta opera cum Michaeli Macchiucca discipulo
 suo , a quo vehementer rogatus fuit , ut sibi
 auxilium ferret , cum scribendum opus susce-
 pisset de veteribus coloniis , quae Neapolim
 advenere . Horum sententia Phoenicii post ca-
 ptam Cananaeam a Josue , duce Eumelo , ad
 Parthenopen appulere , ab iis sic dictam , ut

beatum caelum significarent, & Phoenicia quoque sunt nomina *mons Hermus*, *Echia*, *Phalerus*, *Megaris*, *Sebethus*, *Vesuvius*, atque horum similia; ab his primis coloniis Dei Ebonis, cujus erant plurima simulacra, cultus in-
 vectus fuit bovina forma, capite vero senis hominis expressi, exemplo Hebraeorum aurei vituli cultorum; LXIV. Olympiade deducta eo fuit a Cuma colonia Euboicorum, quae de majoribus Diis eandem, quam reliquae gentes, opinionem habebat, quaeque Homericam scholam omnium celeberrimam condidit; ac demum duo fere post saecula, Mopsopo duce, nova colonia Atheniensium venit, quae quod dedita erat scientiis & artibus, multa tradere solebat in Fratriis juventuti de fideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de Deorum immortalium vi ac potestate, & de ornanda Attica dictione, quae sola coeperat esse in honore atque usu. Horum adventu binas in partes divisa est civitas, quarum alteram *Palaeopolin* dictam Euboici, alteram *Neapolin* Athenienses incoluere. Civitati maximam laudem fuisse putant, quod Homerus & Hesio-

dus saepe ad loca, quae sunt circa eam, res-
 xerint, & illorum notitia multa ad inventionem
 fabularum iisdem suppeditaverit, quodque orti Cu-
 na Euboicorum quodammodo inter Palaepolita-
 nos cives numerari potuerint. Multa sunt alia in
 hoc opere, quae prima specie admirationem, re
 autem explicata, assensionem etiam movere pos-
 sunt, & si tibi omnia non probabuntur, lau-
 dabis profecto in Martorellio, quod de rebus
 antiquissimis acutissime eruditissimeque, quan-
 quam non semper vere, differuerit, quodque
 Neapolitanae urbis rectiones, statum, muta-
 tiones, leges etiam & instituta, & mores per-
 scripserit. At quibus utatur homo acutus ar-
 gumentis ad probandum, non est hujus loci
 considerare, praesertim cum ejusmodi sint, ut
 eorum alia eligenda, alia rejicienda, alia om-
 nino negligenda sint, quae dum sibi ex ani-
 mo evelli nollet, durior interdum evadebat o-
 ratione & moribus. Cum valeret ingenio,
 haberet usum, & jam pridem in hoc gene-
 re studiorum litterarumque versatus esset, sa-
 tisfacere immortalitati laudum suarum se posse
 putabat, cum nova proferret, adversarios au-
 tem castigare, cum adlaboraret.

Αἰεν ἀριστεύειν, καὶ ὑπερὶ τοὺς ἄλλους (1).

Magna sane levatio laborum fuit illi, quod patriae consuluerit, quodque is, qui illam regebat, & ornatam curiebat, suis scriptis plurimum plauserit. Hunc sane commovit admonitio locorum, in quibus tot insunt vestigia veterum Graecorum, ut juberet esse in Lyceo Neapolitano, qui Graccas antiquitates explicaret, neque dubium esse poterat, cui hoc munus deferretur, vivente Martorellio. Sed illa, quam tum vivebat, non erat vita, cum hydrops mortem moliretur. Subito illa erupit in pectore, dum apud Maciuccam diversabatur, vixque temporis spatium illi reliquit, quo se ad mortem Christiane obeundam praepararet. Extinctus est XI. Kal. Decembris aet. MDCCLXXVII. cum annos LXXVIII. menses X. dies autem XI. compleisset, sepultusque fuit cum pompa funeris in Aede S. Annae prope cadaver amicissimi viri Paschalis Cyrilli. Quamquam floruerit doctorum hominum, ac prae-

---

(1) *Semper egregie se gerere, & aliis antecellere. Homer. Iliad. II.*

sertim absentium amicitiiis, gaudebat tamen solitudine, quae illi erat pro frequentia, & cum animus illius sustentaretur litteris & aleretur, in his tota ejus ambitio & cupiditas niti videbatur. Qui quantusque vir esset non facile judicasses, nisi in mentem ejus introspexisse, quae nullo erat erudita artificio simulationis, & a qua semper absuit calliditas illa, quae imitatur sapientiam. Deridebat levitatem illorum, qui gloriantur alienis bonis, & qui in contexendis libris nihil afferunt aut reconditum, aut inauditum, aut novum. Horum noxiae, aiebat, poena par esto, contemptus hominum. Hortamur quidem omnes adolescentes, qui studio ducuntur antiquarum rerum, ut imitentur Martorellium, ex cujus scriptis cum omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum varietas est tanta artium, tanta cognitio Graecorum poetarum ac praesertim Homeri, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere. Quapropter de eo vere dixisse videtur Macciucca:

*Incozum, cernis, divino pectus Homero,
Nil mirum, bene si scripsit, & edocuit.*

O P E R A E D I T A .

Oratio, epithalamium & Anacreonticum carmen ; omnia graece scripta ; *extant in Collectione , cui titulus*. In Regis Caroli Borbonii & Amaliae Saxonicae Nuptiis Regiae Neapolitanae Academiae obsequentis officium . Neapoli. 1738.

In 4.

Oratio habita III. A. D. Non. Nov. anni 1741. in Regia Academia.

Poetarum delectus, in quo habentur carmina excerpta ex M. Valer. Martiale, C. Valer. Catullo , Alb. Tibullo , & Sext. Aur. Propertio ad usum adolescentium Seminarii Neapolitani, brevibus adnotationibus illustrata cum divite rerum, & verborum indice. Apposita est initio Dissertatio de vera Epigrammatum pulchritudine 1747. in 8.

Lettera indirizzata ad Anton Franc. Gori su d' Ercolano. *Extat in Vol. II.* delle simbole letterarie del Gori pag. 146.

La Grammatica Greca di Porto Reale, tradotta dal Francese, disposta in miglior ordine con varie giunte 1752. Tomi II. in 8.

Graecorum Auctorum ΣΤΑΛΟΓΗ , qui terna dialecto Attica, Dorica, Ionica, in soluta & ligata oratione floruerunt versione κατὰ λέξιν

adjecta pro adolescentium tyrocinio concinnata
1753. in 12.

De Regia theca calamaria, sive μελανοδοχείω, ejus-
que ornamentis 1756. T. II. in 4.

Lettera al P. Ignazio della Croce Agostiniano Scal-
zo su d'una gemma colla testa di Elagabalo.
Extat in Vol. III. operis, cujus est inscriptio;
Opusculi scientifici stampati in Venezia nel
1757.

Ragguaglio delle Iscrizioni Pontianae illustrate,
supplite, ed interpretate. In fol.

Απολογμενα pro Graeco epigrammate latine con-
verso ab Jacobo Martorellio adversus accuratio-
res posterioris Editoris animadversiones, in fol.
1759.

Jacobi Martorellii απολογμενων δευτερων Pars I.
adversus Anonymi amarulentissimi, ac doctissi-
mi Triptychon inscriptum vindiciae; in fol.
1759.

Inscriptiones, carmina, tum Graeca, tum Latina.
*Si haec omnia unum in corpus colligerentur,
plura conficerent volumina.*

*Quae ad Martorellium pertinent de Neapolitanis
originibus, vide ea in opere, quod inscribitur:*
Dell' Antiche colonie venute in Napoli Vo-
lumi III.

O P E R A I N E D I T A .

Parere fu di un Codice acefalo delle Costituzioni
Greche di Federico II. Imper., trascritto in Si-
cilia, ed indirizzato a D. Domenico Salomone,
Consigliere della Real Camera di S. Chiara.

Ragionamento sul preteso Ratto di Elena.

De origine Graecarum litterarum, seu *στοιχεύων*
Dissertatio.

Diatriba de Amphictionibus.

Perbreves in Athemisia numismata animadversiones.
Graecanicae Geographiae elementa.

Graecae Historiae & Chronologiae elementa.

Relazione di ciò che si è ritrovato, e si permette
osservare nel cavamento del vecchio Ercolano
presso Napoli con brevi riflessioni.

Dissertazioni filologiche sopra diversi argomenti.

De Paederastia Graecorum. *Magna horum scriptorum
pars extat apud Vincentium Meolam, virum lit-
teris excultum, editisque operibus clarum.*

ANGELUS FABRONIUS

FRANCISCO FALCHIO

S. P. D.

Saepe & multum hoc mecum cogitavi, boni ne an mali plus attulerit hominibus rerum metaphysicarum inquisitio. Nam cum Christianae religionis detrimenta confidero, & sanctissimorum dogmatum infirmatam auctoritatem animo colligo, per eos, qui se philosophos esse idcirco gloriantur, quod res a vulgari cognitione remotas quaerunt, & divinam rationem humanae, ingenio nimium praesidentes, temere subjiiciunt, non minimam video inveciam esse partem incommodorum. Cum autem repetere instituo, quantam opem contulerit metaphysicorum cognitio ad ipsa Ecclesiae dogmata propugnanda & firmanda, cumque animadverto multa

ex eodem fonte fluxisse ad noscendas animorum naturas, ad mentis vim acuendam, ad rerum causas videndas, & ad comprehendenda omnium artium & disciplinarum principia, in eam facile sententiam ducor, ut existimem omnem sapientiam sine metaphysica parum prodesse hominibus, metaphysicam vero sine prudentia nimium obesse plerumque, prodesse nunquam. Diximus alias de hujus disciplinae vel virtutibus, vel vitiis (1) quae si quis transferre velit in eos, qui ipsa abutuntur, ne rerum naturam, quam errorem nostrum damnare malle videamur, valde illi assentiar. Porro qui ita philosophantur, ut auctoritatem divinam contemnant,

Faciunt, nae, intelligendo, ut nihil intelligant.

Modicis enim adeo regionibus circumscripta est humani ingenii vis, ut qui in iis profe-

---

(1) Vid. Vol. XII. pag. 272.

rendis laborant, emolumenta rerum saepe fallacibus judiciis videant, & in errorem turpiter labantur. Est & aliud genus hominum, qui omnem philosophandi libertatem tanquam religioni inimicam averfantur, & vultum tam importunum in publicum deferunt, ut cruces & tormenta minentur iis, qui contendunt philosophiam non tam in aliorum praeceptis ediscendis esse positam, quam in mentis vi exercenda, acuendoque ingenio, in natura, naturaliumque rerum principiis investigandis, in quaerenda veritate suoque iudicio ac sensibus, & in aliorum erroribus, praejudicatisque opinionibus detegendis atque convellendis. Sunt alii denique, qui ut pecudes sui generis sequuntur greges, sic ipsi a vestigiis, quibus primum insitire, pedem referre non audent, & assuetudine serviendi servile adeo contraxerunt ingenium, ut penes illos etiam sine ratione valeat auctoritas eorum, quos semel probavere. Si audivisses aliquem eorum, qui Aristoteli addicti & quasi consecrati erant, non putasses posse Peripateticam, seu verius Arabicam philosophandi rationem everti, quin theologia everteretur, atque obscuraretur,
sta-

stabili adeo, si superis placet, inter se conjugio junctae sunt. Qua quidem re quid non dicam absurdius, sed religioni Christianae perniciosius dici potest? Quasi nimirum non possit Christianorum religio stare sine Graecorum atque Arabum philosophia, quam versari in summis erroribus, & maximarum rerum ignoratione nullus nunc est sanae mentis, qui non videat. Non hos philosophos esse censeo, probavique semper eam Lactantii Firmiani sententiam (1): oportet in ea re maxime, in qua vitae ratio versatur, sibi quemque confidere, suoque judicio ac propriis sensibus magis niti ad investigandam & perpendendam veritatem, quam credentem alienis erroribus decipi, tanquam ipsum rationis expertem . . . . . Quare cum sapere, idest, veritatem quaerere omnibus sit innatum, sapientiam sibi adimunt, qui sine ullo judicio inventa majorum probant, & ab aliis peccudum more ducuntur. Is igitur est verus, is perfectus, is solus philosophus, qui ex-

Tom. XV. S

---

(1) Lib. II. Cap. VIII. *Divinar. Instit.*

plicat atque excutit intelligentiam suam, ut videat quid in quaque re verum ac verisimile sit, qui attingit ea, quae ab exquisita quadam ratione & doctrina profisciscuntur, & ingenue fatetur se ignorare, quae Deo occultare nobis libuit, qui sibi velis remisque, ut dicitur, decertandum cum iis putat, quos libido cogitandi & agendi ad omnem errorem diffeminandum, & ad omne facinus suscipiendum compellit, & qui in vita agenda atque in re publica administranda principia & causas rerum videt, earum progressus atque antecessiones non ignorat, similitudines atque exempla inter se comparat, rebus praesentibus adjungit atque adnectit futuras, neque progreditur longius, quam sapientis hominis cogitata ratio postulat. Quo effraenata cupiditas atque ambitio rapuit metaphysicos quosdam, qui omnia licet revocantes ad leves conjecturas, attamen quasi agnatio cum caelestibus iis esset, se solos constituendae reipublicae, & moderandae vitae rationem tenere, se illa mysteria, quae Deus celavit, enodaturos, se libertatis vindices & omnium humanorum jurium defensores futuros, se deni-

que temporum illorum caliginem, quibus nec quae ante oculos erant cernebant homines, discussuros gloriantur? Hoc genus hominum non modo abhorret a majorum consuetudine atque religione, sed etiam ab hujus saeculi licentia, quorum nisi impunita scelera tulissent regnorum moderatores, non dolerent nunc in se ipsos conversos esse illorum nefarios conatus. Vidit haec omnia vir sane singulari ingenii acumine praeditus Antonius Genuensis, & cum diu se exercuisset in metaphysicis rebus, quas praesertim adamabat, aliquid hujusmodi se prolaturum speravit, quod mederetur & veterum servituti, & recentiorum licentiae. Verbis loculentis & pluribus universam disciplinam comprehendit, & prudentiorum concessu vicit omnes eos, qui haec ipsa antea attigerant. Verum id praesertim sibi proposuit, ut quoniam nimis exiguae & angustae sunt, quas de animis habere possumus notiones, mentem saltem hominis usque eo disciplina ipsa corroboraret, ut virtutem efficeret, ex qua re una vita felix & beata esse potest. Nihil enim aliud est felicitas, ad quam omnes, natura duce, feri-

mur, nisi bonorum consiliorum, honestarum-
 que actionum prosperitas, quare praeclare ab
 iis susceptam operam philosophandi arbitrabi-
 mur, qui, omnibus rebus posthabitis, totos
 se in optimo vitae statu exquirendo colloca-
 runt. Alia plura idem tractavit, volens ho-
 minum, quorum periculis commovebatur, com-
 modis, utilitatique servire, qua de causa
 eam celebritatem famae obtinuit, ut si quis un-
 quam nostratum alius, fuerit absentibus no-
 tissimus. Par igitur erat ut nomen quoque il-
 lius scriptis celebraretur, & illustraretur no-
 stris, quae si aequabunt tanti viri merita,
 vel ut modestius loquar, si tuam explebunt ex-
 pectationem, qui de me semper amice judica-
 sti, magnum laboris fructum me percepisse
 arbitrabor. Illud vero & tibi profiteor, & ce-
 teris, in quorum haec manus venient, non
 omnia, quae Genuensis edidit, plane mihi pro-
 bari, quemadmodum nec tute omnia probas:
 sed quoniam ab historico res & scripta cla-
 rorum virorum exponi debent, ab theologo
 autem exquirendum in quo quisque offende-
 rit, aut lapsus fuerit, primum illud ex insti-
 tuto meo mihi adsumo, alterum iis, quorum

proprium est, integrum atque intactum relinquo . Restat , ut tibi ex animo gratuler , quod auctus fueris Pontificatu Pistoriensi, & quantum conjectura auguror , non despero fore , ut per te, munita communi arce bonorum , obstructisque perfugiis improborum , qui non parvi animi esse videntur , illa Dioecesis , quasi nova luce recreata, reviviscat. Vale.

Florentiae Kal. Octobris

MDCCLXXXI.

ANTONIUS GENUENSIS.

Locupletissimus est auctor Cicero, Leontem, cum Pythagorae ingenium admiratus esset, quaesivisse ex eo, qua maxime arte confideret? atque illum respondisse, se scire nullam, sed esse philosophum (1). Minime quidem verebatur arrogantiae crimen Antonius Genuensis, cum hoc dictum sibi & convenire putaret, qui omnem vitam contrivit in excitandis atque inflammandis omnium animis ad philosophiae studium, ferens multa in inculto & quasi derelicto solo, quae posteris suis, alterique saeculo saltem profutura iudicabat. Sed ab initio est ordiendum. Natus est Castellione, parvo, sed satis florenti Sa-lernitanae provinciae oppido, Kal. Novembris an. MDCCXII. parentibus Salvatore Genuensi &

---

(1) V. Tusc. Cap. VIII.

Adriana Alfenita. Naſtus eſt patrem acerbum & ſeverum, qui familiae utilitatem unice reſpiciens, illum quamvis natu maximum quatuor, quos ſuſceperat, liberorum, Eccleſiae militiae deſtinavit. Ea propter erudiendum curavit tum in humanioribus litteris, tum in philoſophia, ut per eas ad majora veniret paratior. Sed tanta fuit in praeceptoribus perversitas, ut dediceret pene diſcendo. Quadam tamen ingenii vi multa videbat acute, & ſubtilis adeo diſputator erat, ut in illis ſcholasticis exercitationibus condiscipulorum nemo par illi eſſe poſſet, & ſuis acuminibus vel ipſos praeceptores compungeret. Unum reſtabat malum Antonio noſtro, ut ſtudioſe & multum volutaretur in Romanenſibus fabulis, ſed hae viam ſtraverunt lectioni Q. Curtii, Suetonii & Plutarchi, & tum primum aliquid ſe didiciſſe ingenue profeſſus eſt. Poſt haec a patre ita deductus eſt ad theologiae ſcholasticae & juris pontificii magiſtros, non ſecus ac ſi in his diſciplinis vitae tabernaculum ponere debuiffet. Sed quoniam nihil fit, invita, ut dicitur, minerva, & pertoederet Antonium paternae acerbitatis, hujus levatio-

nem ab juvenilibus oblectamentis quaesivit, & habuerat hoc ab natura, ut species ejus & pulchritudo cum coloris bonitate, procera statura, & morum suavitate conjuncta mirum in modum delectaret. Deperiit Angelam Dragoniam feminam rusticanam, sed in qua forma erat liberalis & elegans, quod ut comperit pater, adolescentem, qui tum viginti erat annorum, a patria amovit, & Buccini consistere coegit. Favit illi fortuna, quod eo in loco ad amicitiam se contulerit Joannis Abbatum viri satis docti Graecis Latinisque litteris, & civilibus divinisque legibus. Hoc consiliario & duce, cum renovasset studia sua, miros in iis progressus fecit, non tam ingenii viribus, quam vigilantia prope incredibili. Imitandos enim sibi esse dicebat illos viatores, qui si serius, quam voluere, forte surrexerint, properando etiam citius, quam si de nocte vigilassent, perveniunt eo, quo iter intenderant. Tali modo cum per biennium industria singulari aluisset ingenium, & agricolae cuidam jam nupta esset Dragonia sua, remeavit in patriam, sancte affirmans patri omnia ex illius voluntate se se facturum. Tum ab Ar-

chiepiscopo Salernitano Subdiaconatum, ut lo-
quimur, suscepit, & cum faceret, ut moris
est, periculum doctrinae suae, tanta fuit ad-
miratio copiose sapienterque dicentis, ut non
multo post idem Archiepiscopus ipsi onus com-
miserit docendae eloquentiae in illius civitatis
Seminario. Porro si humanioribus litteris in pri-
mis navare operam voluisset, numerari in princi-
pibus facile poterat. Luculenter enim & Graece
& Latine sciebat, motusque animi in eo celeres
& acuti erant ad inveniendum atque excogi-
tandum. Jam vero quanto polleret acumine
in interpretandis Graecis scriptoribus, ex iis,
quae in suis libris sparsit, conjici facile po-
test. Biennium eo in loco fuit, se ipsum ma-
gis, quam alios docens. Ex continua enim
sacrorum librorum, & Ecclesiae Patrum ope-
rum lectione hauriendam theologiam & juris
Christiani disciplinam putavit, ac multa prae-
sertim ex Chrysostomo, Augustino, & Thoma
Aquinate seposuit, quae tanquam aliqua ma-
teries ad opera, quae meditabatur, conficien-
da sibi aliquando usui futura essent. Illi la-
bores non erant sine spe non modo gloriae,
sed etiam praemiorum, quae sibi ab Archiepi-

scopo proponebantur. Sed cum hic e vita an. MDC. XXXVI. migrasset, & mortem quoque obiisset homo maximis amicitiae & propinquitatis vinculis sibi conjunctus, qui Salerni gravi munere perfungebatur, de hac civitate deferenda cogitavit, Neapolimque accessit, incertus tamen quem vitae cursum teneret, quamvis presbyter esset. Si patrem audivisset, fori tentasset fortunam, & poterat facile, cum minime hospes esset in juris prudentia, & ingenii illius fines prope immensi essent; sed se ipsum consuluit, & hominum commodis utilitatique, magis quam suae servire deliberavit. Ut quondam Pythagorae, sic similis videbatur ei vita hominum, & mercatus ille, qui habebatur maximo ludorum apparatu totius Graeciae celebritate. Nam ut illic alii gloriae spe, & nobilitate coronae, alii emendi aut vendendi quaestu & lucro ducebantur, alii demum, quod erat maxime ingenium & rarum, nec plausum, nec lucrum quaerentes proficiscebantur perspiciendi causa quid ageretur, & quomodo, ita Genuensis, quasi in mercatum quemdam in hanc vitam venisset, ceteris omnibus pro nihilo habitis,

contemplationem rerum cognitionemque, nihil sibi acquirens, praeferendam putavit. Ut earum rerum copia esset, quae sunt necessariae non modo ad scientiarum iter ingrediendum, sed & ad moderandam rationem, qua societas hominum inter ipsos, & vitae quasi communitas continetur, optima um artium vias tradere suis civibus privatim coepit, quorum in commodum novas Ethices, Logices & Metaphysicae institutiones concinnavit. Non poterat autem non figere maledictis eos, qui immanem illam intolerandamque, ac nimium diu inveteratam Scholasticorum barbariem alere adlaborabant, nihilque scire docebant, cujus rei exemplum ex se ipso capiebat, qui meliorem vitae partem in nugis addiscendis consumpsit. Sibi unice debuit quod emerisset e scholae probris; cumque ad aures pervenisset Caelestini Gallianii Praefulis amplissimi, qui Regi a facello erat, illius doctrinae fama, hujus auctoritate & officiis factum est, ut Novembri anni MDCCXXXI. eidem metaphysicae docendae in Neapolitana Academia munus crederetur. Hanc facultatem ex omnibus maxime idem amabat, & quod dum Sa-

lerni fuit, nimium diu in illa commentitia Platonis civitate verfatus est, fperans poffe aliquid hujusmodi confici, quod ad religionem Chriftianam pertineret, fe ipfum poftca correxir, intellexitque multa effe in illo philofopho, quae ordine & ratione prorfus carebant, quaeque prima fpecie fucum facere poterant, quare ex Lokio, ex Wolfio, & ex aliis metaphyficis folidiora quaedam, & rei Catholicae adfuaiora quaefivit, quibus docti omnes facile affentirent. Totos dies atque noctes cogitabat de contexendo hujusmodi opere, quod a vitiis veterum plurimum abeffet; contineret tamen omnia ea, quae ab ipsis commode dicta effe videntur, nihil earum rerum praetermitteret, quas pofteriores philofophi excogitarunt, & ex fuo quoque nonnihil in commune conferret. Quod fi ea, quae expofuntur in elementis metaphyficae Genuenfis de mundi praefertim origine, deque legibus, quibus omnia fubjiciuntur, ordinanturque, deque ontologia tantopere eligenda fuerant, quanto ftudio electa fuerunt, profecto illum induftriae fuae haud poenitere debuit. Neque ei audiendi fuerunt delicatiores quidam, qui

aegrè tulerunt a se renovatas fuisse quasdam spinosiores quaestiones, quae propter vetustatem coeperant obsolescere; sic enim discipulis suis consulendum putavit, ut nihil earum rerum ignorarent, quae quondam in honore fuerunt. Adde, quod philosophorum, quos Barbaros vocamus, propria esse metaphysica judicatur. Ferre & aliud genus hominum debuit molestiorum. Conscius sibi erat nihil a se omissum in confutandis Spinozistarum, Hobbesianorum, Scepticorum aliorumque impiorum partim monstrosis & absurdis, partim etiam ineptis opinionibus, quod pietati erga Deum fovendae, & religioni, hominumque societati, quae religione continetur, tuendae conducere, quare obstupuit, cum audivit esse homines, qui omnes fere domos omnium concursabant, affirmantes se in *elementis metaphysicae generalibus*, quae primum an. MDCCXLIII. emisit, quasi semina quaedam Scepticismi aliorumque errorum sparsisse. Tam exitiosam in se conjurationem haberi a civibus suis nunquam putaverat, quare confugit ad Caelestinum Gallianum patronum suum benevolentissimum, & ab illo opem petiit, ut motus conatusque

invidorum in suam perniciem parati prohiberentur. Non hic modo, sed & Julius Tornius alique docti viri Neapolitanae Ecclesiae addicti, praesto Genuensi fuerunt, quorum praesidio etsi nonnihil reprefferit furorem exultantem adversariorum, non potuit tamen omnem errati suscipionem, quae infederat in animis eorum, qui mediocriter docti nil per se judicare poterant, propulsare. Res delata fuit ad Romanum Pontificem Benedictum XIV., qui in consilium maxime adhibuit Jo. Baptistam Curram Januensem ex illa familia, quae Pauperum Matris Dei vocatur, hominem sane multis litteris, praesertim divinis, excultum atque expositum. Facile huic fuit liberius aliquid dictum notare, idque reprehendere, & quod ita natura erat Genuensis comparatus, ut si quid temere secutus esse videretur, monitus ab aliquo, cujus cognita sibi doctrina & probitas esset, facile & libenter sententiam commutaret, respondit Curro, se non parum cognosse, sed in parum cognito stulte & diu perseverare, turpe judicare, propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari uniuscujusque vitio esset attribuen-

dum; quapropter rogare illum, ut Pontifici referret, se paratum esse ad emendanda omnia ea, quae emendatione ipse digna putasset. Quod & fecit, cum secundo an. MDCCLVI. priorem partem suae metaphysicae Neapoli edidisset. Hanc ipsam eidem Summo Pontifici nuncupavit, & pauca, quae in illam addidit, quo delicatioribus satisfaceret, non ita conjunguntur cum ceteris, quae vel antecedunt, vel subsequuntur, ut non appareat sibi ita scribendi necessitatem quamdam impositam fuisse. Vidit tum Genuensis vel in quaestionibus theologicis & metaphysicis esse quaedam, in quibus tractandis tempori cedere sapientis esse merito judicabatur, quanquam nihil tam aegre ferret quam quod non sentiebat dicere, aut quod non probabat facere. Futura tamen tempora praevidebat, quibus, cum philosophia jus suum & moderatam libertatem recuperasset, id, in quo se ab invidis invadi solere audiebat, palam ac tuto defendere licuisset. Sed interea perferre debuit importunitatem eorum, qui non ratione, sed verbis, quae ne ipsi quidem intelligebant, pugnabant, quique verebantur, ne si homines a Genuensi didicissent ita philosopha-

ri, ut ea, quae sunt in usu vitae communi, non ea, quae finguntur, aut optantur, spectarent, eorum imbecillitas atque inanitas derideretur. Porro longe nimis progredere, si omnes recensere vellem machinas, quas adhibuerunt adversarii Genuensis ad illum perdendum. Favebat & iis magnae auctoritatis homo Iosephus Spinellius Cardinalis & Neapolitanorum Archiepiscopus, qui quaerebat causas, ut Regi persuaderet, multos esse Neapoli, quorum religio a splendore illius imperii & majorum institutis abhorrebat, neque eos posse cohiberi, nisi Quaestorum Fidei auctoritas ac potestas revocaretur. Fit clamor maximus, cum id acerbum multis atque intolerandum videretur, parumque adeo valuerunt consilia & artes Cardinalis, ut propter hanc causam ipse Archiepiscopatu & Neapoli cedere coactus fuerit. Quae ante quam acciderent, severe iudicatum est de scriptis theologicis, quae Genuensis edere meditabatur, ac si fuisset ratum, quod actum est per vim, minime ille in suspiciosissimo negotio effugisset haereseos, vel temeritatis vituperationem. Respondit ad ea omnia, quae sibi objiciebantur

ab

ab adversariis, in quo se egregie subtilem scriptorem praestitit, & gaudere visus est, quod illos irridendi sibi dedissent facultatem (1). Neque minus in eo, quod pertinebat ad res metaphysicas, deridere potuit eos, a quibus

Tom. XV.

T

- (1) Non dubito fore plerosque, qui scire optabunt quibus de rebus praefertim insimularetur Genuens. Agens ipse de locis theologicis, quos *fontes*, ex quibus manant universae theologiae *principia*, appellabat, tantum tribuit naturali rationi, ut per hanc multa cognosci posse contenderet, quae ad Deum, ejusque, ut loquantur, attributa, ad naturales leges, & ad eam theologiae partem, qua mores conformantur, pertinent, atque hujusmodi notiones se illis aequare, quas ipse Deus nobis patefecit. Cum de mysterio Eucharistiae verba faceret, dixit: *Corpus Christi non esse sub indivisibili extensionis*; de baptismo autem, nominavit illud *symbolum Christianae fidei*; cum autem interpretaretur I. saiae prophetiam; *Ecce parturiet virgo, & vocabitur nomen ejus Emanuel*, dixit tum ad Christum, tum ad Isaiae filium illam posse referri; explicans Pauli Apostoli epistolam ad Roma.

Pirrhonismi nota sibi iniusta fuerat, quod, quae dubia erant, sumere pro certis abhorreere a sapientia putabat, insimulabaturque quod protulisset argumenta Epicureorum & Sociniano-
rum adversus animi naturam, Spinozae &

---

nos de Gratia Dei ita differuit, ut inclinare in Jesuitarum propriam sententiam videretur; contendebat Hebraeos traditionem tanquam regulam habuisse, qua divinos libros interpretarentur, eaque propter *quasdam in veteri testamento prophetias, quae secundum litteram non videntur ad Christum referri posse, Apostolos apud Hebraeos de Christo confidentissime usurpasse*; affirmabat Ecclesiam Dei cum primum exorta est, non fuisse catholicam, gaudereque infallibilitate, ut dicunt, in rebus definiendis, quae ad fidem & mores pertinent, minime vero in rebus vel historicis, vel philosophicis, illud etiam addens: *jus Pastorum cogens necessitatem tantum conservandae religionis spectat, eaque terminatur*; demum, ut alia plura omittram, non probabatur quod affirmasset, obstinatos peccato res antequam diris devoveantur, in Ecclesia manere, quamvis illius spiritu minime animentur. Decem his accusationis capitibus totidem epi-

Collini adversus libertatem , quasi non ea mente protulisset , ut confutaret , quo sane magnum catholicae religioni beneficium tribuit . At quoniam sibi rem esse intelligebat vel cum invidis , vel cum indoctis hominibus , quorum malevolentiam & insultatam bene noverat , abstinuisset quidem a perficiendo opere , quod tota jam celebrabatur Italia , nisi coegissent illum amici auctoritate & doctrina clarissimi propositum mutare . Etenim affirmabant hoc decere illum , convenire muneri , quod in Academia Neapolitana sustinebat , & utile fore

---

stolis respondit Genuensis , neque difficile illi fuit , quae contra dicebantur SS. Patrum & illustriorum theologorum testimoniis diluere .

Idem & defendit suas metaphysicas institutiones adversus Paschalem Maglium insulsum & illiteratum virum , qui , editis an. MDCLVIII. *Dissertationibus philosophicis* , illas oppugnaverat . Sic suam defensionem contexuit Genuensis , vulgaris epistolis ad Provinciale amicum salis ac leporis plenissimis , ut multa vera illustraverit , quae perplacere possunt rerum metaphysicarum studiosis .

hominibus, qui diu nimis servile Scholasticorum
jugum perpessi fuerant, id tandem scire, quod

*Aequè pauperibus prodest, lucupletibus aequè,
Aequè neglectum pueris senibusque nocebit.*

Ita abjecta omnis cunctatio. Obstitit tamen
gravissimus pectoris morbus, quo per plures
aunos laboravit, ne citius incepta perficeret.
Ita autem perfecit, ut ad tres partes, quibus
universa metaphysica continetur, quartam ad-
deret *de principiis legis naturalis & officio-
rum humanorum*. Sic enim cohaerere meta-
physicarum rerum cognitionem putabat cum
scientia naturalium legum, quibus subditi na-
scimur, & quibus omnino parendum est, quo
& esse, & beate esse possimus, ut dissolvi
nullo modo debeant. Monitos autem lectores
voluit, se adolescentes instituendos suscepisse,
non doctos homines; & quod nec dissimula-
re poterat; nec non dolere, quod illa sua
prudentialis doctrinaeque professio in malevo-
lorum vocus incurrisset, multa de theologo-
rum mediocriter litteratorum ferocitate in li-
brorum praefationibus conquestus est. Haec

caussa fuit, ne tum in vulgus ederet *Universae Christianae Theologiae elementa dogmatica, historica, critica*, in quibus concinnandis diu multumque defudaverat atque elaboraverat. Elatus enim studio novas terendi vias in instituendis adolescentibus verebatur, ne augeter in se odium eorum, qui in claustris unice posuisse sedem autumant theologiam, & nil probant aliud, nisi quod redolet obsoleta scholarum vocabula & scita. Omnino optasset Genuensis vel metaphysica, vel theologica tractans, ne artes tantae propter tenuitatem hominum a religionis auctoritate, & humani generis felicitate abducerentur ad mercedem atque quaestum, atque ad alendas perobscuras inutilesque quaestiones, quae non studia virtutis & existimationis bonae fructum non dicam pariunt, sed ne attingunt quidem. Cum vero memoria repeteret quae pertulit ac sensit ob curas, quas, glorians se esse humani generis philosophum, contulit in reipublicae commodum, & ob amorem in litteras incredibilem & singularem, non solum animum ab omni contentione & dimicatione, sed etiam a studiis facile revocasset. Sed quoniam haec jam

neque integra illi esse poterant, & summi labores magna compensati gloria mitigabantur, pergebat ad ea solatia, quae non modo sedatis molestiis jucunda, sed etiam haerentibus salutaria esse poterant. Concinnavit itaque libros *v. Artis Logico-Criticae*, quos exeunte an. MDCCXXXV. emisit, & Matthaeo de Sar-
no Regii Fisci Praefidi, viro omni laude praestanti nuncupavit. *Ars est philosophandi*, inquit ille, *plana ea & in medio omnibus posita: admoneo potius in ea tyrones, quam doceo: viro-
rum doctissimorum, qui periculis suis viam nobis patefecerunt, praecepta memero; sed ea explico paullo clarius & distinctius, quam ceteri facere solent: nova quoque via & ratione trado.* Vel ii ipsi, qui nihil melius fieri posse judicabant *Arte cogitandi*, quae prodierat ab Portus Regii incolis, maxime placere hisce Genuensis *Elementis*, quibus nihil deesse videtur, quod ad rectam rationem moderandam non solum in ferendis judiciis, sed etiam in gubernanda vita pertineret. Differit enim 1. de natura mentis humanae, de errorum causis, deque iis cavendis, 2. de ideis, earumque, ut loquun-

tur, objectis & signis, 3. de vero & falso, deque criteriis veri, & de ratione inquirendae veritatis, 4. de recto sensuum usu, de usu auctoritatis humanae & divinae, deque arte critica, 5. denique de usu ratiocinii, deque ratiocinandi generibus & methodo. Quamquam ex multorum scriptis haec omnia sciri possint, libentissime tamen ex Genuensi cognosces pro ejus in differendo perspicuitate, ordine, acumine, & quadam etiam Latini sermonis elegantia. In quo maxime consuevit se jactare eorum oratio, qui studiose antiqua persequuntur, id totum evertitur eo delectu, quem dixi, rerum. Prorsus nil magis optabat Genuensis, quam inflammare omnes Philosophiae amore, & optimarum artium vias tradere suis civibus, quare & illud sibi curandum putavit, ut hi, postquam a se didicerant, quem ex ratione usum habere possent, rectam quoque sequerentur viam in contemplanda corporum natura. Itaque conjuncta opera cum Orlandio, quo nullum amiciores habebat, edidit Neapoli an. MDCCXLV. *elementa Physico-Mathematica Musschenbroekii*, & quamvis socio concederet scientia rerum ma-

thematicarum, physicam tamen sic tenebat, ut par illi esse posset. Id conjici potest ex *Dissertatione de principiis corporum*, quam illi operi praeposuit, quanquam hanc non sic laudaverim, quasi in ea perfectum physicum possis agnoscere. Hoc ipso tempore cum *Cassinensis Monachus Sanchezius de Luna* vacuum fecisset *ethices cathedram*, *suffragatore Galliano*, illam *Genuens* occupavit. *Pristinam consuetudinem*, & *veterem morem docendae nobilissimae disciplinae* totum immutavit: quaesivit in ipsa hominis natura *justi atque injusti principia*; *naturales atque insitas in animis nostris notiones* exposuit, omninoque *universam hanc scientiam* quatuor in rebus verti docuit, quarum una est in *perspicienda hominis natura*, unde *originem ducunt ejus cupiditates*, *vitia atque virtutes*, altera in *tradenda regula*, ad quam omnia *judicia rerum omnesque actiones* dirigantur, & hanc ab *naturae omnique juris auctore* esse sumendam, tertia in *noscendis iis*, ad quae nos *natura genuerit atque conformaverit*, quarta denique *quomodo erga eos*, quibuscum congregamur, nos gerere debeamus. Haec omnia exornabat

confirmabatque exemplis ab universa historia petitis, afferebat etiam eloquentiam, quare minime est mirandum si illius schola eo concursu non modo adolescentium, sed etiam hominum doctrina excellentium, alienigenarumque (quidni inter hos commemorabo Brunopolis Duce[m], cui iter per Italiam facienti comites adesse visae sunt omnes praeclaræ artes atque disciplinae?) frequentaretur, ut nulla alia esset illustrior atque celebratior. Veniebat quoque saepe ad eam vir ille summus Caelestinus Gallianus, ac se gaudere dicebat, quod maxime facit auctoritatem, minime elusam ab Genuensi opinionem, quam de ipso conceperat. Si quod vero verbum ab ipso emittebatur adversus clamorosos magistros, qui docent res ordine atque ratione carentes, neque dant operam, ut homines meliores evadant, id, quasi notam inureret familiae theologorum universae ad constandam illi multorum invidiam valebat, quorum artibus factum est, ut omnis aditus ad theologiae scholam regendam, quod magnopere concupierat, ipsi obstrueretur. Etenim erat periculum, ne cum novare methodum vellet ex quadam licentia co-

gitandi, nimium sibi, ut saepe philosophis u-
 fuvenit, etiam in religionis opinionibus in-
 dulgeret. Porro ita comparatus erat natura
 Genuenſis, ut fingere, dissimulare, & obte-
 gere animi sui sensa nesciret, & quod peri-
 culosum in se munus susceperat revocandi ci-
 ves, omnesque Italos suos a Scholasticorum
 tyrannide, & a superiorum temporum barbarie,
 multa perferre debuit ab iis, qui tenebras quae-
 runt, quorumque eminet audacia atque teme-
 ritas. Nunquam sane suam libertatem proje-
 cisset, ut his blandiretur praemiorum spe; se-
 cutus tamen est consilium Bartholomaei Intie-
 rii, qui illi auctor fuit, ut pacatiora studia
 excoleret. Quoniam tanti viri mentio a no-
 bis facta est, non ab re erit hoc loco pauca
 de illius virtutibus commemorare, in quo si
 videbor longius, quam mihi concessum est,
 progredi, id ignoscatur volo amicitiae, quam
 cum illo habuit summae Genuensis, & homi-
 nis praestantiae. Natus ille humili loco in Flo-
 rentino agro, florenti adhuc aetate Neapolim
 conceſsit. Habebat ingenium ad excogitandum
 acutum, ad explicandum ornandumque uber,
 ad memoriam firmum & diuturnum, quod cum

contulisset praesertim ad philosophiam , & mathematicas disciplinas , mirificos in iis progressus effecit . Has privatim docuit , ut egestatem sustentaret , & in omnium domos facile admittebatur , quod esset singulari modestia , integritate ac fide , quas virtutes corporis pulchritudo , quae plurimum commendat , decorabat . Procuratoris diligentissimi officium praestitit Mediceis Principibus , Corsinis & Rinucciniis , qui bona possidebant in Neapolitano regno , sic ut alienam rem , veluti suam agere videretur . Sed dum bona fidei suae commissa procurabat , etiam atque etiam videbat , ut reipublicae serviret , & inventor multarum machinarum fuit vel ad diu conservandum frumentum , vel ad facile transvehenda ligna a montibus ad maris litus , vel ad agriculturam provehendam . Consuluit & regio aenario , cum expeditissimam rationem docuisset typis imprimendi syngraphas illas , quae in fortitionum ludo distribui lusoribus solent . Omnino ad mechanicam natus videbatur , quam disciplinam , ut & alias matheſis partes , scriptis suis illustravit . Hic cum propter multas ejus virtutes ac summam praesertim liberalitatem ,

summamque prudentiam magna cum dignitate viveret Neapoli, multi illius consiliis utebantur, aditum petentibus facile dabat, & pecunia & gratia prepulit haud paucos adolescentes ad artes atque disciplinas non modo colendas, sed etiam provehendas. Haec sibi praesidia comparasse dicebat ad decus atque ornamentum senectutis, cum tranquillitatem expetens ab omni negotio tum publico, tum privato se removisset. Mortem obiit a. MDCCLVII. cum esset ferme annorum octoginta, atque extitit nemo, qui non oculis lacrymantibus funus hominis, qui semper in laude versatus erat, intueretur. Sed, unde digressi sumus, revertamur. Poenituit fortasse Genuensem se non secutum semper fuisse exemplum Intierii, qui in tranquillitate animi beatam vitam ponebat. Ut vero illius consiliis aures patuere, coepit animum convertere ad ea, quae non facile in controversia & contentione versari poterant. Vulgavit itaque an. MDCCLIII. quaedam ad agriculturam pertinentia, et quae praefatus est ad Intierium scribens de utilitate litterarum, cum eae referuntur ad vitae commoda, satis declarant quam

infectus atque inimicus esset iis, qui inanibus atque ambitiosis studiis delectantur. Tum interius cogitationem suscepit instituendi cathedram Commercii et Mechanices, ea conditione, ut illam omnium primus regeret Genuensis, cui CCC. ut loquuntur, Ducatorum stipendium assignavit. Inivit illam, lubente Rege, magnoque hominum concursu, Nonis Novembris an. MDCCLIV. et quae scientia ab eo non admodum expectabatur, summa apparuit in illius praelectionibus. Has antequam ederet, vulgavit e Britannica in Italicam linguam conversam, atque commentariis raptim fortasse nimis a se exaratis auctam, historiam commercii Britannorum, quam Joannes Carius mercator confecerat. Tali modo multa, quae apud nos jacebant in tenebris, litterarum lumine illustrari coeperunt, etsi Genuensi pugnandum fuit adversus inveteratam quamdam Neapolitanorum his in rebus barbariem, qui mala, quae vitare facile potuissent, ultro accersebant atque attrahebant. Quae autem major ad minuendas vitae molestias ac praejudicatas opiniones convellendas accessio fieri potuit, quam ex praelectionibus Genuensis? Si nihil aliud

*Il vulgarizzatore
fu Pietro, germano
di Antonio - che
vi presentò un dizionario
greco-latino, e si assegnò
le note*

est gloria, quam illustis et pervagata multorum et magnorum vel in suos cives, vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum, dubitare sane non possumus, quin illa maxime excelluerit Genuensis, qui quod utile sit, quodque expediat docuit, ancipitesque disputationes, in quibus vel de libertate commercii, vel de luxu, vel de aliis hujusmodi rebus in utramque partem differi copiose licebat, scite enodavit. Probavit ille judicandum de imperiorum potentia et gloria ex abundantia incolarum et copiarum ad illos sustentandos; veras constantesque divitias a solo atque labore totas pendere, sic ut ille populus ditior existimari debeat, qui optimos agros studiose colit; luxuriam alere posse artes, et animare populos, eaque propter non tanquam pestem avertendam; aurum et argentum ex America ad nos transvectum non divitias, sed paupertatem peperisse; pretium rerum, quae vendi et emi solent, pendere ex geometrica, ut ajunt, proportionem inter ipsas res, et vitae necessitates; atque, ut alia bene multa prorsus Italiam nostram inaudita et nova praeteream, caritatem saepe fieri copia

annonae, si lex vetat exportari, quod fert tellus, quodque abundaret. Haec cunctas nationes noscere intererat, se praesertim Neapolitanam, quae inutiles scientias honorabat, alienigenarum artes fovebat, fertiles incultasque terras possidebat, & habitatores ferebat languori desidiaque deditos. Nae Genuensis quidem magno desiderio tenebatur illustrandi omnem illam scientiam, quae oeconomia dicitur, & hac de causa suis in scriptis multa sparfit, quae ad leges pertinent. Harum enim sapientiores non modo punire peccata & maleficia voluerunt, sed etiam augere humanum genus, illius alere industriam, artes, commercium atque luxum, moderari tributa ac vectigalia, utilitate reipublicae pecuniae fructum metiri, ac trahere omnes ad cognitionis & scientiae, felicitatisque cupiditatem. Harum omnium rerum tractatio indiget sane philosophia, non illa vulgari, sed recondita, cui praesertim proposita est hominis, societatisque humanae cognitio, qua quod Genuensis pectus suum compleverat, illius studium, omnium sane utilissimum, ad universas gentes propagare vehementer optabat. Istaec

publicae utilitatis cupiditas abripuit fortasse aliquando ipsum, ut quaedam proponeret, quae hominibus in administratione reipublicae exercitatissimis *adversata* videbantur, sed perfectissimam disciplinam relinquere voluit, & tot rationes attulit, ut velle ceteris, sibi certe persuasisse videatur. Agnitum autem est praesertim an. MDCCCLXIV., qui annus fuit Neapolitanis calamitosissimus propter summam rei frumentariae inopiam, quantum Respublica egeret oeconomiae peritissimis viris, qui vere philosophi dici possent, & hoc quidem tempore Genuensis in vulgus edidit eximium librum Cosmi Trincii Pistoriensis¹ de agricultura, atque cum ipso dissertationem, qua causas aperuit inscitiae hac in re suorum Neapolitanorum. Saepe ad id redibat tum in suis scriptis, tum in publicis acroasibus, fecitque ut notum suis esset egregium opus Tullii Britannici, & quae in illud addidit du Hamel, semperque ita statuit plurimum obesse huic arti, qua nihil melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil libero homine dignius, superbiam nobilium, inscitiam & pervicaciam agricolarum, legum latorum incuriam, quae

eo magis vituperanda est, quod est rei maxime necessariae, atque demum illud monstruosum, ut loquuntur, systema juris feudalis, a quo infinita mala in Neapolitanum regnum derivata sunt. Profecto si agricultura ita in honore esset, ut quondam fuit apud Graecos atque Romanos, & nunc est quoque apud Pensilvanos & Sineses, nostrorum hominum mores hac dulcedine corruptelaque minime depravati essent, nosque pueret eos, a quibus sustentamur, & ad omnia vitae commoda subsidia habemus, devovisse fami, nuditati, servituti, & omnium rerum inopiae. Si fieri omnino potuisset, avertere in posterum a patria sua caritatis periculum, quod fere semper hominum culpa accidit, optabat Genuensis, quare cum edendum an. MDCCLXV. curasset opus quoddam Gallice scriptum de rei frumentariae oeconomia, ornavit illud dissertatione, qua causas quaesivit caritatum, & remedia atque allevamenta huic malo. Nos profecto diu experimur liberam earum rerum, quibus abundamus exportationem, & earum, quibus egemus, invectionem, non modo conducere ad agriculturam provehendam, sed e-

tiam ad averruncandum difficultatis annonae periculum, & an. MDCCLXVI. cum maxima apud nos fuisset sterilitas agrorum, sedente Petro Leopoldo ad Etruriae gubernacula, uberiora cibaria facta sunt caritate. Bene quidem Plato, beatas illas fore Respublicas, quas regerent philosophi. Quanquam, aiebat Genuensis, quid opus est in hoc philosophari, cum rem non magnopere egere philosophia videamus? Sed plena errorum sunt omnia, nec mediocre munus sustinet ille, qui sibi sumit avertere homines a falsis inveteratisque opinionibus, ex quibus multae porro in humanam vitam aerumnae dimanant. Vix autem illi ferendi videntur, qui cum abundant ingenio & doctrina, non solum nihil conferunt in commune bonum, sed vel rebus clarissimis obducere tenebras adlaborant. Cum his praesertim rem habere voluit Genuensis, & *Academicae Epistolae*, quas an. MDCCLXIV. emisit adversus Jo. Jacobum Roussioium, ejus studium in litteras, humanamque societatem maxime declarant. Elatus ille vir cupiditate paradoxa defendendi, oratione quadam vehementer invectus est in scientias atque artes,

quasi per eas vitia omnia alerentur, omnisque tolleretur aequalitas, sine qua ex illius sententia beatus nemo esse potest. Illum si audivisses superstitio origo fuit astronomiae, ambitio, odium, adulatio, mendacium eloquentiae, avaritia geometriae, injustitia juris prudentiae, inanis curiositas physicae, superbia ethices, & sic de reliquis, quasi necessitas vitae nihil effecisset ad eas res parandas, quibus & sustentatur & ornatur. Dicta sua eruditione & artificio quodam malitiae condidit, & quod ei natura summam copiam facultatemque dicendi largita erat, hanc, ut & saepe alias, non ad salutem hominum conservationemque, sed ad perniciem convertit. Itaque expediebat reipublicae ne longius serperet hujusmodi opinio, quam sic oppugnavit Genuensis, ut perscianter disciplinarum & artium causam perorasse judicatus fuerit. Neque occultavit mala, quae ex illarum perverso usu oriri possunt, sed haec hominum natura maleficorum sunt, quorum unice temeritas & audacia infectanda est. Dum inscientia multa versabatur in terris, multa quoque erant effrata & immania, mansuefacti vero & excul-

ti a philosophia didicimus cohibere cupiditates, ferocitatem non modo comprimere, sed etiam horrere, legibus subicere homines, iisque persuadere ad conjunctionem congregationemque, & ad naturalem communitatem esse natos. Haud latebat Genuensem distinguere Roussioium inscitiam brutorum ferme propriam ab inscitia quadam, ut ipse ajebat, humana, minimeque rationis experte, sed haec & alia hujusmodi plura non philosophi judicia, sed delirantis somnia esse probavit. Narravit mihi aliquando Diderotius, dum an. MDCCLXXIII. eram Lutetiae Parisiorum, se causam dedisse Roussioii scripto. Nam cum inter se colloquerentur de proposita ab Academia Divionensi quaestione, num utilitatibus litterarum carere homines possent, amico inter ambulandum per jocum ferme exposuit rationes eas, quibus confici posse videbatur majora ex iis detrimenta, quam commoda in humanum genus dimanasse. Difficile non fuit Roussioio, qui saepe expertus fuerat nihil esse tam incredibile, quod non eloquentia feret probabile, magna argumentorum copia amici dicta confirmare, atque ostentare illud suum mirabile

ingenium in re omnino nova atque inaudita eloquentiae armis tuenda. Sed tempus jam est, ut ad Genuensem revertamur, cui si contigisset, ut Gallicum scriptorem styli elegantia aequare posset, sane immortalitati illas suas Academicas epistolas commendasset. Verum dum accuratius quoddam & exquisitius voluit afferre dicendi genus, deflexit ab illa forma, in qua naturalis ineffet, non fucatus nitor, nec semper verba adhibuit ad nostram consuetudinem apta. Quemadmodum in vita, sic in oratione constanti omnia debent esse apta, & inter se convenientia, & servare modum & numerum quemdam, qui aures expleat. Cum primum Genuensis ad Italice scribendum animum appulit, serviliter nimis, addam etiam inepte & putide, imitatus est veteres, quos probamus, scriptores; postea vero suum quoddam effinxit dictionis genus, in quo saepe ingrata negligentia apparet. Nam quaedam est etiam negligentia diligens, quam praesertim in veterum scriptis laudare solemus. Sunt, qui eundem excusant pervagata illa Ciceronis sententia: & tamen a Philosopho si offerat eloquentiam, non asperner, si non ha-

beat non admodum flagitem; sed nunquam Genuensis eloquentiam ab elegantia doctrinae separandam putavit, neque dubito quin disputans cum Rouffoio illius sibi dari eloquentiam voluisset, praesertim cum lectores non modo instruere, sed etiam delectare sibi proposuisset. Adde, quod illi erat persuasum ab Italis maxime colendam esse Italicam linguam, ut inurbanos illos esse judicaret, qui in instruendis adolescentibus ad omne scientiarum genus alienis linguis, ac praesertim Latina, uterentur. Quapropter se ipsum corrigens, qui antea logicam & metaphysicam Latine explicaverat, non has modo, sed & alias disciplinas, & vel illas, quibus instruimur ad divinae religionis rationem, ad morum scientiam, & ad rempublicam bene administrandam, Italice exponendas suscepit. Illam priorem, quae quod ratione nos bene uti docet, quasi quaedam lux lumenque vitae appellari potest, sic concinnavit, ut nihil melius fieri potuerit. Quae vero in extremo libro proposuit, omnes fere artes attingens, quae ab exquisita quadam ratione & doctrina profisciscuntur, multa sane nova, recon-

dita prorsusque vera continent. Non pauca habuit quae novaret in metaphysica. Prorsus ab illa ablegavit disputationes de ontologia, quod hae infinitae sint, concertationumque plenae, quodque in rebus incertis non tollant dubitationem, sed augeant potius atque confirment (1). Tantum exercitatio, experientia & meditatio in Genuensi valuit, ut illiterata & insulsa ea metaphysicorum dogmata putaret, quae non referrentur ad hominum utilitatem. Saepe enim in ore habebat praeclaram illam sententiam: *nihil bonum est, quod non eum, qui possidet, meliorem*

-
- (1) *Cum primum Genuensis edidit suas metaphysicae institutiones, quaedam ab amico illi obiecta fuerunt de ontologia atque cosmologia. Dicta a se minime defendenda putavit, eaque respondit, ex quibus quod judicari possit de ejus in hujusmodi rebus sentiis, hoc loco referenda putamus. Gli umani cervelli, inquit ille, sono come le forme di quei, che lavorano di sfogli, e le dottrine come le paste, le quali vi si modellano diversamente, sebbene tutte acconciamente alla loro: gli uomini, salvo alcune poche cose, non conoscono altra verità, se non quella che è re-*

facit . Ajebat etiam : Decrevi philosophari , sed ut Neoptolemus apud Ennium , paucis ; nam omnino haud placet , quod naturale jus , theologia , atque ethica a metaphysica tot habeant adjumenta , ut sine ea stare non possint . Ex iis , quae praefatus est , cum Italicas metaphysicae institutiones emitteret , facile conjicies quid sentiret de universa hac facultate , quamvis velis quasi quibusdam sententiam suam obtegendam putaverit , quae non acriter intelligenti ridenda fortasse videbitur . Eam partem philosophiae , quam de moribus ap-

---

lativa al loro intendimento . Quando il cervello è pieno , avviene come dell' ostriche e delle ragoste : ciascuno sta bene al suo modo , e sono sì savj i Lapponi a modo loro , e i Samojedi e i Tartari come i Cinesi a modo loro , e noi al nostro , e ciascuno al suo . Non si tratta di riempire il cervello di cose , ma d' idee , e l' importante si è che vadano a verso . Credete che fosse più beato Galileo girando , e dondolando colla terra , che il suo Simplicio stando fermo ? o più Cartesio nel pieno , che Newton nel vuoto ?

pellare solemus, sic tractandam suscepit, ut perfectam illius disciplinam haberemus. Emisit itaque an. MDCCLVIII. librum, qui inscribitur: *meditazione filosofiche sulla religione e sulla morale*, quoque probavit religionem, naturam, & moralem inter se jungi adeo copularique posse, ut quae ab iis praecipuntur, hac conjunctione firmiora evadant. Vel ea, quae eximia & praeclara nonnullis videntur, ob dictionem fuco illitam (voluit enim ornatus dicere, quam simplex ratio veritatis ferat) ita fatigant legentis animum, ut facile distrahatur, & auctoris sententiae diffidat. Vidit ipse postea hoc malum, & fortasse emendasset, si secundum operis volumen, quod inchoaverat, exarata jam quinta meditatione, a quo illud incipere debebat, absolvere potuisset. Neque minus jungendam ille putavit moralem scientiam cum latione legum, omni-que arte bene administrandae Reipublicae, quarum rerum se peritissimum ostendit eo praefertim in opere, quod *Diccosina* inscribitur. Non rei solum summa utilitas est, sed praecipienda quoque summa difficultas, quod in prohibendis malis legibus, quarum omne bo-

num cum convenientia conservationeque naturae, opportunitateque temporum & locorum finitur, necesse fuit multorum imperantium detegere errores. Qui vi oppressos imperio coercent, nec vident quid in jubendo spectari oporteat, facile illos humani generis ofores, omnique honore potestateque indignos arbitramur: verissimam enim illam putabat Genuensis sententiam, quam in omnium imperantium animis, quasi insculptam esse optabat: *a mansuetudine, paternoque amore Principum bonae prodeant leges; a bonis legibus tum a Principe tum a subditis illi populis observatis boni mores, ab his concordia civium inter eos & Principem ipsum, & ab hac hostium triumphum, gloria Principum, populorumque felicitas.* Cum vero praefertim illustrationem sibi proposuisset artis iusti & honesti, ut operis inscriptio praefert, hominis naturam sic examinat, ut nullum sit tam sanctum & tam solemne officium, quod persolvere debet Deo, sibi ipsi, iisque, quibuscum vivit, cui lucem Auctor non afferat, omnia ex naturalis legis principiis hauriens, & celebriorum nationum, ac praefertim Roma-

morum exemplis institutisque illustrans. Si hoc opus aureum, omniumque, quae ab eodem prodire, maximum judicabis, me quoque tuae adscribito sententiae. Cum illius priorem partem emisisset, altera avidissime expectabatur, sed illum a vulganda perficiendaque impedivit mors (1). Moram etiam & impedimenta intulerunt iussa hominis, cujus in publicis rebus administrandis summa erat potestas. Expulsis enim a Neapolitano Regno Jesuitis, qui dominati fuerant in scholis, his sic consulendum Bernardus Tanuccius putavit, ut novi magistri novaeque institutiones praeterita mala sarcirent. Mandavit itaque Genuensi, quem omnium aptissimum ad hanc rem jure meritoque judicabat, ut scripto exponeret quid facto opus esset. Facile illi fuit de ratione in-

---

(1) Illam priorem partem vulgavit an. 1766. neque multo post ipsa recusa fuit. Anno vero 1777. Dominicus Torres bibliopola Neapolitanus tum primam, tum secundam Diceosinae partem tribus vulgavit voluminibus, fortunatumque se putavit, quod hanc inter Auctoris jam defuncti scripta invenire potuerit.

stituendae Neapolitanae Academiae ea sentire
 & dicere, quae maxime tum Regis gloriae,
 tum etiam reipublicae rationibus conducere-
 rent. In omni scientia & arte respexit superioris
 temporis caliginem & tenebras, & quod in
 publicis gymnasiis studia maxime coluntur ju-
 ris prudentiae, medicinae & rerum divinarum,
 iis sic consuluit, ut essent aliarum disciplina-
 rum & artium comitatu ornata. Neque negle-
 xit minores artes, ex. gr. graphicen, archite-
 cturam, agriculturam, ad quas praemiis & ho-
 noribus nobilissimum quemque excitari optas-
 set, illa Ciceronis usurpans. *An censemus si*
Fabio nobilissimo homini laudi datum esset,
quod pingeret, non multos etiam apud nos
futuros Policletos, & Parrhasios fuisse? Ho-
nos alit artes, omnesque incenduntur ad stu-
dia gloria; jacentque ea semper, quae apud
quosque improbantur. Non est hujus lo-
 ci singula persequi, quae Genuensis proposuit,
 quibus non modo erudiri, sed etiam commo-
 veri, concitari, excitarique posse putavit a-
 dolescentes. Ut vero magis magisque incen-
 deret animum Regis ad haec curanda, aiebat
 nihil tam posse in hominibus, quam opinio-

nes rerum, has autem praefertim a studiis ortum trahere, eaque propter maxime interesse imperantium scholas tanquam navigium aliquod ex reipublicae tempestate moderari. Non is erat Genuensis, qui laudaret omnia, sed contra qui libenter obtrectaret mala, & quod causam agens optimorum studiorum, & publicorum commodorum saepe in religiosos homines invehit, qui contentionis, quam veritatis cupidores, artes colebant nec ad instruendos, nec ad oblectandos animos idoneas, horum odium adeo in se concitavit, ut calumniae licentiam ferre, dum vixit, debuerit. Prorsus ignorabat artem animos opinionibus, maloque more delinitos molliendi, libere, quod sentiebat, proferebat, & facilius flammam in ore continuisset, quam dicta, per quae aliqua utilitas percipi posse putabat. Atque haec quidem communis est omnium philosophorum consuetudo, ut qui inveteratam quamdam barbariem ex suorum civium moribus disciplinaeque delendam suscipiunt, nunquam sibi praevidant libertatem dicendi, etiam si intelligant magna se in pericula ac discrimina vocari. *Vides quibus fluctibus jactemur* (sic scribebat

ad amicum) *etsi ex iis, quae scripsimus & quae colloqui solemus, meum erga patriam, omne genus humanum amorem perspicere potuisti.* Porro si quis memoria repetat mala, quibus per multa saecula oppressum fuit Neapolitanum regnum, nulla non laude celebrabit Genuensem, qui sub optimo Rege remedia proposuit, quibus illa si non omnino, aliqua saltem ex parte sanari posse videbantur. Leges, mores, commercium, artes, agrorum cultura, studia, omne id denique, in quo publica salus continetur, non effugerunt illius perspicacem prudentiam, neque quidquam protulit unquam, quod non naturae, temporibus rectaeque philosophandi rationi congruere videretur. Consultus aliquando, quod saepe accidit, etsi non semper valuerunt illius consilia, num expediret conditiones quasdam commercii a Gallis oblatas accipere, respondit, eam esse Neapolitani regni fortunam, ut amicitiam cum omnibus nationibus habere, eisque ad se liberum aditum dare deberet, neque ei utile fore pactiones huiusmodi cum potentioribus conflare, nisi naves plures instrueret, quas in omnem oram maritimam di-

mitteret. Nec minus officio prudentis viri, bonique civis functus est, cum de re nummaria bene moderanda sententiam suam exposuisset, quibus in disputationibus dicere solebat, esse philosophi de rebus, quae ad rem publicam bene administrandam pertinebant, habere non errantes & vagas, sed stables certasque sententias, non natura solum & experientia, verum etiam disciplina corroboratas, & pro his, si opus esse videretur, velis equisque decertandum. Sed incredibilis quaedam & prope singularis & divina vis ingenii Genuensis cum summa industria conjuncta, & illa stipata choro virtutum, quae egregie cordatum civem efficiunt, non multum profuit Neapolitano regno, cum nescio quomodo usu obduruisset & percalluisset patientia erroris & vetustatis. Adde, quod plerique potentiorum splendore falsi honoris hallucinati, aciem boni ingenii hebetant, ne videant quod publicis rationibus utilissimum futurum esset; sunt denique alii, qui omnia recta negligunt, dum potentiam aut consequantur, aut retineant. Quare minime est mirandum, si cum valeret Genuensis in omni genere negotiorum

& studiorum, ejusque propterea nomen in universa celebraretur Europa, ut nemo accederet Neapolim, qui ipsum noscere, & cum eo colloqui non concupisceret, perexiguus fortunae muneribus fuerit ornatus. *Utilitatibus meis possum carere*, dixit aliquando, *dum publicis commodis consulam*. Cum haud haberet patrimonii subsidia, magisterio vitam suam sustentabat, & extremo tempore cum impediretur valetudinis incommodis, ne illud exerceat, Rex eidem CC. tantummodo annuos, ut dicunt, ducatos, & paullo amplius pendi jussit. Non defuisset illi amicorum liberalitas, sed parce iis utebatur, quod parvo erat contentus. Quam gratus vero erga eos esset, ex ejus scriptis judicare poteris, in quibus large effuseque praedicat virtutem eorum, a quibus beneficia accepit. Neque haec pondere, sed animo, quo ipsi dederant, aestimabat, cum sit boni viri non utilitate & fructu, sed ipso honesto moveri. In hoc autem naturam ducem sequebatur, cum, quae acceperat, mutatione officiorum reddere satagebat, & illa agitatio mentis, quae nunquam acquievit in investiganda cognoscendaque veritate, & illi per-

pe-

petui motus animi in consiliis dandis de rebus honestis & pertinentibus ad bene beateque vivendum, eo maxime spectabant, ut societas hominum conjunctioque servaretur, & animi excellentia magnitudoque cum in augendis opibus utilitatibusque & sibi & suis comparandis, tum multo magis in his despicendis eluceret. Te ita existimare volo, quidquid obstrepant calumniatores odiosi, fuisse Genuensem singulari bonitate naturae, & insedisse in animo illius virtutem non ferream, non superbam, non desidiosam, non ullis involutam integumentis, quaeque in tempestate quiescere, lucere in tenebris, haerere in patria, splenderetque per se semper, neque alienis fordibus unquam obsolesceret. Quanta autem humanitate atque patientia, quanta comitate ac facilitate gravitati admixta accedentes ad se se, omnesque scientiae cupidos accipiebat, atque erudiebat! Quanquam sentiret instare sibi, aut certe appropinquare mortem, non abstinuit se ab hujusmodi officio, a quo aliqua ex parte allevari aegritudinem suam dicebat. Coeperat enim nervorum morbo cum acri doloris morfu laborare, qui etsi inter-

dum intermittebat, asperius tamen semper re-
 crudeſcebat. Vere demum anni MDCCLXIX.
 magna humorum vis in pectore ſubſedit, ne-
 que multos poſt menſes VIII. Kal. Octobris
 hydrope conſumptus eſt, cum non adhuc
 compleſſet ſeptimum ſupra quinquageſimum
 ætatis annum. Omnes, qui patriam & litte-
 ras amabant, ejus morti illacrimati ſunt, col-
 legeruntque laudem omnium undique, ut ob-
 trectorum voces, quas nullis legibus frenare
 poterant, quia religionis involucris obtegeban-
 tur, bonorum ſaltem testimoniis a tumultu Ge-
 nuenſis averterent. Qui ſi me quoque accu-
 ſare volent, quod huic praeconia tribuerim,
 neque ſeveritatem adhibuerim in illius dictis
 perpendendis, quae ad res divinas & ſacras
 pertinent, ſciant me haec judicanda reliquiſ-
 ſe harum ipſarum rerum peritiſſimis viris, in
 quibus etſi rigorem probem, acerbitem, qua
 ſaepe in Genuenſem uſi ſunt, nullo modo.

OPERA EDITA.

Disciplinarum Metaphysicarum Elementa mathematicum in morem adornata. *Horum Elementorum priorem partem, in qua praesertim perpenduntur philosophorum sententiae de mundi origine, & legibus, quibus subjicitur, exponunturque Ontologiae principia, edidit Genuensis Neapoli an. 1743. Anno post coactus parere jussus Spinellii Cardinalis & Neapolitanorum Archiepiscopi, Appendicem emisit, qua quaedam paullo obscuriora clarius explicantur, & argumenta Scepticorum fusius diluuntur. Postea plurima delevit, mutavit, addidit, & cum prima secundam, & tertiam partem vulgavit, hasque omnes Benedicto XIV. P. M. nuncupavit. His demum an. 1751. addidit quartam, quae est de Principiis legis Naturalis, & hoc morale opus Nicolao Vivianio dedicavit. Extat etiam Genuensis epistola Italica ad Antonium Comitem, qua de natura & origine perceptionum, nostrarumque idearum pluribus disserit. Hanc in extremo. libro. reperies Elementorum Logicae, quae Thomas. Bettinellius edidit Venetiis. anno. 1752. Anno demum 1759. coactus Genuensis calumum. sumere adversus Paschalem Maglium pro defensione suorum metaphysicae Elementorum in lucem emisit: Lettere Filosofiche ad un amico*

Provinciale per servire di rischiarimento agli Elementi metafisici dell' Ab. Antonio Genovesi Regio Cattedratico: In Napoli nella Stamperia Simoniana in 8. 1759. *Minime silentio praetereundum est, Genuensem anno postquam illa ediderat, novam adornasse editionem metaphysicae elementorum quinque in volumina distributam novoque plane ordine. Nam quae pars erat tertia ceteris in editionibus, secunda facta est, & quae secunda, tertia. Tali modo postquam in priori parte exposuit principia Ontologiae & Cosmologiae, differit in secunda de Theosophia, in tertia vero de Anima, atque humana natura, & in quarta denique de principiis legis naturalis.*

Antonii Genuensis in Regia Neapolitana Academia Philosophiae Professoris Elementorum Artis Logico-Criticae libri V. Neapoli 1745. *Cum iterum Genuensis sumpsisset in manus haec Elementa, plurima in illa addidit, & vel iis satisfecit, qui non omnino Peripateticorum logicae nos oportere oblivisci aiebant, quod sint in illa quaedam, quae scire, si non ad inveniendam veritatem, ad differendum saltem videbantur necessaria. Multos post annos coarctavit Genuensis, quae tum ad logicam, tum ad metaphysicam pertinebant, & Italice exposuit cum hoc titulo:*

Istituzioni di Metafisica per li Principianti 1766.

Istituzioni di Logica per li Principianti 1766.

Disputatio physico-historica de rerum corporearum

origine. *Praeit libro, qui inscribitur; Elementa physicae conscripta in usus Academicos a Petro Van-Musschembroek. Neapoli 1745. typis Petri Plumbo. Vulgatis jam Logices & Metaphysicae elementis, ne quid deesset philosophiae studiosis, Genuensis physica haec elementa, conjuncta opera cum Josepho Orlandio, edenda curavit.*

Discorso sopra alcuni trattati d'Agricoltura indirizzato al Sig. Intieri, in cui si tratta del vero fine delle lettere, che è di giovare ai bisogni della vita. Napoli 1753. Sexennio post, cum Latinam orationem haberet in Academia Neapolitana, ea demonstrare satagit, quanta essent bona & commoda, quae ex litteris ad homines derivarent, si rite & sancte illae traherentur. Litterarum etiam causam defendit, cum adversus Roussojum vulgasset

Lettere Accademiche. Napoli 1764.

Storia del Commercio della Gran Bretagna scritta da John Cary mercatante di Bristol, tradotta in nostra volgar lingua da Pietro Genovesi Giureconsulto Napoletano con un ragionamento sul Commercio universale e alcune Annotazioni riguardanti l'economia del nostro regno di Antonio Genovesi R. Professore di Commercio e di Meccanica nella Cattedra Interiana, dedicata a S. E. Romualdo Sterlich de' Marchesi di Cermignano. In Napoli 1757. per Benedetto Gessari; Tomi II. in 8. Quae in

*hoc opus addidit Genuensis , raptim & cur-
sim exaravit. Multa tamen utilissima praecipiunt,
& satis declarant illum fuisse hominem, qui non sibi
solum se natum putabat, sed patriae, sed suis.*

Delle Lezioni di Commercio, o sia di Economia civile,
da leggerfi nella Cattedra Interiana dall'Ab. Geno-
vesi Regio Cattedratico, Parte I. per il primo Seme-
stre, Parte II. per il secondo Semestre. *Nihil his a-
croasibus fieri potuit utilius ad excitandam hominum
industriam et ad rempublicam bene administrandam,
& vel ipsi jurisconsulti in iis invenire possunt plu-
rima ad jus pertinentia, quae, duce philosophia,
optimo in lumine collocata sunt.*

Discorso sopra l'Agricoltura, premesso all'opera di
Cosimo Trinci Pistojese intitolata; L'Agricol-
tura sperimentata, ovvero regole sopra l'agricol-
tura. Napoli 1764. *In extremo libro extat*

Idea del nuovo metodo di Agricoltura Inglese.

*Nova haec ratio colendorum agrorum proposita
fuit a viro Britanno, cognomine Tull, qui opus
suum binas in partes divisit. Harum in altera
de plantarum vegetatione egit, in altera vero de
operibus, quae necessaria sunt tum ad praepa-
randam & occandam terram, tum ad colendas
plantas, postquam eae germinare coeperunt. Ge-
nuensis exposuit non solum a Tullio proposita,
sed etiam, quae de iis, experientia duce, nove-
rat vir Gallus Duhamelius. Quaedam etiam i-
pse expertus est, cum terrae mandasset semina fru-*

menti, deque suis experimentis mentionem fecit.
Discorso sul volgarizzamento del Saggio Francese sull'Economia de' grani. Napoli 1765.

Meditazioni Filosofiche sulla Religione e sulla Morale. Napoli 1758. nella Stamperia Simoniana, & 1766. a spese Remondini. *Si quid judico, nihil in hoc libro dixit Genuensis reconditum, nihil expectatione sua dignum, nihil aut inauditum nobis, aut cuiquam novum, quanquam in eo se offenderit artificii cupidum.*

Della Diceosina, o sia della filosofia del giusto e dell'onesto, Tomi III. presso Domenico Torres, negoziante di libri in Napoli 1776. in 8. *Hujus operis, primum volumen prodiit Neapoli an. 1766. atque non multo post iterum recusum fuit.*

Universae Christianae Theologiae elementa dogmatica, historica, critica Antonii Genuensis olim in Regia Neapolitana Universitate P. P. P. Venerabilis 1771. typis Jo. Baptistae Pasqualii Vol. II. in 4. *Opus hoc vel ab an. 1742. & fortasse antea, inchoatum, minimeque a Genuensi perfectum (quanquam haec otia seposuisse senectuti diceret) non sine magno Editoris labore contextum fuit. Quaedam enim erant in eo aliena manu mendose scripta, quaedam ab ipso Authore adeo vacillantibus litterulis exarata, ut verborum sensus vix erui posset. Quae vero quantae sint, quae in ipso tractantur, ex ipso Genuensi cognosces. Ait enim, in extrema pagina.*

Disputatum est in I. de germanis Theologiae Principiis demonstratumque esse ea Rationem, & Revelationem, ita ut primae partes sint Revelationis. Ratio enim tantum anteit, comitatur, & sequitur Revelationem, tamquam dominam ancilla. Usu vero Rationis & Revelationis, quae ad Dei naturam, proprietates, Deumque Trinum, & Unum pertinent in II. sunt explicata. III. autem Universi creatio ex nihilo, & praecipua universi opera, homines potissimum, & Angeli, materiem dederunt. In IV. de Providentia Dei, seu mundi regimine, universoque, aeterno, & naturae jure differuimus. In V. gradum fecimus ad Religionem explicandam; actum est de Religione Naturali, Gentili, Muhammedana, Hebraea, & Christiana, Christianaeque variis sectis, ostensumque, Christianam, eamque Catholicam-Romanam veram esse. In VI. vero libro de mediis ad Religionem consequendam, & servandam necessariis diximus; nempe de vocatione, & aeterna Praedestinatione, Gratiae auxiliis, de Christo, de Sacramentis. Tandem de altera vita in postremo hoc libro egimus. Demonstratum est, animos humanos esse incorporeos, & immortales; superesse aliam vitam beatam, vel miseram, damnatorumque poenas, ut beatorum gaudia ita esse aeterna, ut nullum habitura sint terminum.

ANGELUS FABRONIUS

VICTORI FOSSOMBRONIO

S. P. D.

Illa philosophiae pars, cui proposita est naturalium legum, hominisque cognitio, atque rerum publicarum felicitas, quamque omnium utilissimam esse facile arbitramur, a veteribus sane multum promota fuit eo praesertim tempore, quo Socrates, ablegatis minutis subtilitatibus, disputationibusque, ad commune iudicium popularemque intelligentiam minime accommodatis, e caelo in terram ipsam philosophiam evocavisse, & in urbibus domibusque collocasse iudicatus est. Quod ipse scripta nulla reliquerit, studuerunt homines doctrina clari monumentis litterarum mandare ejus eximia ac prorsus divina praecepta, e quibus prae ceteris excelluere Plato, Xenophon, & Aeschines ille, cui Socratici no-

men inditum fuit. Hos omnes, quod aetate anteiverit Pythagoras, quodque hic quoque non mediocrem partem studiorum suorum contulerit ad perpoliendos hominum mores, melioresque reddendos, dubitari posse videtur, an ille dux, & princeps hujus optimi ac salutaris consilii dicendus sit, praesertim cum ex ejusdem schola prodierint multi clari & illustres viri, ut Architas Tarentinus, Timaeus Locrus, & Lysis ille Epaminondae institutor, qui monitis suis, referentes omnia ad humani generis utilitatem, magna adjumenta ad res, maximeque publicas bene ac sapienter gerendas attulerunt. Sed quod Pythagorei consueverunt praecepta sua occultius tradere, & mysteriis quibusdam involvere, plurimum de arte concesserunt iis, qui aperte, ac sine fuco & involucris, quae jubenda quaeque vetanda, quae sequenda, quaeque declinanda in vita erant, docuerunt. Magnam etiam utilitatem attulit hominibus Aristoteles, cum horum omnium sententias diligenter & collegisset & considerasset, & quid de iis sentiret libere aperuisset, minime reverens reprehensionem eorum,

a quibus infimulabatur, quod in refellendis, addam etiam exagitandis vel Platonis ipsius dictis parum pium & gratum erga praeceptorem suum se ostenderit. Quod vero universa de homine philosophia tres omnino in partes fit distributa, quarum prima in singulis hominibus excolendis & probe instituendis tota versatur, altera in re familiari recte ordineque dispensanda, tertia in universa civitate regenda, nullam harum partium non a se diligenter tractatam atque expolitam reliquit Aristoteles. Priorem vero illam partem, quae de moribus est, non satis habuit semel tractare, cum ter usque hanc curam suscepisset, & qui ad nos integri pervenerunt ejusdem ad Nicomachum filium libri, omnium exquisitissimi fuisse existimantur. Romani in omni praeclara arte Graecorum aemulatores non minus sibi excolendam putarunt hanc frugiferam philosophiam, cujus qui studiose sunt, dolere nunquam cessabunt jacturam sex Ciceronis librorum de Republica, de quorum praestantia judicari potest ex particula, quae fortuito erepta est ex naufragio, qua nihil gravius, nihil eruditius, nihil convenientius.

homini, qui res magnas & admirandas gesserat in Republica, excogitari potest. Quae sequentibus saeculis consecuta est barbaries, vel memoriam extinxit eorum, qui optime de morali philosophia meriti erant, quamvis ea docuissent, quibus cerere sine probro, & abundare sine gloria minime licebat. Quod si tantopere per ea ipsa tempora colebantur artes quaedam, quae nihil sibi aliud, quam lucrum, & rei familiaris amplificationem tam incertam, tam laboris & periculi plenam proponunt, quanto haec studio digna putanda erat, qua parantur verae illae opes animi, quae non furto eripi, non incendio absumi, non naufragio absorberi possunt, quaeque certam rectamque viam demonstrat ad persequendum id bonum, quo cetera omnia continentur, virtutem dico, qua remota nulla digna homine voluptas, nedum beatitas vitae speranda est? Experrecti sunt tandem homines, postquam longo sane intervallo litterarum Graecarum iis lumen affulsit, quodque hae prius excoli Florentiae & per Florentinos homines coeperunt, his quoque laudem dabimus, quod moralis philosophiae

studia revocarunt. Plura de hac re tum in Cosmi, tum in Laurentii Mediceorum vitis tetigimus, & postquam illam priorem emisimus, cum ad manus nostras pervenisset Latina interpretatio, quam Alamannus Rinuccinius fecit Plutarchi libri de consolatione, referre nunc minime pigebit, quae ipse de ingenio Cosmi, deque illius singulari studio in Ethicis jure meritoque praedicavit. Etenim postquam exposuit quanta ille animi fortitudine pertulerit Joannis filii, in quo spem familiae collocaverat, casum: quae, inquit, cum magni sint animi argumenta, tum illud praecipue sum admiratus, quod triduo post mortem filii a me ipso perspectum nunquam desinam praedicare. Nam cum ad te salutatum venisset Joannes Argyropylus, vir & philosophiae, & omnium bonarum artium scientia praestantissimus, egoque essem una, & pauci admodum condiscipuli, meminisse inter loquendum controversiam incidisse, uter dignitate praestantior in civili societate habendus esset, rei ne militaris imperator, an qui summae Reipublicae gubernandae praeficeret, cumque Nicodemus Mediolanensis Ducis

Orator, vir & militaris disciplinae non ignarus, neque a litterarum studiis abhorrens, imperatorias partes suo quodam jure tueretur, ceteri vero reip. gubernatorem praefendum censerent, tu utrorumque rationibus auditis, pro gubernatore orationem habuisti, tanto verborum ornatu, tanta sententiarum copia gravitateque refertam, ut cum dicendi facundiam omnes laudarent, tum ingenii magnitudinem, animique constantiam, memoriae tenacitatem vehementer admirarentur, quod ex veterum scriptorum, & Ciceronis variis in locis, tum praecipue in Sexto de Republica libro sententias ad verbum ita referres, ut eas res non ex memoria repetere, sed ex libris ipsis legere videreris. Quin etiam sapientis illius Catonis exemplo, philosophiae studia revocans, cui etiam adolescens operam dederas, Aristotelis Ethica legere te instituisse dixisti, idque postea coeptum opus tam diligenter avideque prosequi audivi, ut ne doloribus quidem corporis interpellantibus possis ab eo dimoveri. *Haec, tanquam Cosmi ipsius vitae corollarium, hoc loco referre libuit. Pleni autem sunt omnes fere illius aetatis libri lau-*

dum, quae tribuuntur Platonicae Academiae ab ipso institutae, quod per eam maxime studia moralis disciplinae proveherentur. Sed dum differebant philosophi de beata civium vita, de optima imperiorum forma, deque optimis legibus, & efferebant sapientissimum illud Platonis dictum, tum demum beatas civitates fore, cum aut regnarent philosophi, aut Reges philosopharentur, omnia adeo occupabat, ambitio atque avaritia, ut nihil sanctum, tutum ac tranquillum esset. Adversus hos, qui integras funditus everterunt atque affixerunt civitates, non praeceptis, sed armis dimicandum fuit. Postquam vero stabilitatem quamdam imperia, quae antea perpetuis agitabantur fluctibus, habere coeperunt, non defuerunt viri sapientia clari, qui, philosophia duce, optimo in lumine collocarunt quae communia essent omnium locorum incolis, quid insideret in animis ac natura hominum, quid ad societatem esset accommodatum, quique praeterea gentium singularum ingenia, victum, caelum spectarent, easque ubique leges probarent, quae convenirent locorum naturae, ac principiis, quibus imperia & respu-

blicae sustentantur, & quasi animantur. Hisce e fontibus Montesquiejus magnam partem duxit praeceptorum suorum, cum mores civitatum fingere, fines bonarum & malarum legum, & libertatis, qua frui homines debent, constituere, officia imperantium, subditorumque iis populorum describere sibi proposuisset. Non omnia, quamvis specie optima, omnibus conveniunt, quapropter sapientissimam illam Solonis vocem arbitrabitur, qui profitebatur se non meliores dedisse leges Atheniensibus, sed eas, quas eorum ingenio ac naturae magis accommodatas esse arbitratus est. Sunt & quidam, qui legibus adeo tribuunt, ut pex eas informari posse mores putent, verum nisi praemia, exempla, optimaeque institutiones paullatim instillent univerforum animis politioris humanitatis virtutisque studium, quae jam invaluerunt, vitia tollere haud omnino poterunt. Immensum quiddam & infinitum est, quod ante oculos habere debent legum latores. & imperiorum rectores, ut suorum aliorumque felicitati consulant, nullaque non laude celebrandi ii sunt, qui scriptis suis id enucleare satagunt, ori-

ginem vicissitudinesque civilium & criminalium legum quaerentes, consuetudines & instituta populorum perpendentes, & in omni re quid utile, quidque consentaneum sit rationi, & hominum naturae praecipientes. Is profecto, qui haec intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte scribenda redigit in singulas rationes perceptionis, necesse est ejus rei summus artifex sit; & quod in horum numero ponere minime dubitamus Cajetanum Filangierium, historiae munus ei sic persolvendum putavimus, ut non modo ejus scripta, sed & imaginem consuetudinis vitaeque illius, & si qua alia memoria digna erant, exprimamus. Vide, inquires, ne facias impudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam qui summet in manus, quae Donatus Thomafius de eo memoriae mandavit, & quae illius sunt, de commentariolo tuo sustulerit, nihil tibi relinquatur. Scienter ille quidem de Filangiero scripsit, sed tute jam nostri propositum mihi esse hisce voluminibus comprehendere vitas excellentium virorum complurium, non modo eas, quas ceteri minime attigerunt, sed

& eas, quas separatim multis millibus versuum complures scriptores ante nos explicarunt. Accipito igitur Filangierii vitam eo, quo cetera mea soles, animo benevolo, tibi que persuade nihil me malle, quam testari omnibus quanto in pretio habeam tuum iudicium, tuamque praestantiam in omni praeclara arte atque doctrina, qua utilia & gloriosa multa Etruriae nostrae praestare, & malevolorum obtreclationes & invidias prosternere facile poteris. Vale.

Pifis III. Kal. Decembris

MDCCXCI.

CAJETANUS FILANGIERIUS.

Nobilissima & antiquissima apud Neapolitanos est Filangieriorum familia, quae a Northmannis illius gentis domitoribus originem duxisse putatur. Florens & potens fuit, dum illud regnum tenuerunt Svevi & Andegavenfes, coepitque fortunae iniquitatem ferre, postquam Regina Joanna II. legem tulit, qua in feudorum, ut loquuntur, successione patris sorores praeferebantur (1). Sic enim multa, quae possidebat, oppida ad Caracciolorum familiam pervenere. Hoc genere ortus est xv. Kal. Septembris an. MDCCLII. Cajetanus Filangierius, cui pater fuit Caesar Arianelli Princeps, mater autem Maria Anna Montalta e Frangiti Ducibus. Ab his mature militiae destinatus, in ea versari coepit, cum quatuordecim esset

Y 2

---

(1) *Hæc, ut loquuntur, Pragmatica extat in l. de feudis, ac vulgo appellatur Filangeria.*

annorum , quo tempore non admodum profecerat in studiis litterarum , quod pati non poterat perversum docendi morem . Ingenii iudicia dedit , cum adesset praeceptori majoris natu fratris erranti , dum geometricum quiddam explicabat . Praetulit illi lumen , quo in viam rediret , tumque novit se & posse aliquid in hujusmodi exercitationibus tentare . Itaque relicta militia , totum se dedit litteris & philosophiae . Quanta fuerit illius ingenii vis , & industria ex eo intelligi potest , quod cum pervenisset nondum ad vicesimum aetatis annum , satis luculenter & Graece & Latine sciebat , veterum populorum historiam callebat , non hospes erat in ullis fere matheseos partibus , noverat civitatum jura , & naturalis legis principia , & cum multa vidisset , multa auribus accepisset , multa animo & cogitatione , multa etiam legendo percurrisset , bina opera Italica scribenda suscepit , alterum de publica & privata educatione , alterum autem de officiis Principum ab natura socialique ordine petitis , quae quamvis non absolverit , non mediocrem tamen ex iis materiem traxit , cum postea de legislatione ample & docte ,

ut mox dicemus, tractaret. Haec illi erant
 potiora, verissimam Epicuri sententiam putans,
 qui aiebat nullam se eruditionem ducere, quae
 beatæ vitæ disciplinam minime juvaret. In-
 vita tamen Minerva, ut suis morem gereret,
 forum attigit (haec enim compendiarîa quasi
 via esse putabatur ad honores obtinendos)
 in eoque patroni munus exercuit. Sic tum co-
 lebatur juris prudentia Neapoli, ut illi minime
 deesset Graecarum Latinarumque litterarum
 lumen, addo etiam, eloquentia. Verum ea-
 dem prorsus carebat philosophia, quare mini-
 me est mirandum si innumera plane irrepserant
 vitia in magistratus, qui jus dicebant. Porro
 jura fere omnia nutu atque arbitrio, aliquan-
 do etiam licentia judicum gubernabantur, quod
 ut tolleretur malum, consiliario Bernardo Ta-
 nuccio, Carolus Rex hujus nominis III. anno
 MDCLXXIV. jussit lites omnes definiri aucto-
 ritate legum; si harum scita satis non essent
 perspicua, sic interpretanda, ut argumenta ex
 aliis minime obscuris legibus sumerentur; si
 hae minime sufficerent ad interpretationem
 obtinendam, ac omnino sileret scripta lex,
 tum ad vivæ legis, id est summi imperantis

oraculum recurrentum, ut quod dubium erat explicaret, aut quod non praevisum fancitumque erat, suppleret. Tali modo ablegabantur a judiciis Doctorum auctoritates opinionisque, subjiciebanturque legibus magistratus, quibus & praescriptum fuit, ut in publico proponerent rationem latorum a se sententiarum. Regio huic scito plausere philosophi. Illa vero turba & colluvies forensis haud pati potuit ademptam fuisse sibi libertatem in alienas fortunas invadendi. Restitit huic Filingierius, edito illo ipso anno libello sane aureolo, quo probavit novam illam legem sociali libertati tuendae opportunissimam esse: cum libertatem dicit, nihil aliud intelligi vult quam pacta legibus comprehensa, sine quibus nec domus ulla, nec civitas, nec gens, nec hominum universum genus stare, nec rerum natura omnis, nec mundus potest. Exponit quot erumpant mala ex licentia, ut ita dicam, forensi, & ex more, qui inveteraverat, dimicandi sophismatibus, perorandique definitivae lites Doctorum sententiis, omninoque convincit, indignum esse in ea civitate, quae legibus teneatur, discedere a legibus in judi-

ciis pronuntiandis, quod hoc sit vinculum societatis, hoc fundamentum libertatis, publicaeque tranquillitatis. Tanuccius, cui nuncupatum fuit opus, satis mirari non potuit in juvenilis aetatis homine tantam inesse doctrinae copiam, stimulosque illi addidit, ut pergeret viam tenere, quam instituerat. Quoniam vero tricae forenses nullam cum philosophia rationem habere possunt, quanquam illarum commendatione multi ad honores obrepant, non minorem animi magnitudinem in iis deferendis ostendit Filangierius, quam virtutem in declinandis juvenilis aetatis oblectamentis atque erroribus. Frat ei quasi naturale quoddam pabulum consideratio, contemplatioque humanae naturae jurium, officiorumque, quae sunt hominis propria, a quibus tum publica, tum privata felicitas pendet, cumque per omnes civitates, omniaque Europae imperia ejus animus percurreret, leges, instituta, mores, vicissitudinesque inter se comparans, vidit omnia plena errorum & malorum esse, neque ea tolli posse, nisi naturae, civium omniumque mortalium societati sua redderentur jura. Quanquam nulla utilior sit scientia, quam quae

versatur in discernendis bonis malisque legibus, investigandisque rationibus, quibus societas hominum inter ipsos, & vitae quasi communitas continetur, serius tamen illa apud nos excoli coepit, & quae politices semina sparsit Macchiavellius suis in scriptis, magis ad vim & fraudes tyrannorum noscendas ac perpetiendas, quam ad felicitatem assequendam pertinere videntur. Nae ista gloriosa sapientia Hobbesianorum & Roussejanorum, ut externa quoque commemorem, magno aestimanda est, cum non multum differat ab insania. Quanta autem debeat esse conjunctio ethices cum politice in civilibus legibus ferendis docuit maxime Baco a Verulamio (1), cujus praecepta secutus Filangierius novum se posse moliri opus putavit, quod mederetur tum veterum inscitiae, tum recentiorum quorundam philosophorum licentiae, simulque jura copularet naturae, religionis & civilis societatis. Hujus operis primum & secundum

---

(1) Vid. Nov. org. Part. II.

volumen Neapoli an. MDCCLXXX. typis Raimondianis vulgavit, universique septem in libros tributi is esse debebat ordo, ut in primo haberetur regula, ad quam omnis dirigeretur legislatio, in secundo ageretur de legibus politicis & oeconomicis, in tertio autem de criminibus, in quarto de educatione, moribus, publicaue institutione, in quinto de religiosis legibus, in sexto de proprietate bonorum, ac demum in septimo de illis legibus, quae spectant ad patriam potestatem & ad bene gubernandas familias. Homines dispersos et dissipatos unum in locum congregavit spes adipiscendi augendique non solum, quae ad vitam sustentandam sunt necessaria, sed etiam commoda ab natura data animo & corpori. Plurimum vero eos movit tranquillitas vitae, cujus fructui cetera omnia bona ita inferiora putantur, ut omnes molestiae ac labores, atque ipsa etiam bella hujus unius causa suscipiantur. Haec praesertim, ut omnium hominum propria, spectare debent legum latores; sunt autem quaedam propria quorundam populorum, & haec quoque ii ante oculos habere debent. Multa nascuntur, occidunt,

fluunt, labuntur, nec diutius uno eodemque statu esse possunt, quapropter sapientis erit legislatoris iussa sua accommodare ad temporum, locorum, ac morum ipsorum vicissitudines, & magis, quae sunt opportuna, quam quae sunt optima considerare. Legum lator benevolentia civium & opinione prudentiae, non armis septus fit oportet, & si legum facienda erit mutatio, ab iis initium ducet, quae omnibus videantur commodiores ac utiliores, aptioresque ad variam imperiorum naturam. Quid in quamque conveniat recte admonet Filangierius, non tam rationibus, quam exemplis utens, & dum leges perpendit, quibus stat & floret res Britannica, quid locorum situs, hominum industria, & imperantium prudentia atque calliditas efficere possit indicat. De caeli vi, cui sane nimium tribuit Montesquiejus, nihil vero Humius, sic iudicat, ut mediam quamdam inter utrosque teneat sententiam; prorsus nihil praeterit, quod conducere possit ad noscendas optimas leges, & ad obtinendam per eas populorum felicitatem. Postquam omnes locos de legibus generatim exposuit, de politicis & oeconomicis ita egit,

ut vias monstraret, quibus & incolarum frequentia & opulentitas haberi possit. Illi sunt impedimento fideicomissa, primogeniturae, feuda, tributorum acerbitas & inaequalitas, lauta & ampla Ecclesiarum patrimonialia, magnae stabilesque copiae mercede conductae, huic autem ignoratio earum rerum, quae conducunt ad agriculturam, commercium, artesque provehendas. Dum his consulere vult legislator, multa praevidere & cavere debet, fautor erit libertatis, aemulationis, omnisque industriae, minime negabit praemia & honores iis, qui res utiles & accommodatas locorum naturae atque fortunae suscipiunt, ac meminisse debet saepe culpa Regum accidisse, dum nova & gravia statuere voluerunt vetustigia, & omnia moderari, movere, & regere, quae ad commercium pertinent, ut pecora relinquerentur, agricultura defereretur, & mercatorum navigatio conquiesceret. Impedimenti sublati, quae innumera esse possunt, cura illi erit viarum, portuum, canalium, monetae etiam, ut peraequa proportione sit cum ceterarum nationum monetae, tuebitur ab hostibus piratisque maritimas oras, maritimos-

que cursus , portoria ceteraque vectigalia ac tributa aequitate necessitateque moderabitur (e tributis , quod territoriale dicitur , omnibus praeferre videtur Filangierius) apertisque tali modo divitiarum fontibus , efficiet , ut quam late diffundantur , neque exitium , neque periculum a luxu verebitur , si contineatur in parandis vitae comodo is , neque civitatis mores corrumpere conetur . Quae copiosissime ob eorum praestantiam exponi potuissent , breviter striclimque tetigimus (1) ac praeclara multa omisimus , quae ornant istud Filangierii opus , quo in universo spirat mens philosophi , qui postquam compleverat pectus maximarum rerum varietate & copia , nil optabat magis quam ea ad humani generis bonum conferre , illi sedes , & tamquam domicilia omnium argumentorum , quibus reipublicae bene administrandae scientia comparetur , commostrans . Nil vero ipsum commovit ac perturbavit cla-

---

(1) *Copiosius de his , deque ceteris voluminibus diximus in Vol. LXXXV. Ephemeridum Litterarum .*

mor invidorum, qui spargebant in vulgus, ab illo vituperatam praesertim fuisse inscitiam eorum, qui res Neapolitanas administrabant, quorumque fidei ac prudentiae spectatissimae Rex populorum suorum salutem commendaverat. At ille in summo legum latore fingendo, quemadmodum in summo oratore M. Tullius, talem informare voluit, qualis fortasse nemo extitit; quapropter necesse fuit non unius modo regni, sed omnium fere vitia detegere; sed neminem offendit illius oratio, nisi qui se ita obtulerit, ut in eum non invasisse, sed incurrisse videatur. Atque huic suae voluntati, singularique publicae felicitatis studio minime difficultatem attulerunt ipsi Neapolitani regni rectores. Facta enim potestate imprimendi operis: satis declararunt fas esse Filangiero & sentire quae vellet, & quae sentiret, dicere. Honores quoque eidem a Rege tributum istud non modo confirmarunt, sed etiam persuaserunt hunc magnopere concupiscere, ut ille pergeret ostendere patriae lumen animi, ingenii consiliique sui, ac si fieri potuisset, meri imbecillitati multorum, quos depravatio consuetudinum & opinionum vanitas toi-

quebat. Vel ab anno MDCCLXXVII. coeperat esse in aula Regi a cubiculo, adscriptusque maritimae militiae, in quam legebantur omnes ii, genere & nobilitate civitatis facile primi, qui Regem ipsum circumstabant. Post id Constantinianum in Ordinem cooptatus, ampla illius bona possedit, quibus aliisque beneficiis adeo se Regi obstrictum profitebatur, ut omnia illius causa vellet. Recte augurabatur, illo regnante, certamen fore inter cives virtutis, & ambitionem gloriae, felicitium hominum, ut Tacitus inquit, affectus (1). Nunquam sane illius aures veritati obstructae fuerunt, gratulatusque est Filangieri, quod causam humanitatis perorasset, editis an. MDCCLXXXIII. tertio & quarto operis voluminibus, quae de aequitate criminalium legum composuit. Consulere hae debent securitati tranquillitaeque civium, quae obtineri nequeunt, nisi periculi metu frangantur audacia & improbitas illorum, qui

---

(1) Annal. lib. XV.

ad violandas leges sunt propensi . Quoniam autem in omnibus criminum causis quatuor sunt gradus, accusatio, quae more institutoque veterum populorum publice a civibus fiebat, rei in iudicium vocatio, criminis probatio atque sententia, de his singulis copiose sibi agendum Filangierius putavit. Mira sane illius accuratio fuit in inveniendis exponendisque omnibus iis rebus, quae perverso, atque inhumano more in huiusmodi iudiciis fiunt, ac saepe illius oratio exardescit contra eos, qui carceribus, fallaciis, tormentis abutuntur ad exorquendam errati confessionem, & specie obstruendi perfugia improborum communis humanitatis jura violant. Indicat quae esse debeat proportio inter poenam & crimen, & quamvis his de rebus omnibus multa sint scripta sapienter, sic tamen eas tractat Filangierius, ut non difficile sit, illo docente, qui paullulum modo ingenio valeat, quaecunque causa, consultatioque de criminibus acciderit, ejus tenere jus aequitatemque, cum sciat a quo sit capite repetenda. Multus est in obijciendis erroribus, in quos tum veteres, tum recentiores legum criminalium latores, ac prae-

fertim juris feudalis conditores inciderunt, & postquam omnes & judiciorum & suppliciorum acerbitates ex memoria nostra ac patrum nostrorum, atque ex annalium monumentis, & populorum historiis conquiſivit, ſaepe orationem admovent ad ſenſus animorum, praecepta dat ſapientiſſima, quibus conſecutus videtur diſſicillimam illam ſocietatem ſeveritatis cum humanitate, ut ſibi quiſque reus timeat, omniſque bonus & innocens civis tranquillitatem animi ac ſecuritatem obtineat. Quoniam vero ex omni vi & injuria nulla capitalior eſt, quam eorum, qui cogitate, nulloque agitati iracundiae motu cives vita orbant, his vitae uſuram dari non oportere docet, at ſic ſumendum de iis ſupplicium, ut a crudelitate abſit, horribile tamen ac pertimeſcendum omnibus videatur. Praeclara ſunt quae de infamia, de mulctis, de exilio, de privatione munerum, aliisque hujusmodi poenis tradit, omnia ad aequitatis naturalis regulam, ad pacta ſocialia, & ad variam etiam populorum naturam inſtitutionemque referens. Poſtquam conſideravit leges, quibus civitates & regna regi debeant, hujus diſciplinæ ſcientiam

tiam ex intima maxime hauriens philosophia
tribus voluminibus exeunte an. MDCCCLXXXIII.
vulgatis de publica educatione egit. Non ea-
dem ratio esse debet in educandis hominibus,
qui vi corporis, & iis, qui vi ingenii serviunt
reipublicae. Illi priores sumptibus publicis,
hi vero privatis informabuntur. Excitanda est
illorum industria, corroborandumque corpus
ad omnes artes utiles exercendas, eorum ve-
ro animus ab iuvene aetate talibus doctri-
nis imbuendus, quae bonos mores, virtutis
& gloriae cupiditatem afferant, atque ad vitae
commoditatem conducant. Utrisque commu-
nia esse possunt moralia praecepta, sed est
institutio quaedam propria adolescentium, qui
se muneribus reipublicae obeundis destinarunt,
in qua declaranda se doctum & prudentem
ostendit Filangierius. Quod si natura tales nos
genuit, ut primum facultatem percipiendi exer-
ceamus, deinde res perceptas memoria se-
piendi, postea ornandi, ac demum ratiocinan-
di, optimam hanc ducem in cursu studiorum
conficiendo ita sequemur, ut idem sit ordo,
addita optima institutione atque disciplina ad
cujusque ingenium accommodata. Ut breviter,

quae huc usque exposuimus, complectamur; beata sane illa esset Respublica, quae haberet optimas leges tum politicas, tum oeconomicas, per quas opulentia paratur, & industria excitatur, quae civili libertati consuleret vitiosis atque inhumanis criminalibus institutionibus aut emendatis, aut e medio sublatis, quae ipsarum legum subsidio abundaret civibus ad bonos informatis mores, inflammatisque cupiditate tum patriae, tum propriae gloriae, adeo vero bonis artibus ac disciplinis institutis, ut nihil miserius praeteritorum temporum inscitia atque barbarie arbitrarentur. His autem omnibus a Filangierio optimo in lumine collocatis, restabant alia, quorum non minus utilis, & difficilior etiam erat tractatio. Nemo profecto ignorat inscitiam multam versari in iis rebus, quae ad religionem pertinent, ac expedire plurimum reipublicae tolli errores, superstitionesque, & ad eam opinionem adducere homines, ut nihil melius putent religione, quae cultu Dei pio, caerimoniisque rite institutis continetur. De hac itaque sic agendum suscepit Filangierius, ut quae temere ac fallaciter, quaeque vere ac sapien-

ter a majoribus nostris constituta fuere, aperiret, nihilque earum rerum omitteret, quae rationem reddunt conjunctionis, quae esse debet inter religionem ipsam civilemque felicitatem. Uno volumine, quod ad umbilicum perduxit, comprehendit omnia ea, quae originem, progressionem, varietates, ac mala polytheismi declarant, & hic veluti gradus jactus fuit ad commendandam bonitatem necessitatemque novae religionis, quae corroboraret notitias veri boni, verique mali tum moralis, tum civilis, quae ad bonum obtinendum, fugiendumque malum maximam vim haberet, cujus dogmata mirabiliter constanterque conjuncta essent cum iis, quae credenda sunt & quae agenda, quaeque nil praescriberet aliud, nisi quod sanctum, castum, augustum, omninoque Deo dignum esset. Hic sane locus grandia requirebat, sive ostendendum esset, quid a religione sapientiaque majorum nostrorum, ab utilitate reipublicae, voluntateque sanctissimarum legum remotum sit, sive proponenda remedia hujusmodi incommodorum, hominum vel malitia, vel inscitia invectorum. Verum mors impedivit Filangierium, ne hanc partem tracta-

ret, ad quam contexendam vigiliis & laboribus summis infinitam pene materiem collegerat ex SS. Patrum, aliorumque religiosorum scriptorum tum veterum, tum recentiorum libris. Is fortasse in universo hoc opere acrioribus remediis salutis reipublicae subvenientum putavit, & cum aestus quidam publici boni eundem absorbuisset, non satis vidit plura a se tradita fuisse, quae fieri sine summa difficultate non poterant. Neque sane intellexit quam scopuloso in loco versaretur, cum proponebat fideicommissa, primogenituras, immunitates, ac jura omnia feudalia tolli, minui Ecclesiae bona, potestatemque eorum, qui illi militabant, quare minime est mirandum si a Iosepho Grippa palam oppugnatus fuit, & censoriam animadversionem Decuriae Romanae, quae *Indicis* appellatur, pati debuerit. Mediocriter haec illum tetigero, sicque in opere jam suscepto, vel interdum adversantibus valetudinis incommodis, perseveravit, ut nullus illo in perferendo labore constantior esse videretur. His verbis scribebat aliquando ad amicum. *Suscepi laborem utilem hominibus, mihi ipsi non necessarium, cum procul*

a negotiis vitam agere constituerim. Facultatem scribendi largitur mihi multitudo vitiorum peccatorumque, quae in rempublicam irrepsere. De his noctes ac dies cogito. Utinam salubrioribus consiliis mederi iisdem possem, atque continere Principes, ne peccatis, malisque consuetudinibus indulgentes, seque, & totam rempublicam in praeceps dedant. Hoc etiam spe aggressus est majore, quod sciebat Regem suum, quocum familiariter vivebat tum in urbe, tum in agris rusticationis & venationis gratia, multa volvere animo, per quae opes & potentia Neapolitanorum augeretur. Id ut facilius obtineret an. MDCCLXXXVII. Filangierium legit summum in consilium, cui commissum fuit videre, qui fontes essent divitiarum regni, hos augere, late ac varie diffundere, atque eniti, ne desideraretur aut industria, aut diligentia incolarum in colendis agris, & fructuosis artibus exercendis. Si artificiosum est ea, quae sunt scripta de institutis rerum publicarum, ac de optimis legibus intelligere, atque ea sic exponere, ut ab omnibus agnoscantur, multo est artificiosius ea accommodare ad uniuscujusque civitatis genus, &

videre quid tempora, quid locorum natura, & hominum mores aut recusent, aut efflagitent. Utrumque sic tenuit Filangierius, ut prudentioribus par esse posse judicaretur: par erat quoque ingenio voluntas, & fides, cum in consiliis dandis nil spectaret aliud, quam publicum bonum. Cum paratus meditatusque ad consilium veniret, seu scripto, seu voce sententiam suam exponeret, prudentiam cum eloquentia jungebat, quibus artibus praesertim utebatur in peroranda indigentium causa. Opprimi hos potentiorum avaritia ac superbia pati non poterat, proque iis, dum in vita maneret, labores ac pericula libentissime semper se suscepturum profitebatur. Non satis enim dici potest quantum natura formatus esset ad sensum humanitatis, quantumque in animo illius insitum esset desiderium reperiendae levationis malis, quibus humanum genus affligatur. Hae virtutes gratiam Ferdinandi IV. nunquam sibi neglectam, arctius in dies fovebant, nec ulli jam dubium erat, quin Filangierii opera multis magnisque in rebus esset usus. Noli autem putare hominem, qui ambitionem ex omnibus civitatibus tolli op-

tasset, studia cupiditatesque honorum unquam in se aluisse. Modestus & frugi vir erat, & qui ordo, & modus &, ut ita dicam, contentus rerum in illius scriptis apparet, inerat in illius animi affectibus, & vitae actionibus. Vel ab anno MDCCLXXXIII. duxerat ipse in matrimonium Carolinam Frendel feminam in Pannonia natam, cuique Rex educationem commiserat Aloysiae filiae, qua nunc Etruria laetatur. Quae Filangierius ad spem felicitatis obtinendae gravissima putabat, mores, ingenium, abunde erant in illa, & ipse amando noverat, quare suam facere minime dubitavit, licet multos sui consilii dissuasores haberet. Profecto cum ipsa conjunctissime vixit, & quod uxoris & liberorum caritate (tres enim ex illa susceperat) rerum gravissimarum contemplatione, & solitudine praesertim oblectabatur, saepe quaerebat secessus, ubi in sinu familiae & litterarum vitam suavissime traderet. Totos quatuor annos Cavae, qui locus Neapoli abest viginti quinque millia passuum, fuit, neque ab eo abstrahi potuit nisi jussu Regis, tum cum ad administrandas publicas res, ut diximus, vocatus fuit. Erant

amici, qui saepe illi inculcabant naturam foliarium nihil amare, semperque ad aliquid, tanquam adminiculum, adniti, sed ipse respondabat satis sibi esse sua in familia, suisque in studiis conquiescere. Si parcius haec coluisset, porro valetudini suae melius consulisset; incidit enim in morbum, cui praesertim causam dedisse medici judicarunt summi labores, animique contentiones, in quibus se exercuerat. Colice enim saepe afflictabatur, & melancholia, qua ingeniosos omnes tentari ajebat Aristoteles. Cum corpore debilitaretur, animo tamen non cedebat, quod hic sustentabatur cum recte factorum conscientia, tum etiam usurpatione & renovatione doctrinae. Aestate an. MDCCLXXXVIII. in Vicum Equensem venit, sperans sibi melius fore saluberrimi caeli aspiratione. Sed morti remedium reperire minime potuit, quam Christiane eo in loco obiit XII. Kal. Sextiles. Funus miserum & acerbum fuit, cum recordarentur omnes quantum in uno homine jacturam fecissent familia, amici, patria, regnum, omniumque fere nationum populi. Rex autem, audito hujus repentini & gravissimi casus nuntio, palam di-

xit sibi maxime dolendum esse, quod amiserat hominem sibi utilissimum, & quem semper fidelem, integrum, castum, & gravem cognoverat. Benigne fecit illius liberis, quod non erant abundantes. Parvo enim contentus pater magnitudinem semper animi in contemnendis honoribus, atque divitiis ostendit. Cum vidisses hominem vacuum, solutum, liberum ab iis cupiditatibus, quibus plerique flagrant, in virtute exercenda, in animi securitate tuenda, in religione colenda, in sublevandis miseris, in edocendis insciis imperitisque unice occupatum, hunc ne dubitasses beatum dicere? Neque illum tangebatur sapientiae fama, quamvis tot exantlassent labores ad illam adipiscendam. Continens moderatio cupiditatum omnium, quam modestiam dicimus, vel in illius oculis apparebat. Vultus semper idem, vox, oratio suavis, aperta, nulloque erudita artificio simulationis; omnino in illius oculis, in illius ore vultuque egregia forma acquievisset. Ego vero cum omnia dicta factaque ejus mecum revolve, & animi figuram magis quam corporis complector, illa Taciti de Agricola, mutatis nominibus, usurpare so-

leo. *Quidquid ex Filangiero amavimus, quidquid mirati sumus, manet mansurumque est in animis hominum, in aeternitate temporum, fama rerum.* Nam multos veterum, quamvis praeclara tradiderint de republica bene administranda oblivio obruet, Filangierius posteritati narratus & traditus, superstes erit.

OPERA EDITA

Riflessioni Politiche sull' ultima legge Sovrana, che riguarda l' amministrazione della giustizia. Napoli presso Michele Morelli 1774. in 8.

Scienza della Legislazione I. e II. Volume Napoli 1780. nella Stamperia Remondiana 1780. in 8. III. e IV. Volume 1783. V. VI. e VII. 1785. VIII. 1789. *Idem opus recensum fuit Neapoli, Venetiis, Florentiae, Mediolani, & Cataniae. Galloisus vertit ipsum Gallicam in linguam, Zinkius & Guftermannius in Germanicam, & Jacobus Rubius in Hispanicam. Pagina me desiceret, si recensere vellem praeconia, quae impertivere huic operi doctrina illustriores viri. Multa eorum hales in libro edito Neapoli 1788. qui inscribitur: Elogio Storico del Cav. Gaetano Filangieri scritto dall' Avvocato Tommasi*

Minime silentio praetereundum esse putamus, quaedam parasse Filangierium ad contexendum opus, quod inscribere meditabatur; Nova Scienza delle Scienze. Quid in eo sibi proposuerit, narrat his verbis Thomafius. L'oggetto di questa nuova opera, inquit ille, era di scovrire il più che fosse agli stretti limiti della umana intelligenza possibile, il nesso e il legame delle verità, che a ciascuna scienza appartengono. Nell'impossi-

bilità di giungere fino al primo anello della gran catena del sapere, onde partono le varie diramazioni costituenti le scienze diverse, il Cavalier Filangieri si prometteva almeno di giungere a' primi anelli delle diverse serie di verità, che a ciascuna diramazione appartengono; e per questo mezzo sforzarsi di pervenire a' primi principj di ciascheduna scienza. Intendeva insomma di sviluppare la metafisica di tutte le scienze; di condurre tutte le verità particolari al principio il più generale; e di fare per tal modo di tutte le scienze una scienza sola universale, e superiore, guidando l'intendimento umano fino all'ultimo, ed eccelso grado di sapere, di cui sia suscettibile la sua perfeibilità.

F I N I S.

INDEX VITARUM

Quae in hoc volumine XV. continentur

I.	P <i>Aullus Segnerius</i>	pag. 8.
II.	<i>Antonius Maria Lupius</i>	32.
III.	<i>Antonius Maria Salvinius</i>	61.
IV.	<i>Josephus Paschalis Cyrillus</i>	96.
V.	<i>Vincentius Maria Fassinus</i>	129.
VI.	<i>Hieronymus Pompejus</i>	152.
VII.	<i>Joannes Castilioneus</i>	230.
VIII.	<i>Jacobus Martorellius</i>	255.
IX.	<i>Antonius Genuensis</i>	278.
X.	<i>Cajetanus Filangierius</i>	339.

INDEX RERUM PRAECIPUARUM

QUAE IN HOC XV. VOLUMINE CONTINENTUR.

A

A Bauzitiu*s* Firminus
 confuratus 136.
 Academicorum sententiae
242.
 Adissonii Tragoedia 74.
 Agnesia 225.
 Agricultura colenda 305.
 Albanus Card. 166.
 Algarotti vita 243.
 Alexander VII. 14.
 . . . . . Magnus, ejus
 ingressus Hierosolyma
140.
 Amiotus 174.
 Anacharsis iter laudatum
27.
 Andreus Joannes 1.
 Anfaldius Anfaldus 62.
 . . . . . Castus Inno-
 cens 131.
 Apocalypseos auctoritas
136.
 Apollonii Tyanaci vita
241.
 Argentius Cajetanus 99.
 Argonius Bonaventura
140.
 Atelstina Beatrix 180.
199.
 Athei confutati 18.
 Athenienses Neapolim
 commigrant 263.

Aristoteles 331.
 Averanius Benedictus 62.
87. 216.
 Averni lacus 262.

B

B Allearinus Petrus 22.
 Baptisteria Christianorum
38.
 Baronius Card. 50.
 Barthelemius laudatus 16.
 Bassia 225.
 Beccaria 124.
 Benedictus XIV. 186.
 Benignus Orlandus 222.
 Bernoullius Jo. 236.
 Bertola Aurelius 188.
217.
 Bevilaqua Hippol. 164.
 Blountius Carolus 241.
 Boccaccius 1. 88.
 Bonarrotius Michael An-
 gelus 62. 88.
 . . . . . Philippus 40.
77.
 Bonfrizerius Franc. 61.
 Borbonius Carolus 256.
258. 351.
 . . . . . Ferdinandus
176. 199. 149. 357.
358. 359.

Bosuetius laudatus 67.
 Brekmannus Henricus 76.
 Brunchius Philippus 182.
183.
 Brunopolis Dux 297.
 Bucolici carminis natura
177.
 Buffonii error 235.
 Buganvilius 183.

C

Calamaria theca explicata 257.
 Callimachi interpretatio
181. 204.
 Calliroe Tragoedia 169.
 Campebellius 238.
 Canonicum jus 25.
 Capassius Nicolaus 96. 98.
 Capellus Franc. 164.
 Carius Jo. 301.
 Carolus Rex 106.
 Castilioneus Jo. ejus vita
230.
 . . . . . Fridericus
244.
 Cato Tragoedia 74.
 Ceratarum tabularum usus
258.
 Cesarottus Melchior 58.
173.
 Ceva Thomas 79.
 Christianorum nomina 37.
133. Baptisteria 37. ritus
 a Gentilibus sumpti
18. 132. inscriptiones
49.
 Christus quo tempore ortus
45.

367

Ciceronis Interpretatio
242. ejus de republica libri
331.
 Cignaroli Joan. laudatio
203.
 Claudius Gothus 48.
 Clemens XIV. 241.
 Clericus Joannes 76.
 Coltellinius Aug. 64.
 Commmercium, quae ad
 illud conducant 302.
 Concina Daniel 130. 133.
 Cosmus III. 14.
 Cossalius Petrus 191.
 Criminales leges ad quam
 dirigendae regulam 350.
 Cuiacius defensus 99.
 Cunichius Raimund. 181.
214.
 Currus Jo. Bapt. 186.
 Cyrillus Josephus Paschalis,
 ejus vita 96.

D

Dacerius 176.
 Danielius Franciscus 89.
 Dantes 1. 88.
 Datus Carolus 63.
 Denina 243.
 Diderotius 308.
 Diodatus Dominicus 250.
 Diomedes & Ulysses in
 gemma expressi 41.
 Donatus 238.
 Dragus Casimirus laudatus
46.
 Duccius Franciscus Maria
76.
 Duportius Jacobus 183.

E

E Ducatio publica 353.
 Eloquentia libertate gau-
 det 55.
 Erelinorum Academia 45.
 Etrusea dictio quam di-
 ces 72.
 Eucharistiae usus apud
 Graecos 132.
 Eulerus 236. 239.
 Evangeliorum Apostolica
 origo 136.

F

F Alchius Franc. 270.
 Fassinius Vincen. Maria,
 ejus vita 129.
 Fridericus II. Borussorum
 Rex 239. 241. 242.
243.
 Filangierius Cajetanus, e-
 jus vita 339.
 Flavii Josephi interpre-
 tatio 184.
 Florentini philosophiae
 moralis cultores 332.
 Fontana Franciscus 147.
219.
 Fontaninius Justus 79.
 Forzonius Petr. And. 87.
 Fratriae quae essent 263.
 Freretius Nicolaus 125.
136.
 Fuschius Ant. 256.

G

G Allianus Caelestinus
285. 296.
 Galileus 98.
 Galliae status 125.
 Gaza Theod. 172.
 Gentilis Dominicus 29.
 Genuensis Antonius, ejus
 vita 278.
 Geometriae utilitas 98.
 Ghedinius 166.
 Gherardinius Maurit. 186.
 Ginannius Franc. 134.
 Glarea Vincentius 61.
 Gonzalesius Thyrsus 21.
 Gorius Ant. Franciscus
38. 87.
 Graeci quomodo imitan-
 di 29. 252. 266. scri-
 ptores in Etruscum lin-
 guam conversi 72. 85.
 Grandius Guido 62. 226.
231.
 Grangius 224.
 Gravina 99.
 Grippa Joseph 356.
 Gruterus emendatus 261.
 Gulientius Joan. 157.

H

H Amelius 304.
 Heicna a Paride rapta 262.
 Herbertius 241.
 Hertzbergius Comes 240.
 Homeri apothecosis 41. lau.

des 152. ejus schola
263. origo fabularum
illius 264.
Humius 346.
Hypermetra Tragoedia
167.

I

J Esuitae 3579. 131. 134
315.
Innocentius XII. 19.
Intierius Bartholomaeus
298.

Italicæ linguæ origo, &
vices 1. & seq. Italo-
rum laus in litteris co-
lendis 223. Academiae
224.

Iurisprudentia Rom. lau-
data 90. defenfa 104.
a Neapolitanis quomo-
do culta 341.

L

L Ambertius 239.
Lamius Jo. 79.
Landia Roxana 217.
Lazzarinius Dominicus
79. 38.
Legislatio quomodo mo-
deranda 303. 344.
Leibnitius 236.
Leopoldus M. E. D. 135.
142. 306.
Lexicon della Crusca
17. 71
Libanii epistolae 85.
Tom. XV. A 2

Lilius Hieronymus 79
Litterarum utilitas de-
fensa 300. 306.
Logicae institutiones 194.
310.
Lorentius Bart. 191. 203.
Lorgna Marius 192.
Lokius 138. 134.
S. Lodovicus Gallorum
Rex 21.
Lupius Ant. Maria, ejus
vita 32.

M

M Abilonius Joan. 66.
Machabæorum librorum
auctoritas 240.
Maciucca Michael 262.
265.
Maffaeus Scipio 156. 167.
Magliabechius Ant. 74.
78.
Maglius Paschalis 323.
Malaspina Marianna 168.
171.
Manfredius Gabriel 225.
Mariottus Steph. 160.
Martorellius Jacobus, ejus
vita 255.
Mediceus Cosmus 323.
... Laurentius 333.
... Leopoldus Card. 63.
Meola Vincentius 269.
Merillius confutatus 99.
Meraphysicæ usus & a-
bus 270. ejus insti-
tutiones 281. 311.
Meziriacus 174.

Michelius 77.
 Micheleſius 243.
 Montefquiejus 336. 346.
 Montfauconius 40. 76 87.
 Moralis philoſophia quo-
 modotractata 313. 329.
 Morgagnius 226.
 Mormorajus Ant. 135.
 Moſchi interpretatio 165.
 Moſconia Eliſab. 189.
192. 208.
 Muratorius Ludovicus 77.
88. 104.
 Muſſchenbroekius 295.

N

N Atalis Alexand. 136.
 Nazianzenus Gregor. 77.
 Neapolitanum juſ expoli-
 tum 106. Neapolitano-
 rum antiquitates 260.
 origines & coloniae
262. fortuna 301. 318.
 Newtoni arithmetica u-
 niuerſalis 233. opuscu-
 la 234.
 Nogarola Andreas 199.
203.
 Norſilius Card. 20.

O

O Ppiani interpretatio
 Orlandius Joſeph 295.
 Ovii interpretatio 184.

P

P Aciaudius Paullus 179.
182. 199.
 Pagniniuſ Joſeph 165.
 Pallaviciniuſ Sfortia Card.
14.
 Pandectarum Hiſtoria 77.
 Panormitanum Collegium
42.
 Parthenope quid ſignificet
163.
 Paternuſ 48.
 Patutiuſ 133.
 Pedrottus Ant. 181. 189.
207. 216.
 Pellegrina Thereſia 168.
 Peſaruſ Franc. 54.
 Pindemontiuſ Hippolytuſ
147. 183. 188. 207.
 Piuſ Sextuſ 115.
 Platonica Academia 335.
 Plutarchi vitaruſ inter-
 pretatio 172.
 Poleniuſ 226.
 Politianuſ Angeluſ 379.
 Polituſ Alexander 88.
 Pompejuſ Hieronymuſ, e-
 juſ vita 152.
 Pontanuſ Jovianuſ 261.
 Popi italica interpretatio
232.
 Probabiliſmuſ confutatuſ
 & deſenſuſ 21.
 Pythagoruſ 187. 330.
 R

R Ediuſ Franc. 66.
 Religio quomodo mode-
 randa 254.

Rinuccinius Alamannus

333.

Romanorum leges 91. Pontifices 93.

Roscius Onuphrius 113.

Rosminius Carolus 215.

Rossetius Donatus 162.

Roussiojus confutatus 238.
306.

Rubeus Bern. 131.

S

S Alvinus Ant. Maria,
ejus vita 61.

..... Salvinus 80.

Sanchezius de Luna 296.

Sandelius Dionysius 131.

Saxonica Maria 200.

Seftanus Lucius 79.

Segnerius Paullus 4. ejus
vita 8.

Serraus Aelius 101. 107.

Severae Martyris epita-
phium illustratum 48.
& seq.

Sicca Paulina 189.

Sigillarii qui essent 41.

Signoretius 232.

Socrates 329.

Spanhemius 77. 88.

Spinellius Card. 288.

Stormontius David 200.

Strada Famianus 9.

Straticus 135.

Struvius Burcardus 105.

Sybillae ludus 68.

T

T Anuccius Bernardus
101. 106. 315. 341.

Thamira Tragoedia 171.

Theocriti imitatio 164.

178. interpretatio 165.

Thomafius Donatus 337.

Torellius Joseph 157 201.

Tornius Julius 186.

Trincius Cosmus 304.

Trissinius 78.

Tullius Britannus 304.

V

V Anettus Clementinus
215. 218.

Vallarsius Dominic. 167.

Veronenfium ingenium
203.

Verulamius Baco 344.

Verza Silvia 180. 189. 190.

Vico Jo. Bapt. 97. 100.

Victorius Petrus 79.

Vilceccchius Joseph 185.

Vinnius Arnoldus 105.

Virgilius Maro 177.

Vivianius Vincentius 62.

Vulpus Jo. Ant. 157.

Wolfius 85. 284.

Z

Z Accharia Franc. Ant.
41.

Zanottus Franc. 166.

Zinellius Andreas 106.

Zongedarius Ant. 124.

Pag. 85. Quo loco recensuimus ineditas Salvinii interpretationes addendum & illud videbatur multas haturum extare Florentiae in Maruscelliana Bibliotheca, magnique fieri ceteras inter interpretationem *Alessandrae Lycophronis*, quod per eam obscurissimus scriptor magna ex parte illustretur.

Pag. 87. Quo loco recensuimus ejus separatim editas orationes, addere:

Orazione funerale delle lodi di Antonio Magliabechi: Firenze presso il Guiducci e Franchi 1715. in fol.

Orazione Funebre in lode di Francesco Redi. *Extat inter hujus opera.*

ERRATA CORRIGE

Pag. 3. lin. 12. extat	extet
71. 11. apitissimus	aptrissimus
78. 19 adjutum iret	adjuvarentur
110. 20. quealem	qualem
114. ult. stranguarua	stranguria
123. 4. exerasse	exarasse
129. 12 Garibaldio	Gariboldio
130. 14. illus	illius
147. 1. Pindemomtio	Pindemontio
ibid. 18. plene	plane
148. 17. videbor	videbar
149. 14. ira	tua
178. 25. retinent	retinet
185. ult. altera Philharmonieorum	<i>Deme haec.</i>
192. 9. cumulte	cumulate
208. 12. loculentissimum	luculentissimum
ibid. 22. superasse	superesse
303. 3. se	sed

148.
7.
58

